DINICU GOLESCU

Însemnare a călătoriii mele

Textul este reprodus după *însemnare a călstoriii mele* Constandin Radovici din Goleşti, făcută în anul 1824, 1825, 1826. Ediţie îngrijită şi prefaţată de G. Pienescu. Bucureşti, Editura Tineretului („Biblioteca şcolarului”), 1963

Glosar şi Indice de nume geografice de G. Pienescu

ÎNSEMNARE A CALATORIII CE AM FĂCUT EU, CONSTANDIN GOLESCU, COPRINZATOARE DE CÂTE ORAŞE AM VĂZUT, ŞI ÎNTR-ÎNSELE ORICE VREDNIC DE ÎNSEMNARE, CUM ŞI PRIN SATE, SAU PRE DRUMURI, ORICE DEOSIBIT LUCRU AM VĂZUT.

AŞIJDEREA ŞI DEOSIBIREA NEAMURILOR ŞI A SEMĂNĂTURILOR, CUM ŞI APELE, ŞI POŞTELE, ŞI ORICE OBICEI ŞI FAPTĂ BUNA AM VĂZUT, SPRE FOLOSUL NAŢIII MELE AM ÎNSEMNAT, ARĂTÂND ŞI URMĂRILE CELE RELE CE CUNOSC CĂ SĂ URMA ÎN PATRIA NOASTRĂ, CARELE NELIPSIND, HOTĂRÂT, NICI NOI CINSTE, NICI NORODUL FERICIRE, NU PUTEM DOBÂNDI.

deosebită Linţ

Cuvântări deosebite

Minhen Biblioteca Icoane şi cadre Grădinile

Şcoale, spitaluri şi altele

Cuvântare deosebită

Cuvântări deosebite

Cuvântări deosebite

Bem

Birturile

Losana

Geneva

Universitate

Cuvântare deosebită

Cataractul Rinului

CATRA CITITOR

De este slobod aceluia ce umblând prin casele altora să vază şi să gândească la a sa, slobod au fost şi mie, în toată călătoriia ce să coprinde întru această cărticică, să gândesc nu la casa, ci la patria mea, la care cine nu gândeşte, nici face pentru dânsa orice bine, poate n-are nici casă, şi de are, o lasă.

Şi de este sădită[1] fireşte în om pohta a avea orce lucru bun vede la altu, – şi făr' de a-l hrăpi de la acela, să să silească, de nu îl are, să-l câştige, iar de îl are rău, să-l prefacă în bun, – nu poate nimeni, drept judecând, să mă dojenească, căci, în toate păsurile mele, nu am putut, după orce vedere să nu îm întorc către dânsa ochii minţii.

Pre aceste vederi, şi gândirile ce îm aţâţa în suflet întâmpinarea lor, am socotit ca prin tipar să le comunesc doriţilor miei compatrioţi, îmboldit spre aceasta mai mult de ruşine; căci în bibliothi- cile ce am văzut, poate cinevaş să încarce cară de cărţi coprinzătoare de călătorii făcute de evropei, nu numai prin India şi prin China, şi prin alte ţări şi ostroave, mai depărtate şi puţin cunoscute, ci încă şi prin ţările cele mai apropiate. Iar la rrni nu s-au văzut o

1 în textul ide bază : *silită.* (N. ed.)

acest feli de carte, nici de aceia carii au putut să scrie şi mai multe şi mai bine.

Înfrenat de cunoştinţa micşoririi mele în ştiinţe şi ascultării întru învăţături, nu aş fi îndrăznit niciodată să apuc condeiul. Dar cum puteam, ochi având, să nu văz, văzând, să nu iau aminte, luând aminte, să nu aseamăn, asemănând, să nu judec binele şi să nu pohtesc a-l face arătat compatrioţilor miei? Şi cum puteam să nu însămnez cele văzute, daca în toată călătoria, şi în privirea lucrurilor celea mai multe vrednice de văzut, întovărăşit de mulţi oameni dintr-alte neamuri, îi vedeam pre toţi însemnând şi culegând binele ca să-l facă cunoscut celor de un neam cu ei?

Binele l-au învăţat oamenii întâi unii de la alţii, neamurile, mai pre urmă, unul de la altul, precum vedem în istorii, că elinii, prin călătorii la Eghâpet, au tras de acolo lumânăririle ştiinţilor, multe din meşteşuguri, şi romanilor, strămoşilor noştri, înmulţite le-au comunicat. Iar aceştia în toata Evropa cea luminată le-au răvărsat, şi aceasta, din 7. I în zi sporindu-le, însutit roditoare le-au făcut. Şi îş ferіceşte noroadele prin comunicaţia binelui adunat din călătoriile ce fac neamurile, unile prin ţările altora, şi publicarisindu-le prin cărţi.

Plină este Evropa, precum de altele, aşa şi de asemenea cărţi. Niciun unghi, cel mai nebăgat în seamă, de pământ, nicio ţară, nici un oraş, niciun sat nu este necunoscut la niciun evropeu, ajunge să ştie citi. Iar noi, ca să ne cunoaştem ţara bine, trebuie să câştigăm această cunoştinţă din citirea a vreunii cărţi scrisă de evropeu. Mulţime de istorii ale Tării Româneşti să află în Evropa, scrise în limbele ei, şi în limba românească, dar tot de streini, iar de vreun pământean al aceşti! ţări făcută, nu să pomeneşte. Acum dar, când şi domnia este încredinţată pe mâini de otcârmuitor şi domn pământean, măriia-sa Grigorie v oie v o d Ghica, când şi şcoale naţionale s-au aşăzat, când şi filosofia în limba românească a vorbi acuma

întâi s-au început, prin părintele ieromanahul Efrosin Poteca, profesorul filosofiii, ale căruia osirdii ne dau foarte bune nădejdi, când mulţi din nobila tinerime a patriii noastre, după ce ş-au săvârşit cursul învăţăturilor în Evropa cea luminată, în patrie s-au întors, prin care putem sa dobândim şi multe tălmăciri de cărţi în limba naţională, şi mijloace spre folosul luminii, podoabă şi bunelor orânduieli a patriii noastre, vremea este a ne deştepta, ca nişte bune gazde care, când es din casele lor, adună pe seama lor şi a casnicilor lor; aşa şi noi, adunând binele, care din citiri de cărţi bune şi folositoare, care din călătorii, care din întâlniri şi adunări cu oameni de neamuri luminate, să-l împărtăşim compatrioţilor noştri, şi să-l sădim în pământul nostru, spre rodire înmulţită, ca să câştigăm şi noi, de la următorii noştri, mulţumirile ce le aud moşii şi strămoşii, câţi, sau de la sine au aflat, sau de la alţii au luat şi ne-au lăsat vreun bine.

Căci iată, fericim pre izvoditorii[2] cărţii româneşti, părintele Chirii, în al şaptelea veac şi întemeiate în Valah ia de v oie v o d ul Vlad Dracula la 1439, după sinodul de la Florentia, pre aducătoriul tipografiii, Matei Basaraba v oielv o d; pre aşezătorii de şcoale, Nicolae v oie v o cf Mavrocordat şi Constandin v oie v o d Mavrocordat, carele au alcătuit

CRONŞTATD, CE-l ZIC ROMÂNEŞTE BRAŞOV

şcoale: elinească, italinească, turcească, slovenească şi românească, şi pre cei întâi tălmăcitori ai *Evanghelii* şi *Biblii,* iar Matei Basaraba, în anul 1654, şi pre ziditorii şi zăstrătorii de spitaluri, spătarul Mihai Cantacozino, şi pre întâiul izvoditor al grămăticii, Ioan Văcărescu, şi întâiul aducător al sămânţii porumbului, iar Constandin Mavrocordat; şi pre alţi începători şi săditori de orce bine, şi iubitori de om, şi folositori de obşte, care cu cât de puţini sunt la număr, cu atât şi lauda lor este mai mare, şi vina noastră, – a următorilor în neam, şi neurmătorilor în

2 în textul de bază : *izvoditirii.* (N. ed.)

fapte, – este mai neertată şi netăgăduită.

Acest oraş este în ţinutul Sibembirghen, în judeţul Bârsii, mic şi cetăţuit, dar îndestul lăcuit, având peste doaăzeci de mii lăcuitori, căci este aproape de hotarăle Prinţipatului Valahiii, şi negoţul să află în mare lucrare. Acesta să otcârmuieşte cu ale sale deosebite pravile şi obiceiuri, supt stăpânirea austriecească. Şi când jăluitorii nu să odihnesc după hotăririle maghistratului alcătuit de naţia săsească, pornesc jalba lor la Sibii, şi de acolo, nemulţumindu-să, la Cluj, şi de acolo, iarăş, de nu să vor odihni, la Viena, de unde să dă cea de săvârşit hotărire.

Pământul acestui judeţ este, cel mai mult, cam pietros, de aceia sunt siliţi a-l îngrăşa cu gunoi în toţi anii, şi, în cele mai multe părţi, a nu semăna locul de estim şi la anu viitor. Dar această pagubă ce le aduce acest pământ, o împlinesc cu vrednicită lor, fiindcă această naţie săsească este foarte muncitoare, căci bez munca câmpului, care o fac la vreme şi cu multă sirguinţă şi bună chibzuire, câte lucruri sunt a le săvârşi în curţile lor, cum meliţatul, bătutul snopilor de grâu, orz, ovăz şi alte asemenea lucruri, să scoală noaptea cu lumină de le săvârşesc.

Şi, în scurt, un strein, cum va intra în satele lor, numai dupe cele ce vede, cunoaşte a lor vrednicie, şi că au pravili drepte spre fericirea naţiii. Căci va vedea în toate satele case de zid cu câte trei şi patru odăi, geamuri pe la ferestre, jalogii văpsite, şi într-însele paturi, lăviţi, mese, lăzi, scaune, toate văpsite; oglinzi, chipuri, ceasornice, rânduri de aşternuturi destule, şi de masă cu prisos, şi oricâte vase spre gătirea bucatelor şi întrebuinţarea mesii, toate le au cu prisos, pă cât socotesc că le-ar trebui peste tot anul. Şi în veci îmbrăcaţi curat; iar sas cu picior gol, nu să va învrednici nimeni să vază.

Pe la satele lor au foarte bună orânduială, spre podoabă, buna vieţuire şi învăţătura copiilor, căci toţi copiii trebuie să înveţe carte încât să poată citi şi a scrie, şi cele trebuincioase trei socoteli: adunarea, înmulţirea şi

scăderea. Şi preoţii lor sunt datori, o dată pe săptămână, duminica, la doao ceasuri dupe prânz, să cuvinteze către toţi copiii satului ce sunt în vârstă de zece ani, şi până să însoară, cum să-ş păzească datoriia către Dumnezeu, cum să să poarte către părinţii lor, către cei mai bătrâni şi către toţi sătenii[3], şi la datoriile către stăpânire, şi cum să cuvine să le fie petrecerea bună şi cinstită, şi la vremea lucrului de a fi foarte silitori, încât treaba de astăz niciodată să nu o lase pentru mâine, căci, a doa zi, sau alta poate I să va întâmpla, sau vremea îi va sta împotriva, şi aceasta de într-o zi lenevire poate să-l facă lipsit peste tot anul. Şi pe care, după multa auzire a povăţuirilor[4], îl va dovedi neascultător şi neurmător povăţuirilor, îl şi pedepsesc, şi pedeapsa este gloabă la cutiia satului, ce au spre faceri de bine, de la zece creiţari şi până la un fiurin hârtie. Şi pentru necuviincioasa urmare a acelui tânăr, trebuie să fie mărturie care să se dea în faţa adunării şi a părinţilor lui, căci nici acei zece creiţari nu să dau după voia preotului sau a altui cuivaş, ci după dreptate, şi căci aceasta să socoteşte o mare ruşine în familia celui greşit.

Dintr-aceste bune îngrijiri ale acestui neam, judece fieşcine că un neam aşa iubitor de muncă, aşa bine crescut, bine învăţat în datoriile sale, bine prăvilnicit în dreptăţile sale, bine mânat pe calea fericirii, nu poate să nu ajungă la sfârşitul spre care tot omul priveşte.

Şi de voi vot să fac descriere pentru toate bunele orânduieli ale oraşului Braşovu, cum pentru preoţii bisericilor, cum sunt împodobiţi cu toate cele cuviincioase unui preot; cum orânduiala şcoalelor, unde nu este copil, măcar de şălar, măcar de ştrengar, a nu merge spre câştigarea luminii, şi mulţime alte bune chibzuiri şi urmări spre odihna şi folosul aceştii naţii, mi-ar fi trebuit vreme şi hârtie, mai vârtos în vreme ce am să cuvintez pentru multe oraşe.

---

3 In textul de bază scris : cfT-fenH. (N. ed.)
4 In textul de bază : *povăţuirii lor.* (N. ed.)

Semănăturile ale tot judeţului Bârsii este cel mai dintâi grâul, apoi porumbul, ovăzul, rişca, săcara, cartoflii, orzul, mazerea, lintea, fasolea, meiul; iar bobul şi dovlecii, pentru vite. Poamele sunt: cireşele, vişnile, perile, merile, prunele, nucile.

Din Braşov şi până în Făgăraş sunt poşte trei: Vlădeni, Şărcaia şi Făgăraşul. Să trece apa Ghimbăşălu şi Bârsa.

FĂGĂRAŞ

Oraş mic, cu o cetate foarte mică, în judeţul Făgăraşul; are un pod peste apa Oltului, lungul poate fi ca de optzeci stânjini, latul de trei, lucrat cu mare meşteşug, întemeiat numai la căpătâie şi la mijloc într-o zidire ţeapănă, iar celalant tot spânzurat cu mare meşteşug arhitectonicesc *, închis de amândoaă părţile şi învălit. Un asemenea pod în toată stăpânirea austriecească nu am mai văzut, iar foarte mici şi cu asemenea meşteşug lucrate, sunt multe.

Semănăturile oareşce încep a să schimba, fiind porumbul cel mai mult, apoi grâul şi celelante. Iară rişca şi săcara să împuţinează, şi din poame iarăş prunile să înmulţesc.

Din Făgăraş până în Sibii, poşte trei: Uţa, Ghirezau şi Sibiu. Să trece râul Făgăraşului pe pod de piatră, iar mergând spre Mureş-Vaşarhei sau Mediiaş, să trece gârla Oltului pe acest pod ce mai sus am numit.

AVRIC

Aceasta este moşiia a baronului Bruchental, carele are o grădină din cele dintâi ce am văzut, întru

1 *Arhitecton* este cel mai mare peste meşterii zidăriii, căruia noi îi zicem *mei-marbaşa.* Dar înveţat la academie şi cu ştiinţă de toate aceste lucruri.

care are seturi[5] foarte frumoase, scări de piatră mari pe acele seturi, havuzuri cu şadrivanuri[6], apă curgătoare care

---

5 *Seturi* să cheamă un deal săpat ca o scară, şi în loc de treaptă îngustă sînt late de stinjini puţini sau mulţi, şi alţii, spre a nu cădea pămîntul, zidesc cu zid, alţii cu brazdă. Aceste le numesc *seturi.*

6 Hdeşteu foarte mic, zidit împrejur cu piatră sau cu cărămidă,

curge prin multe locuri ale grădinii, din care fac şi un frumos cataract[7], lângă care este şi o odăiţă, pe dinafară căptuşită cu coajă de copaci, asemenea şi acoperită, iar înnăuntru foarte frumos împodobită. Copaci roditori, atât din cei din partea locului, cât şi mulţime streini, care trebuie iarna să să puie în florărie, cum şi feliurimi de flori asemenea pământeşti şi streine, şi alee[8] de copaci foarte nalţi şi tunşi drept, întocmai ca zidul, păduriţă foarte întunecoasă, şi alte multe înfrumseţări, cu mare cheltuială şi muncă săvârşite. Şi toate acestea acuma sunt destul scăzute din ceia ce era mai nainte cu doaozeci şi patru ani, când întiiaş dată am văzut.

De aciia, puţin mai înnainte, spre Sibiu, să trece apa Oltului cu pod mişcător.

ERMANŞTAD – SIBIUL

Şi acest oraş este în cetate, şi tot în ţinutul Sibembirghen, în judeţul saxilor, lăcuit de destui domni şi neguţători, căci şi aciia este negoţul mare, fiind iar cu apropiere de hotarele Prinţipatului Valahiii. Lăcuitorii să urcă până la 16.000; şi într-acest oraş au toate chipurile de bune îngrijiri: spre buna orânduială, spre odihnă, spre podoabă şi spre înlesnirea învăţăturii şi spre toate urmările carele aduc pe om la fericire. Aciia lăcuiaşte şi comandiru ostăşăsc, a căruia stăpânire să întinde peste tot Ardealu, cum şi vistieriul iarăş al tot Ardealului. Şi pe tot anul o dată să strâng la poliţiia universitate câte un sinator din toate maghistraturile, şi săvârşăsc pricinile cele nesăvârşite în judeţele lor.

La poarta acestii cetăţi fofez nu sunt, din porunca împăratului Iosiv al doilea, carele viind în partea locului, şi mergând la hotarul Câinenilor, unde văzând cât au fost de anevoie a trece cu siluire o oaste vrăjmăşească, când ar fi

---

din care cu meşteşug să aruncă apa în sus.

7 O apă care de la un loc nalt cade jos cu repeziciune.

8 *Alee* să cheamă un drum cu copaci pe amîndoaă părţile sădiţi, sau aproape, sau mai departe, sau scurţi, sau mai nalţi.

fost o cât de puţină adevărată împotrivire, întorcându-să la Sibiu, au poruncit ca toate fofezile porţilor să să strice, ca un lucru nefolositor; căci acel vrăjmaş care au putut să aibă întru nimic acel firesc loc, îndestul întemeiat decât o cetate ce are într-însa lăcuitori, porţile le are întru nimic, când să va apropiia de acel oraş.

Şi aciia are baronul Bruchental o mare casă, întru care are vivliothâcă cu cărţi deosebite şi strânsoare de cadre vrednice de vedere; şi multe lucruri din vechime şi destule bucăţi de metaluri cu pământul lor nelucrat.

Semănăturile şi poamele sunt asemenea.

Din Sibii şi până în oraşul Sas-Sebeş, sunt poşte trei: Săcele, Raismarc şi Sas-Sebeş. Să trece apa Sibiu, aproape de oraşul Sibiului.

MILEMBAH – SAS-SEBEŞ

Şi acest oraş este tot în ţinutul Sibembirghen, în judeţul saxilor, oraş mic, lăcuit de domni şi neguţători, şi meşteri spre trebuinţa oroşanilor.

De aciia şi până în Beligrad, o poştă.

CARLSBURG – BET.IGRAD

Şi aceasta este cetate, tot în ţinutul Sibembirghen, în judeţul unguresc. Dar cetate adevărat deosebit frumoasă şi vrednică de vedere, prennoită din zilele lui Carol al VI-lea. La poartă, mai vârtos la cea de al doilea, sunt statue[9] vrednice de vedere şi de însemnare. Înnăuntru ocârmuieşte gheneral ostăşăsc; au strânsoare de arme şi fabrică unde să lucrează moneta crontalilor, ţfanţihi şi galbeni.

De aciia şi până în Cluj, poşte şase: Teviuş, Natenet, Felvinţ, Torda, Banuabic şi Cluju.

Aci aproape curge apa Mureşu.

TORDA

Aceasta este un oraş mic, tot în ţinutul Sibembirghen, în judeţul unguresc. În câmpii acestui oraş Turda sunt acele

---

9 Trup de om lucrat, sau de marmură, sau de aramă, sau de orce alt metal.

trei mari movili din vremile vechi făcute; acolo s-au omorât preaslăvitul domn Mihaivodă Viteazul, în bătaia ce au avut cu Austria.

CLAUZENBURG – CLUJU

Acesta este cel dintâi oraş în Sibembirghen, în judeţul unguresc, unde este şi scaunul guberniii, întru care ocârmuieşte exelenţâa-sa gubernator baronul Iojica. Într-acest oraş sunt case frumoase şi mari; dar printr-acestea sunt şi proaste, cu un învăliş din vechime, foarte urât, având straşna scoasă afară din zidiri, peste doaăsprezece palme, care lucru foarte mult supără frumuseţa oraşului; uliţile iarăş frumoase, căci sunt foarte late, – o asemenea lăţime într-alte oraşe n-am văzut, – iar pardosala tot cu pietre rătunde, ca în Sibii şi în Braşov.

Aciia lăcuiesc mulţi domni unguri, de neam mare, care au moşii primprejur, unii cu apropiere, şi alţii cu depărtare, şi bez cei ce sunt în slujbă, toţi ceilanţi vara o petrec pe la moşii, iar iarna să strâng în Cluj. Acest neam de oameni este foarte iubitor de streini: mesile lor sunt bogate şi slobode, şi cu bucurie primesc pe fieşcare, mai vârtos pe aceia care cu îndrăzneală întră în casele lor, căci nu să prea îndatorează de politica cea multă şi mincinoasă.

Iar norodul unguresc nu este fericit. Sunt îmbrăcaţi prost, au lăcuinţă proaste şi făr' de multă avere.

Negoţul într-acest oraş este mic, căci nu este schelă, nici drum mare de trecerea neguţătoriilor, ci tot negoţul este pe seama trebuinţii oroşanilor.

Şi aciia cu deosibire să urmează toate cele spre bună orinduiala urmări, mai vârtos mărimea şcoalelor.

Sămănăturile cele mai multe sunt: griul, porumbii, ovăzul; poamele sunt tot acelea; oareşce încep viile, pe unde sunt dealuri, şi pepenii negri şi galbeni.

Unul din veniturile cele bune este şi vânzarea cailor, căci cei mai mulţi domni din toată Ungariia au erghelii la câmpuri, şi grajduri foarte mari pe la moşiile lor; şi scot soiuri de cai foarte buni şi frumoşi. Chiar eu am văzut cal

de preţ cinci şi şasă mii fiurini hârtie, dar şi cumpără armăsari străini, ca de preţ doa a zeci-triizeci mii fiurini. Mai mult să vând aceşti cai spre întrebuinţarea ostaşilor din toată stăpânirea Austriii, în Valahia şi în Moldavia, şi în alte locuri mai dăpărtate.

Norodul să urcă până la 14.000.

Apa Someşul curge pe lângă Cluj.

În tot ţinutul Sibembirghen sunt băi de aur, argint, aramă, ocne de sare, ape metaliceşti.

Din Cluj şi până în Oradia-Mare, poşte zece: Andraş-haza, Bogart, Chispetri, Nireş, Fechete-to, Barot, Eleşti, Mezo-Telec, Balenţi şi Grosvardain.

GROSVARDA1N – ORADIA-MARE

Oraş măricel, cu o cetate mică, în ţinutul Ungariii. Într-acest oraş şi între Cluj, la satul Niereş, este hotarul Ungariii de către Sibembirghen, ce-i zic latineşte Transilvania, şi româneşte Ardeal. Lăcuitori domni şi neguţători – puţini, căci şi acest loc nu e de negoţ, ci iar numai cât este pe seama trebuinţii oroşanilor. Într-acest oraş sunt şi trei biserici frumoase: una a papistaşilor, alta a uniţilor, a treia a neuniţilor.

Curge apa Chiorioş.

De la Oradia-Mare şi până la Peşta, pe drumul cel mai de drept, nu pe drumul poştii, sunt unsprezece oroşele şi sate, în câmpii Ungariii, pe unde este şi acea groaznică pustă, adecă locul tot nisipos, unde carul abia să mişcă, aibă măcar doaozeci de cai. Numele acestor sate sunt acestea: Chereti, Uifalu, Barad, Carţog, Chisuisal, Terimsamicloş, Solnou, – unde să trece apa Tisa, – Ambon, Ţiglet, Pilet, Ulu. Până a trece aceste sate, nu vede călătoriul alt decât ceri şi pământ, întocmai parcă ar fi pă mare, şi ori în ce loc să va afla, vede, în câte patru părţi, loc ca şi de zece ceasuri, căci deal sau copăcel nu să vede, decât numai în sate. Când ese călătorul dintr-un sat vede pe cel din nainte sat parcă ar fi drum de un ceas, dar tot trebuie să călătorească cel puţin cinci ceasuri până va

ajunge. Pe asemenea drumuri călătorind omul, şi pe mare, curând trebuie să îmbătrânească.

Toate aceste câmpuri sunt sămănate cu grâu, ovăz şi porumb, şi livezi de fân. Un asemenea loc de ar fi în ţara noastră, nu numai nu l-ar sămăna, ci ar fugi de el ca de cel mai mare vrăjmaş. Şi cu toate acestea, sămănăturile Ungariii hrănesc şi alte ţări.

Lăcuitorii sunt proşti şi făr' de nicio învăţătură, urât şi soioş îmbrăcaţi, căci unii lucrează pe an 104 de zile, iar cei din Ardeal, ce să hrănesc de stăpânul moşiii, 198. Unii lucrează şi mai puţin, după tocmirile ce au prin legături cu stăpânii; şi acestea zile sunt bez zilele ce lucrează în trebuinţarea împărăţiii, cum la forşpanurile, adecă la trecerile ofiţierilor ostăşăşti, şi la facerea şi dregerea drumurilor; care zile toate, strângându-le cinevaş, şi alăturând duminicile şi sărbătorile împărăteşti, şi de să va întâmpla omul, peste an, bolnav câtu?

de puţine zile, nu ştiu de le vor mai rămânea zile să muncească pe seama lor. Şi cu toate acestea sunt mai fericiţi decât românii noştri, care lucrează numai 12 zile pe an. Acum judece fieşcare, care pot fi pricinile de a fi mai în bună stare aceia care muncesc altora peste 200 zile pă an, de cei ce lucrează numai 12, decât numai căci nu-i lipseşte din auzul urechii, de cum să naşte şi până moare, cuvintele: „ado bani!” – cu feliurimi de mijloace prefăcute, în auzire numai drepte.

PEŞTA

Oraş al Ungariii, frumos şi vrednic de vedere, pentru mulţimea lucrurilor ce are spre învăţătura oamenilor, podoaba oraşului şi odihna norodului. Are zidiri foarte mari spre întrebuinţarea şcoalelor, unde poate, cine va voi, să asculte tot cursul a tutulor învăţăturilor, cum şi a dohtoriii. Odăi cu bucăţi despărţite din trupul omului, în multe feliurimi tăiate, şi aceste toate făcute de ceară, întocmai şi făr' de nicio deosibire din cele adevărate, cum şi copii adevăraţi, în vase mari de sticlă, puşi în spirturi,

care s-au născut pociţi, şi alţii câte doi lipiţi, şi alte multe asemenea, toate pentru învăţătura dohtoriii. Şi capitalu a tutulor acestor şcoale este atât de mare, încât dă venit pe tot anul aproape de patru sute mii fiurini, şi toţi aceşti bani să cheltuiesc, pe fieşcare an, numai pe seama învăţăturii.

Această Peşta nu poate să să potrivească nici cu Craiova, – atât la venituri, cât şi la toate, – şi are un aşa mare venit pentru învăţătură, încât nu numai nici în vis nu l-au văzut ai noştri, ci de multe ori stăpânitorn au stricat şi acele mici şcoale, dinadins, ca să nu să deştepte norodul, şi dintr-acele puţine venituri iarăş au luat, şi i e-au întrebuinţat în alte lucruri, nu spre folosul patriii.

Altă zidire, iar cu multe odăi pline de cărţi, şi cele mai multe vechi, în limba ungurească, latinească, nemţească, romanească, elinească şi franţozească. O sală mare plină cu feliurimi de monete strânse din vechime şi până acuma, streine şi ungureşti, din începutul stăpânirii Ungariii şi până când cu legături s-au închinat Austriii. Cum şi feliurimi de arme turceşti în multe feliuri şi cu mare deosibire de cele de acum, cum şi alte multe asemenea lucruri, pentru care ar fi trebuit vreme multă spre a le însemna.

Aşijderea şi semnul ostăşăsc a lui Bonaparte, uliu cel poleit, pe care l-au luat ungurii în bătaie, biruitori fiind. Cum şi toate feliurimile de metalur i, cu pământul lor, precum şi piei de toate neamurile dobitoacelor ce să află în toată Ungariia, atât cele jle pre pământ, cât şi cele din pământ, cele sburătoare şi cele de mare, unile în spirturi băgate, şi altele aşa de frumos umplute, încât nicio deosibire de cele vii nu au. Multe bucăţi împietrite – de lemn, de pământ, din picătura apii – carele să fac cu înmulţirea anilor, şi o mumie[10] şi alte multe oase de alte dobitoace foarte mari.

Are şasă pieţe, din care una este atât de mare, încât în niciun alt oraş al Austriii asemenea nu să află; a căruia

10 In textul de bază : *800 sute.* (N. ed.)

ocolişu tot, gândesc că va fi aproape

1 Trup de om, întreg, nezmintit, carnea, pielea neagră şi uscată pe oase.

de 800 stânjini, după numărul paşilor ce am făcut la o parte din patru părţi. Aciia fac şi soldaţii 'nustra cea obicinuită, unde adesea vine şi cel de al doilea după împărat, măria-sa palatinul, ce lăcuieşte în Buda, carele este mai mare ocârmuitor ostăşăsc peste toate oştirile Ungariii, aşijderea şi ocârmuitori politicesc, dimpreună cu alţi şasă senatori. O deosebită cazarmă (zidită de vrednicul de pomenire împăratul Iosiv al doilea) împrejur coprinde ca stânjini şase sute, întru care sunt peste una mie odăi, unde lăcuiesc numai tunari, şi înnăuntru, împrejurul curţii, sunt peste doao sute cincizeci tunuri, şi mulţime de ghiulele. La patru colţuri, patru porţi, cu deosibite încunjurări de zid, unde sunt iar odăi şi grajdiuri pentru caii cei trebuincioşi la acestea tunuri. Alte doaă cazarne, din care una iarăş este lucru vrednic de a-l vedea omul, care sunt pentru soldaţi; şi alta, iarăş, cu 800 I de odăi, ce este pentru invaliţi[11].

Are un theatru mare, adecă casă de comedie, foarte mare şi frumos, întru care poate încăpea peste trei mii de oameni, iar în sţena[12] încape ostaşi călăreţi cu tunuri dimpreună.

Cele mai multe case din tot oraşul sunt mari şi frumoase, lucrate tot cu arhitectură, din care unile dau venit şi peste cincizeci mii fiurini hârtie pe an.

0 zidire de baie atâta deosibită, încât nu numai eu nu am văzut alta asemenea, ci am auzit şi pe alţii, care au umblat prin ţări, asemenea zicând, că nu au văzut o aşa frumuseţe şi curăţănie. Care este într-acestaş chip: o zidire mare în patru colţuri, de jur-împrejur odăi, şi în fieşcare odaie câte

---

11 Soldaţi slutiţi şi bătrîni, care la războaie nu merg, ci sînt pentru trebuinţa oraşului.

12 Locul întru care stau comedienii şi îş arată istoriile sau jocurile ce vor să facă.

o baie şi câte doaă, unile de lemn, altele de aramă j să plăteşte, pentru o îmbăitură, de la treizeci de creiţari până la o sută doaozeci; şi aceste locuri! cele mai scumpe, sunt împodobite întocmai ca casele celor mai mari şi bogaţi domni, cu canapele şi scaune îmbrăcate cu stofă, oglinzi mari, din tavan până în pardoseală, şi aşternute cu covoare de cele scumpe, şi hainele de îmbăiat foarte bune şi curate I încât şi baia întru care o să între omul o îmbracă peste tot cu o pânză subţire, şi apoi lasă apa. Dea4 supra acestor odăi de jos, unde sunt băile, alte odăi destul de frumoase şi împodobite. Toată curtea este o grădină foarte frumos întocmită, având la mijloc un havuz cu şadârvan (s-au zis că havuzul este un loc mic, zidit, cu apă într-însul, şi şadârvanu este o aruncătură de apă în sus, pe care o fac în multe feliuri); împrejur, până la odăi, loze cu brazdă, şi printr-însele flori şi copaci, şi drumurile aşternute cu pietricele albe, nu mai mari decâtj mazerea, întocmai parcă le-ar fi ales câte una-una. J Trei lucruri adună pe oameni la această baie: întâi, curăţănia băilor şi a hainelor; al doilea, frumuseţea podoabii odăilor şi, al treilea, acea mică grădină, ! unde mulţi vin numai pentru plimbare, făr' de a să îmbăia.

Negoţul este în mare lucrare, căci este trecerea tutulor mărfurilor ce vin din Viena, din Lâpsiaj şi din alte locuri şi trec pentru Prinţipatul ValahiiiJ Moldovii şi în Ţara Turcească. Şi dintr-acestea ţări iarăş duc la Viena, şi mai nainte, mărfurile, cum pieile de vită, lâna, ceara, şi alte multe, unile cu carăle, şi altele pe Dunăre.

Aş fi cuvântat şi pentru frumuseţea bisericii, dar cine au văzut bisericile Roşiii, poate numai pentru Roma va vorbi.

Norodul să urcă până la 35.000; oştirile – doaosprezece.

Semănăturile – tot acelea: griul, ovăzul, secarea şi porumbul, lipsind rişca cu totul; iar poamele şi legumile – asemenea tot acelea, şi mai multe.

Are şi destule fiachere, adecă carâte şi caleşci care stau de dimineaţa şi până seara prin pieţi, şi oricare unde

voieşte să meargă, – în oraş şi afară, sau cu apropiere, sau cu depărtare, – tocmeşte şi îş împlineşte trebuinţa.

OFEN – BUDA

Acest oraş este scaunul al Ungariii, unde este şi cetate întru care lăcuieşte preaînnălţatul palatinul, pentru care zic că este om cu foarte bună voinţă asupra omenirii. Şi spre mărturie zic că nu s-au întâmplat vreun întrebuinţat, făcându-ş arătarea, a nu să folosi la nevoinţa lui. Este cel mai mare din cei şapte dintru a cărora hotărâre spânzură toată ocârmuirea Ungariii; după aceşti şapte sunt alţi doisprezece, şi după aceştea alţi una sută, din care unii şăd la Buda, şi alţii în Peşta. Aciia lăcuieşte un episcop neunit de biserica Răsăritului. Din susul oraşului şi din jos sunt băi metaliceşti, fireşti ferbinţi. Pre un munte destul de nalt, ejte o casă de observaţie astronomicească[13] unde lecuieşte profesor. De aciia mai întâi, estimp, au văzut comitul ce s-au arătat. Printr-aceste doaă oraşe curge apa Dunării, pa care ie împreună un pod făcut pe luntre, carele dă venit pe tot anul 60 mii fiurini hârtie la Buda, şi 60 la Peşta. Foarte frumoasă vedere este de a vedea cinevaş din oraşul Budii pe oraşul Peştii, cum şi din Peşta pe Buda. Mai vârtos pe pod este o plimbare minunată, căci să văd amândoaă oraşele, cum şi mulţime de luntre mari, neguţătoreşti, şi mici, din sus şi din josu podului; precum şi sumă de trecători neconteniţi de la un oraş la altul, şi călători. Aciia, spre sară, este cea mai frumoasă plimbare care poate fi, spre a petrece cinevaş cu mulţumită lui.

Lăcuitorii sunt aproape la 20.000, iar ostaşii cinci mii.

Sămănăturile tot acelea, asemenea şi poamele; iar viile de tot întemeiate, având dealuri necurmate.

Lăcuitorii acestor doaă oraşe sunt foarte blânzi, şi stăpânirea liniştită; nu să aud gâlcevuri, nu să văd bătăi, nu necinstesc pe streinii care nu-i supără, nu să văd în tot minutul rădicări pe la închisori, cum am văzut în alte

---

13 Lăcuinţă de profesor, cu toate felurimile de ochianuri, ce caută la mişcările comiţilor, planiteior.

oraşe, unde poliţiia este mai iute, şi tot oamenii fac rele mai multe. Dar aceşti oroşani parcă au dascăl pe liniştita vieţuire a vienezilor; căci acolo cea mai dintâi grijă şi datorie a fieşcăruia aceasta este: a nu aduce altuia câtuş de puţină supărare.

Din Buda până în Naidorf sunt poşte trei: Vereşvar, Dorog şi Naidorf.

NAIDORF

Şi acesta este un oraş mic, tot în ţinutul Ungariii, în Ţara-de-Sus, căci dincoace de Dunăre să cheamă Ţara-de-Jos. De aciia înnainte, ca de o poştă drum, sunt tot case necurmate, unde şăd pietrari care lucrează foarte frumos, şi toată piatra câtă am văzut-o în lucrare avea faţa mahonului, adecă: puţintel mai închisă decât faţa lemnului tisa.

Sămănăturile şi poamele, asemenea.

De aciia şi până în oraşul Raab, poşte cinci: Nermeli, Cumorin, Eşi, Gheniu şi Raab.

RAAB

Acest oraş este mare, tot în ţinutul Ungariii, în Ţara-de-Sus. Curge printr-însul gârla Raab, pe care cu meşteşug o măresc şi o micşoresc, fiindcă aciia să lucrează luntri mari pentru mărfuri; şi când vreuna este gata, umflă apa şanţului, şi îi dă drumul la matcă. Pe aciia aproape curge şi Dunărea, unde întră apa Raab, şi împotriva oraşului este un ostrov, care îl încunjoară doaă despărţituri ale Dunării, pe care sunt sate şi semănături.

De aciia până în Viselburg, poşte doaă: Hohstras şi Viselburg.

VISELBURG

Oraş mic, tot în ţinutul Ungariii, în Ţara-de-Sus. Pe acest drum este o casă de iconomie a lui prinţ Carol, unde au multe vite, cum şi vacile cele negre şi cele roşii, pentru care zic că dau lapte de cinci ori mai mult decât celelante. Şi alte multe vite, unde fieşcare neam are deosibit grajd cu deosibite curţi, alee şi livezi, toate vrednice de vedere.

De aciia până în Aimburg, poşte trei: Raghendorf, Chittes şi Aghemburg.

AGHENBURG

Şi acest oraş mic, tot în ţinutul Ungariii, în Ţara-de-Sus. Aci aproape are grafu Ţuţen o grădină foarte mare, cu deosebite lucruri.

PREZBIJRG – POJONU

Oraş mare şi frumos, în marginea Dunării, şi cu toate cele spre odihnă şi podoabă orânduieli. Aciia, în vechime, au fost scaunul împărăţiii Ungariii; aciia şi până astăz să păstrează toate acele semne ale stăpânirii. Aciia am avut noroc de a vedea încoronaţia a măririi-sale împărătesii a împăratului Austriii, Franţişc al doilea, ce s-au săvârşit la anul 1825, septemvrie 25, lucru adevărat vrednic de vedere şi însemnare. Nu zic aceasta căci m-am speriiat de luminoasele lucruri împărăteşti, nici de mărirea podoabii ungurilor celor de mare neam şi bogaţi, ci căci, eu toate că eram neîmpărtăşit de dreptăţile aceştii stăpâniri, ca un strein, dar tot nu am putut să-m opresc lacrăma, care mi s-au pricinuit de mulţimea glăsuirii şi strigării a norodului, ce, cu toată a lor sufletească mulţumire,i ura fericire, cuvântând: „Treiască împărăteasa noastră!”

(CUVÂNTĂRI DEOSEBITE[14]

Aceste necontenite glasuri şi strigări ale norodului şi ale multora lacrămi de bucurie, făcea pe fieşcare să să cutremure. Dar eu, carele mi-am adus aminte că, pe la noi, la acest feli de paradie, unii înjură, alţii scuipă şi muierile blestemă? Căci nu numai nu au pricină pentru care din tot sufletul să ureze bine stăpânitorilor, ci împotrivă.

Foarte mic lucru este şi făr’ de mulţumire sufletească, făr’ de laudă şi cinste, de a stăpâni un om înăcar multe împărăţii, cu a sa numai tiranicească putere şi prăpădeniia norodului. Şi iarăşi, mare fericire, mulţumire sufletească,

---

14 Titlurile împrumutate din tabla de materii a ediţiei originale (mai analitică decît *cuprinsul* ce s-ar putea alcătui după • titlurile din text) au fost închise între paranteze unghiulare, (N. ed.)

laudă şi cinste este, când un stăpânitor este încredinţat că acel puţin norod pe care el îl otcârmuleşte, că îl iubeşte, şi de aceia nu are nici pricină a să teme de al său! norod, ci în veci este pântre ei, făr' de nicio pază. Mai vârtos, cum îl simpte, din toate părţile îi strigă: „Vivat!”. Aceste vederi, auziri şi gândiri mi-au stăpânit toate simţirile, iar nu vederea strălucirii lucrurilor împărăteşti.

Din toate uliţele, ferestrile, uşile şi duprin vălişul caselor (căci multe case dezvăliseră, ca să încapă lumea) işa acest feli de strigări, încât gândea cinevaş că să cutremură pământul, din răsunetul glasului al. Norodului. La care împărăteasa era silită de bunăvoinţă, – căci pe la noi, când un mic să închină celui mare, acela-i răspunde numai cu o căutare a j coadii ochiului, – să răspunză cu o necontenită mulţumire, cu plecare de cap în toate părţile. A j căriia veselie, pentru cinstea norodului, obrazul cel vesel o mărturisea.

Din toate părţile Ungariii, au fost strânşi cei mai de neam şi mai bogaţi unguri, cum şi din toate oraşele deputaţi[15] şi alţi mulţi, şi din cei mici, cum şi Viena, mai deşărtată. Aceştea toţi, foarte împodobiţi cu hainele naţionale, şi paradia curţii, s-au dus, şi luând pe împărăteasa de acasă, au dus-o la biserică, unde, după obicinuita săvârşire a slujbii, j i-au pus coroana[16] Ungariii pe umere, (căci în cap să pune numai când chiar împărăteasa stăpâneşte). Şi la întoarcere avea o altă coroană, mai mică, şi i obicinuită, iar coroana Ungariii o aducea în urma împărătesii, într-o carâtă deşchisă, patru inşi, doi din partea bisericească, şi doi din partea politicească, pe o pernă de fir, ţiind fieşcare de un colţ al pernii. Aşijderea alte şase carâte deşchise, cu cocoane ale

---

15 Vechili care trimit duprin oraşe, din partea norodului, la scaunul otcîrmuirii. [în textul de bază, după *deputaţi,* se repetă, probabil din neatenţia tipografului, sintagma : *din toate oraşele.* — N. ed.]

16 In textul de bază : *corona.* (N. ed.)

curţii. Podoaba, atât a cailor ungureşti, cât şi a telegarilor, i a carâtelor şi a fieşcăruia rând de paradie este de prisos a prea lungi, căci eu voiesc să arăt numai mulţimea mulţumirii ce au cercat sufletul acei împărătesi, pentru cinstea şi dragostea ce i-au arătat norodul, şi a norodului către stăpînire mulţumire şi dragoste, şi ticăloşiia a lăcuitoriului Valahiii.

Din Prezburg până în Viena – poşte cinci, unde, la cea dintâi, este şi hotarul Ungariii de cătră Austria: Aimburg, Rieghelzburg, Fişamend, Şvehat şi Viena. Din Prezburg spre Viena mergând, este un drum, ca de doao ceasuri şi mai mult, cu zid de piatră pe amândoao părţile, carele pe la une locuri este mai nalt decât faţa pământului mai mult şi decât doi stinjini, şi cu alee, lucru vrednic de vedere.

VIENA – BEGIiUL

Acest oraş este scaunul împărăţiii Austriii, unde împărăţeşte preaînnălţatul aftocrator1 Franţiscul al doilea, de la anul 1792, iulie în 14. Acestui oraş darurile sunt nepomenite, – nu zic podoaba zidirilor

I Titiuluş împărătesc: din sineş împărat.

sau alte înfrumusiţări, căci este foarte veche, ci zic orânduiala ocârmnirii cea minunată, şi cele dupe împrejurul oraşului podoabe, – cum grădinile, ce sunt unile împrejurul Vienii, şi altele cu depărtare de un ceas şi doaă, pe care trebuie cinevaş să le umble destulă vreme, să le vază de multe ori şi cu băgare de seamă, ca pe urmă necontenit să poată povesti lucruri vrednice de a le spune.

Nu este mai folositor lucru decât a privi cinevaş, cu mare băgare de seamă, mijloacele cu care stăpînirea ş-au adus pe tot norodul, mari şi mici, la o aşa bună orânduiala şi liniştită vieţuire, încât toţi petrec ca nişte fraţi, şi, mai vârtos, a vedea cinevaş blândeţea celor mari, ce arată către cei mici. Şi a acelor de tot proşti vieţuire iar este vrednică de pildă. Căci peste putinţă este într-un aşa mult norod să vază omul doi oroşani gâlcevindu-să sau ocărându-să, fiindcă pe aceştea îi râdică poliţiia, pe care

întâi îi ceartă pentru a lor necuviincioasă urmare, cu care aduc desfăimare la tot oraşul, apoi le cercetează pricina care pot avea.

Şi cum într-un aşa mic oraş, pe lângă mulţimea norodului, s-ar cuveni să nu mai aibă cinevaş loc să umble de mulţimea carălor ce ar trebui să între şi să iasă, cărând cele trebuincioase spre hrana acestor orăşeni şi pentru zidirile cele noaă ce să fac, şi, după vreme, dresurile caselor. Dar şi aceasta este într-o aşa bună orânduială, încât rar să vede car. Numai acele cu lemne cară sunt siliţi să le descarce înnaintea prăvăliilor, unde nu au curţi, iar celelante tot au vreme hotărâtă, foarte de dimineaţă, între noapte şi între zi, ş-apoi, când oroşanii încep a umbla, carăle sunt demult eşite afară, şi drumurile toate udate şi măturate de cei orânduiţi.

Un lucru, şi numai, este supărător: praful cel mult din pietre, carele să pricinuieşte din necontenitul umblet al caleştilor, cu toate că nu stau din udat şi măturat.

(CUVINTAR! DEOSEBITE)

Bez aceasta supărare 1111 mai este alta, ci numai obştească vieţuire vesălă şi fericită, care să pricinuieşte din dreptele hotărâri pravilniceşti, ce nu îş au puterea urmărilor numai către cei mici, ci şi cătră cei mari, şi nu numai către cei săraci, ci şi către cei bogaţi. Şi aşa, fieşcare, după a sa avere şi agoniseală, răspunde şi dreptul împăratului; iar nu cel mare şi bogat nimic, căci îl ocoleşte puterea, şi cel mic şi sărac să dea tot, orice are, făr’ de a mai rămânea şi pe seama lui, ca unul ce el au muncit, şi aşa în veci să muncească, necontenit să dea, şi lui nimic să nu-i rămâie; ei, cum am zis, plătesc toţi după starea care au. Căci ocrotitorul celui mic şi neputincios este chiar pravila cea dreaptă, legiuită, care, făr’ de deosibire, în veac să urmează; iar nu ca pe la noi, unde îmi trebuie hârtie de voi voi să înşir numele acelor trănţăroşi şi cu picioarele goale, sau streini sau pământeni, care, făr’ de avere de o sută lei, au ajuns, în puţini ani, milionişti cu

palaturi[17] şi cu moşii, întocmai ca familiile ce le agonisesc în vreme de doaă-trei sute ani, şi nu ajută nici patria, nici trebuinţele oraşului, cu niciun mijloc, măcar să dea din averea lui dintr-o mie una; ci strâng numai din averea norodului, făr’ de a să folosi şi norodul de la ei. Şi, în scurt, după acelea care ştiu, când chiar eu am fost în slujbele patriii, zic că toţi aceşti mulţi speculanţi, stăpânirea cu toţi cei din primprejuru-i, şi, făr’ de deosibire, toate treptele dregătoriilor, de la mare până la cel mai mic, necontenit şi făr’ de milostivire, zleiesc toată sudoarea norodului, făr’ de a pricinui niciunul acestui neam, acestor fraţi, folos măcar cât bobul de mei.

În sate, casele sătenilor, adecă a acelor proşti birnici, sunt de zid, întocmai ca pe la noi, prin oraşe, casele boierilor; iar orânduielile cele bune ale acestor sate nici că să pomenesc pe la noi în oraşe, căci acele sate au theatre, dohtori, gerahi, spiţeri, şcoale, preoţi vrednici de preoţie, şi toate săvârşite prin îngrijirea stăpânirii; apoi, şi în casele lor averea mai cu prisos, dupe cum am arătat în satele săseşti; şi acest sătean dă după starea lui, adecă 50 sau 100 fiurini, iar milionistii vienezi şi din alte oraşe dau 50 sau o sută de mii; iar nu ca la noi, unde, făr’ de deosibire, toţi caută numai din spinarea rumânului să ia, din care pricină le sunt şi spinările goale, făr’ de a face şi lui un cât de mic ajutor şi bine.

Mult m-am depărtat din descrierea Vienii, dar mult mi s-au şi amărât sufletul văzând adevărata fericire a altor neamuri.

Casele cele din Cetatea Vienii sunt puţine, numai peste o mie trei sute, dar sunt foarte nalte, câte şapte şi opt rânduri; şi pe unde sunt uliţile foarte strâmpte, nici că văd soare în veci. La acest feli de locuri lucrează şi zi o a cu lumânarea.

Numărul a lăcuitorilor, atât a celor din Cetatea Vienii, cât şi din 32 mahalale ce sunt împrejuru-i, trece peste

17 Case împărăteşti.

doao sute mii.

Biserica cea mai vestită decât toate este a Sfântului Ştefan, care este lucrată cu mare meşteşug arhitectonicesc, pentru care multe însemnaserăm, dar după ce am văzut biserica de la Milan, lucrată cu asemenea arhitectură, însă cu mai deosibită podoabă şi meşteşug, ca să nu scriu de doaă ori tot acelea lucruri, le-am rădicat.

Piaţe[18] are cincisprezece, din care cele mai deosibite sunt: al împăratului Iosif al doilea, căruia i-au dat aceasta numire pentru cinste şi aducere aminte, împodobită fiind şi cu statua împăratului, făcută de aramă, de doao ori mai mare decât un stat de om, îmbrăcat cu haine romaneşti, şi în cap cu cunună de dafin, călare pe un cal iar de aramă, cu potrivită mărime, pusă în mijlocul pieţii pe un mare temei zidit de piatră.

Piaţa a Sfântului Ştefan, unde este această vestită biserică, ce mai sus am zis.

Piaţa Sfintei Troiţi, care are în mijloc un stâlp de marmură, nalt ca de zece stânjini, care fiind făcut în trei colţuri, din trei părţi curge şi apă în zghiaburi mari de marmură, şi de la cursul apii şi până în vârf sunt multe chipuri, tot de marmură, din care unile închipuiesc Cina cea de taină, altele – pe Sfântul Duh, altele – zidirea celui dintâi om, şi altele – familia lui Noe ce au scăpat din potop.

Vrednic de pedeapsă este cel ce va fi venit în Viena şi nu va fi văzut acea mare zidire întru care este strânsoare de arme, căci aci nu are a vedea cinevaş numai aceia ce numirea cuvântului înseamnă, adecă că sunt arme multe strânse, ci aceia ce mintea omului nu poate socoti, şi de aceia vederea numai îl va mulţumi. Împrejurul aceştii curţi, pe lângă zidul caselor, poate sunt peste cinci sute tunuri, mari şi mici, obicinuite şi deosibite, cum şi pive cu care

18 Loc larg, făr’ de a lăsa să zidească nimeni pe el nici o zidire, fiind pentru întrebuinţarea tutuilor oroşanilor, pe care locuri vîrad pîine, poame, verdeţuri, legumi şi asemenea lucruri.

aruncă cumbaralile. Toată faţa zidului despre curte – înşiruită cu un lanţ de fier, gros ca pe mână şi lung mai mult de o sută stânjini, luat de la turci, în război, cu care vrea să închiză Dunărea dintr-o margine şi până în alta, spre a nu putea trece vasele. Iar într-acea mare zidire sunt odăi închipuite şi săli mari cu stâlpi, toate numai de arme, făr’ de a să vedea nicio bucăţică de zid, cum şi acei stâlpi tot de arme înşirate, – unile din veacul de acuma, şi altele din vechime, care sunt şi cele mai multe şi au mare deosibire din cele de acuma, unile pământeşti, şi altele streine, câte au luat de la începutul Austriii, de la câte războaie au câştigat. Apoi, mulţime steaguri şi feliurimi de semne ostăşăşti; paveze, feliurimi de suliţi din vechime, coifuri de cap, tunuri mici şi multe feliuri, mulţime şi feliurimi haine de fer din creştetul capului şi până în degetele picioarelor, care să îndoiesc numai la încheieturile trupului omenesc. Şi acestea toate ale acelor romani care au fost numiţi şi mai mari otcârmuitori ostăşeşti. Puşci, pistoale, săbii, iatagane şi alte feliurimi demult număr; cu aceste toate, închipuite odăi şi săli, întocmai parcă ar îi o zugrăveală. Până şi chiar semnul austriacesc, zgripsorul cu doao capete, pe un tavan de sală mare, întocmai parcă ar fi zugrăvit; şi acesta tot este alcătuit numai de arme, cu aşa meşteşug aşăzate, încât, până a nu’ veni cinevaş tocmai supt el, crede că este zugrăvit; şi din cele ce ţiu minte, penile aripilor sunt alcătuite din săbii, iar fulgii pieptului, din cuţite mai mici. Îndestul cunosc că într-un zădar mă silesc, căci cetitorul nu va putea rămânea mulţumit de aceste descrieri, neputând să socotească cum o aşa alcătuire cu arme ar putea închipui un zgripsor întocmai zugrăvit; de aceea am şi zis că acela ce nu va merge să vază acest minunat lucru este vrednic de pedeapsă.

Aşijderea şi altă zidire destul de mare, ce o numesc cabinet fireset, întru care au pieile celor mai multe dobitoace dumestnice şi sălbatice, şi jigănii, cum şi cele ce

pot trăi în apă şi pe uscat, şi cele târătoare, cele sburătoare, cele din mare, cele din ape curgătoarc şi cele ce să închid în cojile lor. Această vedere este nesăţioasă, căci fieşcare om abea vede dintr-o mie una, din care sunt lui cunoscute; şi, mai vârtos, când vede feliurimea şi nespusa frumuseţe a păsărilor, din care unile sunt foarte mari, şi altele, iarăş, numai ca lăcusta, şi, cu toată micşorimea, are feţe mai multe şi mai poleite decât a păunului, pe care zic că le bălsămuiesc şi le poartă în urechi cu mai multă mulţumire decât sculelc. Aşijderea şi multe bucăţi de mărgean, bucăţi împietrite, şi multe alte lucruri pe care anevoie poate cinevaş a le ţinea minte.

La Biserica Avgustinilor este mormântul arhiduchesii Cristinii, soţiia lui Albert, stăpânitorul Saxoniii, făcut de vrednicul de laudă şi pomenire scobitorul de piatră, Canova. Acest mormânt înohipuieşte o piramidă[19] zidită de marmură, într-a căruia vârf să vede icoana a Cristinii. La stânga este o statuă care, în mână, ţine o ghirlandă de dafin. Şi iarăş, în stânga, aproape de uşa mormântului, altă statuă, ce închipuieşte Fericirea, care ţine în mână un vas, ce are înăuntru cenuşa inimii a Cristinii. Înnaintea aceştii statue şi înnapoi, doaă statue de copile mici, carele într-o mână ţin făclii aprinsă, iar într-acelealante ţin câte un căpătâi din o ghirlandă de flori, a cărora celelante doaă căpătie să ţin dintr-acel vas. Mai în urma acestora este o altă statuă, ce să numeşte Facerea-de-bine, care trage de mână pe o altă statuă, ce închipuieşte Bătrâneţa, carele bătrân, de ceialantă mână, să ajută de un tânăr. În dreapta uşii piramidii zace un leu, şi, în grumazu lui răzămată, o statuă cu aripi, ce închipuieşte Vestea. Toate aceste lucrate de marmură şi în mărimea trupului omenesc. Pentru care acest lucru a lui Canova, zic că au făgăduit englezii şaptezeci mii galbeni, şi nu au dat-o, fiind făgăduită.

---

19 Casă îţi *fgif* *b «rfo* lucruri *fireşti, cum* acestea care *să* cuprind.

Are cinci theatre, doaă în cetate, şi trei afară, unul în uliţa Viden, altul în Leopoldştatd, şi al treilea în Iosefştatd.

o altă mare zidire unde au strânsoare de mulţime şi feliurimi monede, antici foarte vechi, şi alte asemenea demult preţ, statue de marmură de persoane vechi, vrednice de aducere aminte, cum şi alte de aramă, mici şi mulţime, feliurimi de cuţite din vechime, şi coifuri, vase foarte vechi, un lighian lucrat cu pietre scumpe şi alte multe lucruri în odăi pline.

O altă mare zidire, ce o numesc Şcoala a multora meşteşuguri, unde au toate uneltele ce le întrebuinţează la câte meşteşuguri până acum sunt cunoscute; cum şi cea dintâi bucată ce au lucrat toată fabrica, aşijderea şi toate instrumenturile mathematiceşti.

Altă zidire unde să lucrează fabric? de farfurii, feliurimi de feţe, cu flori, cu chipuri şi poleite, lucru adevărat vrednic de vedere.

Şi câte alte multe lucruri sunt mai vrednice de vedere decât acestea care am văzut, pe care nu am avut vreme, întru o lună de zile, cât am şăzut în Viena, vrând să bag seama mai mult la alte întocmiri, ce caută spre buna pază, podoabă, odihna obştii, şi, în scurt, spre toate fericirile, cum este: îngrijirea pentru facerea drumurilor; apoi, udatul şi măturatul necontenit; felinarele care luminează de cum însărează şi până să face zioă, în toată Viena, în toate uliţile ce sunt afară din cetate, şi în toată grădina ce este împrejurul Vienii, ce o numesc Clasi. Apoi, întocmirea şi împărţirea popoarelor, ce are poliţia spre a îngriji pentru siguranţiia norodului, pentru întâmplătoarele gâlcevuri, de a le despărţi până a nu ajunge într-o aşa supărare, încât să nu-i poată a-i folosi, de a avea în fiecare popor un dohtor, un gerah, un spiţier şi o muiere cu bună vieţuire1, spre îngrijirea săracilor, – şi mai mult a acelora care să sirguiesc cu munca spre hrana lor, dar nu pot a ş-o agonisi, sau căci au familie mare, sau din alte pricini, – care îngrijesc după ponturile ce le-au dat poliţia. Cum şi

slujitori care îngrijesc pentru toată siguranţia, odihna şi buna orânduială a tot oraşului, şi, iarăş, pentru fieşcare deosibit, orânduiţi cu deosibite ponturi.

Cum şi o casă de lucru, unde strâng pe toţi săracii ciungi, şchiopi, orbi şi leneşi, pe care îi pun de lucrează la feliurimi de meşteşuguri, nelăsându-i să umble pe drumuri despoiaţi, cerând milă, căci stăpânirea este mai mult datoare de a îngriji pentru aceştia, decât fieşcare alt oroşan de a-i ajuta cu câte o para. Şi iată că au îngrijit, cu acest mijloc,

I Nerva Hodoş, în ediţia sa din 1911, echivalează sintagma „muiere cu bună vieţuire” cu termenul „sage-femme” şi glosează „moaşă”. Această glosă este contestată de Perpessicius (Dinicu Golescu, *însemnare a călători'u mele*, Bucureşti, Editura pentru literatură şi artă, „Biblioteca pentru toţi” 19521, p. 51): „glosa nu pare să fie justă. «Muiere cu Dună vieţuire» e mai curând: o femeie cu bune moravuri, o educatoare, o pedagogă. A se vedea mai jos o expresie înrudită: «Şi cine dintr-aceştia (din declasaţii morali) după vreme, învăţând vreun meşteşug şi făcând dovadă cu *a sa bună vieţuire...*» Dealtminteri cuvântul «moaşă» nu e necunoscut lui Golescu, care-l foloseşte tot în acest capitol”. Aceeaşi glosă este propusă de Petre V. Haneş în ediţia sa din 1934.

Ţinând seama de contextul de mai sus, precum şi de faptul că Dinicu Golescu, dispunând de un lexic destul de redus, utilizează adeseori, pentru noţiuni diferite, acelaşi termen, sensul depinzând, în mare măsură, de context, credem că înţelesul sintagmei „muiere cu bună vieţuire” este, aici, mai curând: *„soră de caritate*, „infirmieră”,* sau *„femeie cu bună purtare”, „femeie cu bune moravuri”,* decât*. Moaşă”, „educatoare”,* sau *„pedagogă”.* (N. Ed.)
spre a-i îmbrăca, a-i încălţa şi a-i hrăni, şi ei a munci. Şi nu numai pe acest feli de oameni îi strâng la această şcoală de învăţătura meşteşugurilor, ci pe câţi găsesc prin oraş făr' de stăpâni, sau făr' de nicio muncă, ci numai petrec viaţă

leneşă şi blestemată, din care pricină peste puţină vreme vor fi siliţi de a să apropiia sau la hoţie, sau la alte rele urmări. Şi care dintr-aceştea, după vreme, învăţând vreun meşteşug, şi făcând dovadă cu a sa bună vieţuire că să va apuca să să străduiască în munca acelui meşteşug ce au învăţat, cu care să să poată hrăni, i să dă slobozenie.

Cum şi mulţime de fiacăre, adecă carâte, căleşti, căruţă, şi alte feliurimi, mai proaste, stau prin pieţe, ca şi aceia care nu au putere să ţie căleşti şi să hrănească în veci cai, întâmplându-să trebuinţă, să poată a ş-o împlini.

Şi bez poşta cea mare şi obicinuită, este poşta a oraşului, ce-i zic mică, prin care oricine nu are slugă, sau sluga nu ştie să meargă acolo unde va să-l trimeaţă, sau că este străin şi nu ştie lăcuinţa aceluia pe care va să-l întâlnească, dă fieşcare scrisoare la această mică poştă, sau amanet, şi, în puţine ceasuri, îş va avea răspunsul.

CUVÂNTĂRI DEOSEBITE

Cât ar fi de trebuincioasă pe la noi această suptpoliţie-poştă, ca să nu mai tremure cei ce vin la răspunsuri prin săli şi prin tinzi, şi să vie şi de doaăzeci de ori pentr-o treabă; şi să nu mai auză trimişii: „Vino mâine, la cutare vreme”, când, viind, boieru au fost demult plecat. (Nu mă dojeni, frate cititorule, unde găseşti întocmai adevărul, ci adastă până vei găsi vreo mincinoasă arătare, sau vreo urmare care să urmează şi în alte părţi de lume deşteptată, pentru care nu să cuvine să mă ciudesc, căci să urmează şi de noi, şi atunci singur te rog să mă dojeneşti.)

La aceste poşte, în ceasuri hotărâte, de trei ori pă zi să dau scrisori, şi de trei ori să iau răspunsuri, pentru care scrisoare, de este să să dea în oraş, să plăteşte patru creiţari, iar de este a să trimite afară, drum ca de doao ceasuri, şasă creiţari.

(FACERI DE BINE)

Şi câte alte multe lucruri, ce să împart în trei faceri de bine, spre uşurinţa scăpătaţilor, spre paza sănătăţii norodului şi spre lumânarea omenirii. Cum sunt veniturile

ce au orânduite spre faceri de bine, întru care să cuprinde:

1. Şcoala ce-i zic cea pentru săraci, la care nu numai merg de învaţă un ce prin care să poată a să hrăni, ci le dau şi bani pentru hrana vieţii, avându-i în trei stări împărţiţi. Şi toţi îngrijitorii ai aceştii case să numesc părinţii săracilor. O, va fi om în lume să nu simţă cea mai mare bucurie când să va învrednici această slujbă ce-l numeşte părintele săracilor? O, ce dulce slujbă! O, cât demult bate la ureche această auzire!

2. Alt mijloc de ajutor: pentru cei mai detreabă şi cu familii grele. Aceia adesă să cercetează şi să ajută, sau la boale, sau la uşurarea soţiilor lor, sau la plata chiriii caselor unde lăcuiesc, sau la cumpăratul lemnelor de foc celor trebuincioase peste tot anul. Acest chip de ajutoare este cu mult mai cuviincios decât lefile ce să dau de la cutiia obştilor, căci acei bani, luându-i în mână sau bărbatul ce are vreun rău nărav, cheltuielnic, jucător de cărţi, sau nevastă-sa, de va fi iubeaţă de panglicuţe, în zioa ce-i primesc îi şi cheltuiesc, făr' de a simţi toată familia acel ajutor.

3. Alt mijloc de ajutori la oameni ce au mai puţină trebuinţă; căci şi pe aceia nu-i lasă lipsiţi de ajutor, ci au case de împrumutare, de unde pe unii împrumută cu dobândă mică, şi pe alţii făr' de dobândă, după stare şi trebuinţă.

4. Casă pentru copiii ce să lapădă de maicile lor pentru oricare cuvânt.

5. Casă pentru copiii sirimani, pe care, după ce-i hrănesc, îi învaţă şi meşteşuguri, prin care să poată a să hrăni, cum şi carte. Şi care dintr-înşii să vor cunoaşte că au cuget de mai multă învăţătură, îi trimit la şcoalele cele mari.

6. Casă de unde să dă lefi la slugile care au slujit ani 25, însă nu aceşti toţi ani la un stăpân, dar nici la mulţi, ci la doi sau trei. Acelora li să dă câte o sută cincizeci fiurini, ca un chip de cinste şi ajutor, făcându-se dovadă că trebuie

să fie oameni buni, de vreme ce au putut sluji 10—15 ani la un stăpân, – şi celui bun trebuie să i să facă răsplătire, spre pilda celui rău.

7. Casă cu venituri pentru măritişul fetelor sărace.

8. Adunare de cocoane, adevărat vrednice de laudă, care să chibzuiesc şi pun în lucrare orice vor socoti că poate fi spre folosul obştii. Lucru ce, pe la noi, bărbaţii nici în vis nu-l văd, în alte părţi muierile îl săvârşăsc.

(SP1TALUK1)

Cea de al doilea parte, ce ani zis că este pentru îngrijirea sănătăţii oroşanilor, este mulţimea spitaiurilor, ce au cu deosebită mărime şi curăţănie, încât fieşcare stare de om poate rămânea mulţumit. Din care:

1. Spitalul cel obştesc;
2. Spitalul săracilor;
3. Spitalul cel ce este spre a înviia pe cei după părere morţi;
4. Spitalul Mănăstirii Călugăriţilor Elizavetine;
5. Iar Spitalul obştesc;
6. Spitalul Mănăstirii Frăţiii de Milă;
7. Spitalul pentru preoţii mireni;
8. Spitalul pentru aceia ce au boale nelecuite;
9. Spitalul pentru ovrei;
10. Spitalul pentru robi;
11. Spitalul al acelor muieri care sunt silite de a naşte făr’ de a le şti nimenea şi făr’ de a le cunoaşte. Oricare, de orice stare, când îşi cunoaşte ceasul, sau zioa sau noaptea, mergând la poartă şi trăgând un clopoţel, într-acel minut o şi priimese, dându-i odaie cu toate cele trebuincioase, şi slujnică, şi, la vreme, dohtor, moaşă, dohtorii şi hrană în câtă vreme să va afla aciia. Şi pentru toate acestea are să dea pe toată zioa 90 creiţari, şi o scrisoare pecetluită în mâna celui întâi îngrijitor, unde să scrie care îi sunt părinţii sau cele mai de aproape rude, ca când, din nenorocire, i să va întâmpla din facere să i să pricinuiască moarte, să ştie la cine să arate pierderea ei. Iar

neîntâmplându-să această nenorocire, îş ia înnapoi acea carte pecetluită şi merge cu copilu unde va voi. Iar care va pofti să-şi lase copilul acolo, lasă şi 40 de fiurini în hârtie, şi dintr-aceşti bani îl hrănesc, îl îmbracă şi îl învaţă carte; din care mulţi pot eşi oameni mari, după a lor vrednicie şi noroc, căci toată învăţătura cea bună li să dă. Şi acestea muieri pot a întră cu mască la obraz, şi de câte ori le vizitariseşte dohtorul sau moaşa, iar poate fi cu mască, cu toate că nu este nicio trebuinţă, căci nici împăratul nu să va învrednici să afle de la ei un ce, fiind juraţi şi încercaţi. ’Şi aceasta facere de bine este tot a lui Iosiv al doilea, carele au judecat că va fi mare păcat de a nu scăpa din moarte pe acei prunci ce pe tot anul pot fi hotărâţi morţii, din pricina fricii sau a ruşinii maicilor lor, al căror păcat are a-l judeca dumnezeirea, cum şi chiar păcatul al acelui otcârmuitor, căruia, fiindu-i prin putinţă cu acest mijloc să scape din pierzanie pe acei prunci, şi nu va voi.

12. Spitalul nebunilor, pe carii n-am avut noroc să-i văz, căci nu mi-au dat voie dohtorul, cerându-m destulă ertăciune, pricinuind că sunt îmbrăcat cu haine turceşti, şi, cum mă vor vedea, toţi să vor turbura atât, încât spitalul să va amesteca. Pentru care, adevărat, mi-au părut foarte rău, dar nu căci nu i-am văzut, ci de ciudă: pentru ce numai nebunii să nu poată suferi de a vedea turc, iar cei înţelepţi şi luminate neamuri în învăţături şi în cunoştinţa dreptăţilor omenirii îş pun trupurile înnaimea gloanţelor greceşti, ca întâi ei să le poprească?!

(ŞCOALE)

Iar cea de al treilea îngrijire spre folosul luminii sunt mulţimea şcoalelor, din care:

1. Şcoala ce au pentru învăţătura bunelor vieţuiri a copiilor;
2. Şcoala pentru surzi şi muţi, pe care îi învaţă cele trebuincioase asupra datoriii legii, cum şi limba nemţească şi socoteala, unde îi hrănesc şi îi îmbracă;
3. Şcoală pentru copiii cei orbi;

4. Şcoală pentru învăţătura a bunii creşteri;
5. Şcoală unde să învaţă tot cursul învăţăturii preoţeşti şi călugăreşti;
6. Şcoalele cele mari şi obşteşti;
7. Şcoală unde să învaţă neguţătoriia şi iconomiia;
8. Şcoala împărătesii Mariii Tereziii, unde învaţă fiii nobleţii, întâi iubirea de omenire; al doilea, învăţătura filosoficească şi politicească; al treilea, limbile cele mai trebuincioase şi, al patrălea, cum să cade un fiu de bun neam să ştie să încalece bine, să poarte arma şi să joace;
9. Academia pentru învăţătura dohtorilor, a împăratului Iosif al Îl -lea;
10. Şcoală pentru învăţătura fetelor, unde învaţă legea, socoteală, istoriia firească, gheografia, limba nemţească şi franţozească, şi toate lucrurile câte sunt trebuincioase unii fămei;
11. Şcoală pentru fetele ce au părinţi ofiţieri scăpătaţi;
12. Şcoală pentru fetele cele de mai mare neam, care, după ce învaţă celelante trebuincioase, învaţă aciia limbi şi jocuri;
13. Şcoală pentru toate fetele oroşanilor, unde învaţă cele trebuincioase învăţături;
14. Şcoală unde să învaţă cum să să tămăduiască boalele vitelor;
15. Casa ştiinţii pentru aceia care să nasc, mor şi să însoară;
16. însoţire iconomicească, unde să strâng cei de mai mare neam, şi aceia care au moşii sau orice alt chip de venit, şi să socotesc pentru orice lucru folositor, cum pentru iconomie, pentru depărtarea de lux şi înmulţirea veniturilor moşiilor.

(CUVÂNTĂRI DEOSEBITE)

Într-acest cuvânt – lux – să coprind toate felurimile de cheltuieli, cele de prisos, cum şi cheltuiala cea mai mare decât veniturile. Apoi urmează şi pofta, nu numai de a face orice vede la altul, ci şi mai scump, nemaisocotind de i să

cuvine sau nu, şi de are venit pe cât are acela pe care el va jă-l întreacă cu podoaba. Din care pricină, iată, sărăciia şi stingerea de familii ne-au călcat, în hula gurii lumii am căzut, şi condeie streine ne-au zugrăvit. Ce ne vom folosi când noi între noi vom voi să le ţinem ascunse, şi vom crede că nu sunt ştiute, în vreme ce toate neamurile le cetesc, fiind scrise de aceia ce ne pismuiesc? Mai bine să le cunoaştem, să le mărturisim, ca prin straşnică hotărâre să ne îndreptăm, depărtând aceste focuri şi pârjoale din patria noastră, căci luxul şi luarea cea făr' de dreptate ne-au stins din faţa pamântului, rădicându-ne din toată lumea cea mai puţină cinste ce poate avea orice naţie.

(CUVÂNTĂRI DEOSEBITE)

O! ce mare şi neadormită îngrijire au otârmuitorii de prin alte ţări spre toată închipuirea fericirilor neamurilor omeneşti! Câte felurimi de ajutoare pentru cei scăpătaţi, şi câte iarăş pentru alţii, de a nu ajunge în scăpătăciune! Câte spitaluri pentru oricare treaptă de om vrednice! Câte mulţimi de şcoale, prin care să străduiesc a-ş deştepta norodul, a-l aduce la adevărată cunoştinţă, prin care poate zice că are deosibire de un dobitoc necuvântător. O, cât s-au înnălţat iubirea de omenire! Căci cea dintâi învăţătură a tinerimii nobleţii aceasta este, iar pe la noi aceasta învăţătură nu s-au pomenit, adecă de a auzi tinerimea, sau de la preot, sau de la profesorul şcoalelor, cum să să poarte stăpânitorul către norodul lui, pe care trebuie să-l vază întocmai ca pe nişte fi ai lui, îngrijind pentru ei cum ciobanii pentru oi, ce le paşte şi le adapă pentru mulţumită folosului ce de la de dobândeşte. Asemenea şi stăpânitorul, pentru căci tot norodul să străduieşte, muncind, spre a-i da avere şi cinste, este dator pentru acestea să aibă către turma lui dragoste şi îngrijire spre folos, mai vârtos fiindcă turma lui nu este de dobitoace necuvântătoare, ci cuvântătoare, şi tocmai deopotrivă-i; căci nu va găsi nimeni vreo deosibire între cenuşa din trupul împăratului şi dintr-a săracului. Cum, de la cine şi când au auzit

norodul cum să cuvine să să poarte către stăpânitor, şi în toate datoriile lui, sau toţi cei mari către cei mici, şi cei mici către cei mari, sau bogaţii către săraci, şi săracii către bogaţi, milostivi sau nemilostivi, cum şi părinţii către fi, şi fiii către părinţi, – iar zic: cine, când, şi de la cine le-au auzit, în vreme ce loate lucrurile cele bune să aţiţă în om sau din nuzirea cuvântării preotului, sau a profesorilor, sau, i theatrurilor, care până acum toate au lipsit. Şi de vor lipsi şi de acum înnainte, tot aşa vom fi, căci noi, cei bătrâni, neştiind nimic de tot pe lângă. Ilţii dintr-altc părţi ale lunii, cu neştiinţa vom şi întră în pământ. Şi copiii noştri, neavând de la cine să înveţă şi a să îndrepta, asemenea ca noi vor şi urma, de nu şi mai rău; căci învederat lucru este că noi am rămas în urma tutulor neamurilor, în vreme ce, în anii cei vechi, au fost începere de deşteptare prin mulţi care au dus la lumină, alţii tălmăcind cărţi, cum şi gramatica, tipografia, şcoale, spitaluri care să coprind la întiiaş cuvântare. Şi în loc să să înmulţească cu cursul anilor, nu numai nu s-au înmulţit, ci nici acelea nu au stat în fiinţa lor, şi mai vârtos cea spre mai mare pagubă şi ruşine este, căci s-au şi împuţinat, cum şcoalele, care, cu cuvânt de mai bună prefacere, s-au stricat în anii trecuţi spre a nu să lumina neamul. Pentru care aş fi pus condei[20] asupra streinilor, de nu aş şti că aceia au avut ajutoare de la pământeni. Cum şi spitalurile pentru ciumă, care mai s-au dărăpănat, şi toate lucrurile s-au răsipit, dându-se veniturile mănăstireşti, ce era pentru întrebuinţările spitalului, în stăpânirea călugărilor, spre dobândirea şi folosul lor. O! cine poate zice că aşa este plăcut dumnezeirii? în loc sa să folosească obştea, să să îmbogăţească trei persoane călugăreşti, una de la Anadol, alta de la America, şi alta de la Bagdat. Şi fie măcar şi pământean, ce folos pot aduce patriii, când acestea au ajuns să să vânză şi să să cumpere ca o marfă, făr’ de a să mai păzi acelc hotărâte orânduieli de titor, ce s-au străduit

20 In textul de bază : condei® (N. ed.)

şi au cheltuit spre folosul obştiii, iar nu spre a sta călugării răstornaţi în colţurile odăilor, îmbrăcaţi în haine scumpe, cu şaluri demult preţ încinşi, şi fie măcar şi căldură, cu câte doaă iblane de miluri şi de samururi îmbrăcaţi, în desfrânări şi în desfătări petrecând? Cine poate zice că aceste persoane, mulţumindu-să din veniturile mănăstirilor, iar nu toată patria, nu vor judeca chiar sfinţiia-lor că nu este cu cuviinţă, şi, de-i vor întreba cinevaş, vor răspunde că au găsit un norod orb şi de aceia s-au strâns unul peste altul.

Vă rog, sfinţiţilor! — căci vorbesc pentru folosul patriii mele, pentru deşteptarea, pentru lumânarea, pentru înfrumusiţarea şi, în scurt, pentru fericirea ei, şi chiar pă mine mă dojenesc pentru cea până acum necuviincioasă vieţuire şi nedrepte luări de bani din patrie, – nu mă blestemaţi, căci eu personale nu am nicio pricină cu niciunul, şi pe fieşcare, pe cât i să cuvine, mă închin şi cinstesc, – şi mai vârtos vă rog să mă blagosloviţi, şi vă încredinţez că oricare, cât de interesat pe seama lui, de ar fi văzut, cum am văzut în Viena şi aproape de Veneţiia, mănăstire armenească, ar fi scris mai mult decât mine pentru acest urât mijloc călugăresc ce să urmează în patria mea. Măcar şi de nu ar fi fost fiu al aceştii patrii, tot ar fi ajuns în mare pocăinţă şi ar fi scris mai multe. Căci acei ce să îmbracă în negru şi să numesc călugări nu să închid în mănăstire, hrănindu-să din sudoarea fratelui lui, care are nevastă şi copii şi plăteşte multe biruri, ci chiar el, după ce munceşte pe seama lui, munceşte şi pentru de a putea să facă mănăstirea altora bine, căci aceste mănăstiri au spitaluri înnăuntru, şi nu numai numire de spital, ca pe la noi, ci lucru adevărat, întemeiat şi plăcut Dumnezeului. Şi oricâţi călugări mai mulţi sunt, atât şi folosul mai mare este, fiindcă unii muncesc spre a aduce venit, şi alţii din mănăstire slujesc bolnavilor, măturându-le şi scoţându-le udul afară, şi toate celelante slujbe, şi având fieşcare atâţi bolnavi în grija lui, încât ticălosul de

călugăr somnul ş-îl face moţăind; şi pă cel mai mare dintre ei văzând, nu îndrezneşti să-i săruţi mâna, ci adevărat urma piciorului. Şi fieşcare ajunge într-o aşa simţire de pocăinţă, încât şi cămaşa dupe el să ş-o dea la o aşa mănăstire. Cum şi întru o mănăstire ce este într-un ostrov aproape de Veneţia, de legea armenească, cu mari cheltuieli au adus profesori franţozi, nemţi; şi strângând şi tinerime multă, după învăţătură de şapte-opt ani, alţii, care au câştigat învăţătură mai multă, au început la tălmăciri dintr-aceste limbi în limba lor naţionale; şi alţii, mai tineri, ş-au urmat învăţătura alţi şapte-opt ani, şi pe urmă au dat de ştire în toate oraşele unde sunt armeni, că, de au trebuinţă de dascăli, şi de profesori, şi de cărţi noao tălmăcite, spre lumina naţiii, acolo să înştiinţeze şi vor dobândi. Când au şi vrut să plătească acelor streini procopsiţi oameni, nemaiavând trebuinţă (căci în vreme de 15—16 ani au dobândit mulţi destulă putere), dar ei văzând râvna lor şi deosibitele virtute ale acestor călugări, nu au vrut să fugă, ci au hotărât, cată viaţă vor mai avea, să slujească acestor cuvioşi oameni, făr' de nicio plată.

Aceste vederi, fraţilor, m-au silit să scriu; iar nu că am vreo vrăjmăşie personale cu toţi călugării patriii mele.

Am întâlnit şi în Veneţia călugăr de ai noştri, care au umblat îndestule mănăstiri de ale noastre, ş-apoi, văzând şi acest leii de mănăstiri, pe cum scriu, nu era destoinic, aducându-ş aminte şi vorbind, să nu blesteme necuviincioasele urmări a acelor de mănăstiri stăpânitori, când chiar şi el au fost o dată unul de aceia, şi chiar el să scârbea aducându-ş aminte de faptele lui. Aşa, fraţilor, şi eu scriu, nu cu vrăjmăşie, căci nu poci avea cu toţi vrăjmăşie, ci cu lacrămi, şi mă jur pe ceia ce-m este mai scump, că cu lacrămă; şi voi scrie, fiind încredinţat, că în anii cei mai vechi au fost în trupurile moşilor noştri sânge romanesc, au avut fapte virtoasă; iar de la o vreme s-au aţiţat luxul şi scârboasa diplomatică, care n-au fost spre vreun temei al nostru sau folos al patriii.

Vreme este, fraţilor, de a să da o bună orânduială, întâi la clirosul bisericesc, căci nesuferit lucru este de a vedea cinevaş preoţi prin cârciumi, îmbrăcaţi în cămăşi numai, şi cu opinci, cu carăle la târgul de afară, cu cherestiele de vânzare, şi cărând nisip şi cărămidă, făr' de nicio ştiinţă de datoriile legii lui, şi făr' de nicio cunoştinţă de cuvioasele urmări. Cum şi acele venituri mănăstireşti, păcat este şi ruşine să nu să întrebuinţeze spre pomenirea acelora ce le-au făcut, unele ajutând la feliurimi de şcoale, la plată de mulţime de dascăli ce trebuie la toate judeţele, nu plătindu-le câte 5-6 sute de lei pe an, mai puţin decât plata vizitiilor, ci după cât să cuvine unuia ce nu poate a mai face altă speculaţie, ci numai a căuta spre folosul luminii. Şi altele, iarăş, spre ajutoriul spitalurilor, spre întemeiarea şi mulţimea lor; şi altele, iarăş, spre plata dohtorilor, gerahilor ce trebuie să fie în fieşcare judeţ, cum şi ajutor pentru o însoţire de 7-8 oameni învăţaţi în limbi streine, ca să tălmăcească cărţi trebuincioase în limba naţională. Şi cel mai mare ajutor spre a tipări cărţile, ce mulţi din nou pot scrie, sau tălmăcesc cărţi folositoare naţiii, şi mijloc nu au de a le tipări. Cum şi ajutor de a „i trimite tineri în ţări streine, spre învăţătura dohtoriii, ca, cu vreme, aceia să înveţe pe alţii în patria noastră, deşchizindu-să academie. Căci am zis că Peşta, care are toate aceste, nu poate a să sămui nici cu Craiova, necum cu tot Prinţipatul Valahiii, fiindcă nu e scaun Ungariii, ci un judeţ al Ungariii. Şi multe alte spre fericirea şi lauda naţiii, care sunt atât de lesne, încât când stăpânirea să va uni cu boierimea, şi boierimea cu stăpânirea, pot pe toată luna să puie în lucrare un ce iolositor patriii.

Iar lăcaşul împărătesc pe afară nu are vreo deosibită podoabă, căci este zidire veche; dar darul lui este foarte mare, căci este o zidire în patru colţuri, ca masa, avându-ş curtea la mijloc, cu patru porţi în patru părţi ale zidirii, prin care slobod trece norodul în veci, măcar şi la miezul nopţii; nici că poate cinevaş a găsi un ceas când nu fierbe

lumea şi carâtile printr-acele porţi, socotindu-să curtea împărătească ca o piaţă slobodă. Şi acestea negreşit urmează într-acest chip, căci nu are trebuinţă de a să împrejura cu ziduri, nici când să culcă a să închide cu lacate multe, fiindcă cunoaşte întru adevăr iubirea norodului, şi a tutulor celor de obşte pământeni şi streini, căci singur să simpte că-i sunt urmările către norod întocmai ca ale unui părinte către fi. Şi, mai yârtos, că când norodul nu-l va iubi, acele lăcate să pot socoti ca nişte nodături de panglice.

Aceşti otcârmuitori evropeneşti, adevărat făr' de plăcere trebuie să iasă la pilmbări, căci nu le rămâne minut de a-ş arunca ochii la vreo vedere de un ce, fiind siliţi făr' de contenire să mulţămească norodului, şi cu plecarea capului şi cu păläriia în mână, la închinăciunea şi strigarea norodului de: „Vivat!”. La doaă vremi are numai o scăpare: când este cald, căci îş ţine păläriia supt mână, şi când mână singur caii. Dar ticălosul gât tot trebuie necontenit să să plece.

unde dau baluri sau priimesc deosibite persoane.

Până aciia am însemnat lucrurile celt deosebite .I Ic oraşului, pe care eu am văzut, şi buna îngrijire, i stăpânirii pentru fericirea norodului, mijloacele are am cuvântat; dar fiindcă tot omul, după muncă,

— Alţii de ceasuri, şi alţii de zile, – trebuie să să mişce spre însănătoşirea trupului şi depărtarea gândului, ce dărăpănă pe om, au avut stăpânirea şi aceasta grijă de a face grădini, spre veseliia şi buna petrecere a norodului, din care una este aceasta:

CT.ASI

i*CUVÂNTĂRI DEOSEBITE*

O! ce deosebire de la noi: ne plecăm până ne dă capul de pământ, şi rămânem foarte mulţumiţi când numai cu coada ochiului să vor uita către noi, căci trupurile nu le mişcă, parcă sunt de ceară şi le tem să nu să frângă. Iar când ne vor zimbi a râde, atunci cu mare bucurie trebuie să

povestim pătre familie şi către oamenii casii.

Iar podoaba cea din năuntru lăcaşului împărătesc este destul de frumoasă şi cu bună plăcere închipuită, atât odăile împăratului şi ale împărătesii, cele spre lăcuinţă, cum şi acele care au spre prixmirea acelor care vin spre închinăciune la zile mari. Şi mai cu deosibire vreo câteva odăi, şi o sală mare, foarte frumos împodobită cu stâlpi de marmură şi cu multe poirepidrf de argint, mari şi frvmoase, -

Aceasta este o plimbare frumoasă, împodobită cu feliurimi de alee şi luminată cu felinare, de cum înserează, până la zioă. Care grădină încunjoară toată Viena, şi la o parte este lostărie, unde sunt mulţime de meşcioare şi scaune, unile supt învălişuri şi altele descoperite, şi dau toate feliurimile de băuturi, cum: cafea, lemonade, ponei, îngheţată, lapte de migdale, şi ciubucile slobode. Printr-acele alee au şi multe lăviţi de şădere. La această plimbare, bez că şi zioa sunt mulţi, dar seara nu poate fi mai multă frumuseţe şi mulţumire decât a merge cinevaş de a-ş petrece ceasurile într-acea luminată grădină, cu mulţimea oamenilor. Şi s-au întâmplat seara să fiu acolo, şi de mulţimea norodului să nu mai merg unde voiam, ci unde mulţimea mă ducea; fiind silit să mă trag foarte departe, ca numai cu vederea, făr’ de a mă mai mişca, să-i privesc pe toţi; unde era destui oameni mari şi bogaţi, şi deosibite dame, dar cea mai mare parte era a norodului, şi mai totdeauna trei părţi sunt din norod, şi a patra parte din nobleţi, din care un strein nu poate cunoaşte care este din nobleţe, şi care din norod, sau pe bogat din sărac, căci nu sunt cei mari îmbrăcaţi în firuri, şi damele pline de scule, ci toţi îmbrăcaţi cu haine numai curate.

(UVÂNTAR1 DEOSEBITE)

Muierea cea proastă – cu haină de zece fiurini, de stambă curată şi croită frumos; şi doamna cea din nobleţe şi bogată – cu rochie sau de maldehi, sau de croază, sau de percal, curate şi croite pe trup, frumos, făr’ de a avea pe

rochii cutiia lui Bucur, cu toate feţele de panglice, care sunt de preţ de 50-60 de fiurini. Cine vor vedea pe acele de mai mare neam dame din Viena şi pe ale noastre, pe cele de al treilea mână, vor socoti pe vieneze de sărace, şi pe acestea ale noastre stăpânite de lux, milioniste. Iar adevărul este cu totul împotrivă: căci acelea au destul, dar luxul şi hainele împestriţate nu le plac. Iar ale noastre sunt destul de sărace, căci toată marfa să ia pe răboj, până începea a-ş pune moşiile la mezat, dar sunt stăpânite groaznic de lux. Mai bucuroase sunt acasă să le moară copiii de foame, decât să iasă la plimbare făr' de a avea pe rochie alte o sută de bucăţele în feliurimi cusute, ce le zic garnituri, carele este o îndoită cheltuială.

Au strigat bietul Efrosin la păradie, – nu silit din vreo vrăjmăşie, ci din iubirea către naţiia lui,

— Că stofele, în toată Evropa, le port comedienii; dar cine ş-au apropiat auzul, după auz judecata, şi după judecată hotărârea care au făcut?

Această grădină este făcută de Iosiv al doilea, al căruia trup s-au făcut cenuşă, iar numele lui des să pomeneşte de norod.

POI.X-GARTEN

Şi această grădină este cu feliurimi de înfrumuseţări şi iar luminată, şi cu apropiere de cea din sus-zisă. Are o zidire în făptura lunii când este de 10 zile, împodobită cu policandre, şi pe amândoao mărginile destule meşcioare şi scaune, unde dau, iarăş, toate feliurimile de băuturi, bez ciubucile, care nu sunt slobode. Tot într-această grădină este şi o altă zidire, ce o numesc Lăcaşul al lui Thiseu, unde îi este şi statua.

PARADAIS-GARTEN

Şi această grădină, dimpreună cu celelante doao, tot slobode pentru obşte, împreunată cu cea mai de sus. Şi aciia iarăş este altă zidire, unde iar dau toate feliurimile de băuturi, şi ciubucul iar este slobod. Întru aceste doao grădini şi acea care încunjoară toată Viena, zic că au fost

zi când s-au aflat peste 80.000 de oameni.

PRATER

Această plimbare ce să numeşte Prater este departe de Viena ca o jumătate ceas. Această iarăş are o frumuseţe deosibită, căci poate vedea cinevaş mii de căleşci, carâte şi droşci, sute călăreţi şi iar mii pe jos. Este o alea prea mare de castani sălbatici, foarte nalţi şi tunşi întocmai ca zidul, drept; la dreapta aceştia, altă alea, pentru călăreţi, şi la stânga iarăş alta, pentru cei ce să plimbă pe jos. Lungimea acestor trei alee poate va fi peste o mie stânjini. Şi cum va întră cinevaş, la mâna dreaptă este Lăcaşul al lui Areos. Acolo poate vedea priivitorul, în cadre, toată puterea ostăşească a Austriii, atât cea de pe uscat, cât şi cea de pe mare. Mai nainte, tot la mâna dreaptă, altă zidire ce să numeşte Ţircus Ghimnasticus[21].

De aciia şi până să isprăveşte alea, şi încă mai nainte, este o câmpie mare şi frumoasă, cu copaci, unde poate vedea omul turme de căprioare, cerbi şi epuri care trec pe supt caleşci făr' de nicio sfială. La mâna stângă a aceştii alee, multe lostării şi birturi, şi bererii şi şcoale, unde învaţă cum să înnoate. Şi toate acestea zidiri ce dau băuturile au împrejurul copacilor mii de mese şi scaune, pe la care fieşcare şade şi îş împlineşte pofta. Doao lucruri deosebite vede omul la această plimbare: mărimea grădinii, care este încunjurată de Dunăre, şi mulţimea obştii şi a caleşcilor. Şi aciia zic că au fost zi când s-au aflat peste o sută mii oameni.

Adevărat, altul anevoie va crede, iar eu mai lesne, după câţi am văzut, când împăratul lipsea, şi mai toţi cei mari – pe la băi şi moşii; cum şi neguţătorii aşijderea, şi, nu puţini, la Pojun, unde să făcea gătirea pentru încoronaţia împărătesii.

Această grădină mai nainte era slobodă numai pentru caleşci, şi aceasta la zile hotărâte, iar nu şi pentru obştea

21 Locul unde să învaţă călăriia, o zidire rătundă, aşternută cu nisip mărunt, ca, cînd vor cădea călăreţii, să nu pătimească.

norodului; iar împăratul Iosif al doilea, carele au împărăţit de la anul 1780, noiemvrie 29, şi până la anul 1788, ce şi acela mult să străduia spre a-ş mulţumi obştea, au lăsat-o slobodă pentru tot norodul, de când s-au înfrumuseţat şi mai mult.

BELVEDERE *Ce să tălmăceşte: Frumoasă-Vedere*

Această grădină este întocmai după numirea ei, căci nu este numai grădina destul de frumoasă, ci sunt într-însa şi lucruri de mare preţ şi vrednice de vedere. Aciia, cum ajunge omul, întră într-o mare casă cu multe odăi, şi toate pline cu lucruri din vechime, şi lucruri scumpe, din care cele ce am putut însemna sunt acestea: O icoană mare, – de cinci stânjini lungu, şi trei latu, – întru care să coprinde Cina cea de taină a milostivului I su s H risto s cu 12 apostoli, închipuiţi în trupuri mari;

şi acest tot lucru nu este zugrăvit, ci lucrat tot mozaic. Scumpătatea acestui minunat lucru lesne poate a să socoti, în vreme ce asemenea lucru este lucrat pe tabacheri, sau câte o istorie, sau câte un chip de om sau de dobitoc, şi să vând câte una mie sau doaă de lei.

În odaia dintâi sunt arme turceşti noao şi mai multe vechi, cu mare deosibire din cele de acum, cum am mai zis, şele, steaguri, coifuri, din care una avea în vârf un cocoş de aur, tuiuri şi alte multe semne ostăşeşti. Şi pe opt cai de lemn, întocmai ca caii cei fireşti, îmbrăcaţi cu haine de fier, opt numiţi ostaşi îmbrăcaţi chiar cu acelea a lor haine de fier, din vârful capului şi până în degetele picioarelor. Un trup de om iar de lemn, asămuit întocmai cu acel viteaz, trupul de doao ori mai mare, mai gros decât un obicinuit trup de om, îmbrăcat chiar cu acelea haine de fier şi arme care purta când să afla în război; pentru care haine şi arme ar trebui o bunicică căruţă ca să să încarce, în trei odăi, unde sunt aceşti noao ostaşi, împrejurul zidurilor odăilor, sunt peste 120 jăţuri, întru care sunt rânduri de îmbrăcăminte tot de fier, pe care poate cinevaş să cunoască că nu sunt întrupaţi numai din găurile ochilor,

căci numai atât loc este unde nu e fier, iar încolo este peste tot fier, şi întocmai ca trupul omului, mişcându-se din toate încheieturile. Altă odaie, cu mari cadre, unde poate vedea cinevaş tot neamul împărătesc, de când s-au început această împărăţie şi până acum. Şase statue de aramă, din care una este a Mariii Tereziii, alta a prinţipului Rudolf, şi celelante, de patru otcârmuitori ostăşeşti dintr-o vreme. Apoi multe odăi cu bucăţi de pământ cu metalurile lor, cum am mai zis; apoi, iarăş, bucăţi de mărgean foarte mari şi în felurimi, zmaragduri, diamanturi şi alte pietrii; o bucată de zmaragd cât o nucă mare, şi asupră-i lucrat ceasornic. Alte patru odăi cu dolapuri împrejurate, pline de deosibite antici; şi multe daruri trimise de la împărăţii, cum şi de la papa – doao coroane şi o cruce. Şi multe vase vrednice de vedere şi o masă ca o jumătate de stânjin, peste tot lucrată cu peruzele în argint, a căriia nu este atât scumpătatea, cât este frumuseţea. Alte odăi, cu mulţime de organe în multe feliuri, din vremea cea veche, ce iar nu se asemuiesc cu cele de acum, decât numai buciumu şi fluieraşul ciobanului (care aduc lacrăma). Vase multe de crişţal, porţolane de China şi o cusetură cu mărgăritar, foarte deosibită, şi alte mii de lucruri ce nu le-am însemnat. De la această zidire, ca vreo 400 stânjini mai nainte, în grădină, altă zidire mare, şi, în odăi, multe mii de icoane şi cadre mici şi mari, noaă şi din vechime, zugrăvite de cei mai numiţi zugravi, şi a fieşcăruia cea cu mai mare meşteşug lucrată, din care este una, icoana mironosiţii Mariii Magdalinii. La această vedere tot omul rămâne înlemnit. Aşijderea este şi a unui zugrav, taică-său şi maica sa, zugrăviţi chiar de el. La aceste doao cadre, cei mai meşteri zugravi de acuma, tot uitându-să, îşi zmintesc ochii; căci oricât să va uita omul, tot luge fără mulţumirea lui. O altă mare cadră, întru care să arată întristarea a unii întregi familii pentru fiiul ce să porneşte la război. Pe această cadră puţini o văd şi nu lăcrămează. Taică-său şi maica sa mai departe stând, plâng frângându-şi mâinile,

nevastă-sa, toată plină de lacrămi, cutremurându-să îl strânge de mână1. Împrejurul lor copiii, din care, cei mari întristaţi,

1 în textul (le bază: *miitui.* (N. Ed.)

şi cei mici, din necunoştinţă, nesupăraţi. Iar ostaşul, ca unul ce este hotărât la această slujbă pentru patrie, strângându-i[22] mâna nevesti-si, cu capul întors întru altă parte, îşi face pasul plecării. Altă cadră, aşijderea mare, unde să arată bucuriia a alţii familii pentru fiiul ce s-au întors acasă de la război, şi acestea cu toate sămuirile bucuriii. Şi fiindcă sunt puse amândoao întru o odaie, şi întrând, să vede întâi cea tristă, cu adevăr, toţi câţi o văd să întristează foarte, încât cei mai slabi şi lăcrămează. Apoi întorcându-se către cea veselă cadră, negreşit trebuie să să bucure, căci atâta sunt demult semuite cu patima întristării şi a bucuriii omeneşti. Altă cadră – o fereastră zugrăvită cu fofezele deşchise, şi un cap de om, scos pe fereastră, să uită afară. Această cadră, de nu ar fi în odaie, unde sunt mulţime de cadre, ci ar fi potrivită la o fereastră de casă, nu numai orice trecător îl va socoti de viu şi i să va închina, ci adevărat chiar zugravii ar păţi această înşălăciune. Căci cu toate că fieşcare vede cadra cu pervazuri de lemn, şi tot unii întreabă să nu cumva să fie cap adevărat, bălsămuit şi denadins, cu vreun mijloc, potrivit acolo, şi, de le-ar fi slobod, ar[23] şi pipăi cu mâna. Şi alte multe.

De la acest lăcaş împărătesc şi până la celalant, locul ce am zis, de 400 stânjini este o grădină foarte frumoasă, câmpie făr’ de copaci, numai feliurimi de loze, din brazdă făcute, şi printr-însele ca vreo 50 statue de marmură şi ca vreo 40 postamenturi tot de marmură, şi asupra acestora sunt oale mari de flori, iar de marmură. La dreapta şi la stânga aceştii grădini este iar grădină mare, numai cu copaci, cu alee tunse, cu dumbrăvi luminoase; alte locuri

22 In textul de bază : *strîngîndu-ş.* (N. ed.)
23 în textul de bază : *a.* (N. ed.)

de tot întunecoase, din mulţimea şi împreunarea copacilor, şi alte alee cu copaci nalţi şi deosibiţi.

ŞF.NBRUN

lânthiu cea frumoasă

A aceştii grădini frumuseţea peste putinţă este de a putea cinevaş să-i facă descriere iăr’ de greşală. Atât numai poci zice, că, un om care întâiaş dată va întră, după puterea sau mulţimea simţirii sufletului, negreşit una din trei trebuie să i să întâmple, adecă: că, sau întristat fiind, şi întrând într-însa poate să să bucure, sau vesel fiind, când au întrat, poate să să întristeze, sau, deşi nu va fi fost stăpânit nici de întristare, nici de bucurie, una dintru amândoao trebuie să-l coprinză; scăpare de a avea, este peste putinţă.

Un boier foarte vrednic de smerire mi-au zis că mai mulţumit este să fie grădinar la această grădină decât ban în ticăloasă Ţara Românească.

Cât demult mi-au plăcut aceasta!

Din Viena şi până la această grădină, este drum ca de I ceas cu piciorul, şi tot acest drum, cu alee de plopi mari şi cu şpaler I.

I Copăcei mici, împreunaţi şi tunşi ca păreiele, sau de trandafiri, sau de orice alt mărunt soi.

Aciia este un mare lăcaş împărătesc şi cu mulţime odai împrejurul zidului curţii, unde zic că încape 10.000 oaste, cu toate ale lor trebuincioase.

Gfi

Pe supt acest lăcaş împărătesc trece norodul slobod întru această grădină, unde vede un ochi de grădină limpede, făr’ de copaci, numai cu loze şi cu flori, lungul peste 20 stânjini, şi latul pe jumătate. La isprăvitul acestor doao sute stânjini, unde să începe cam deal, un havuz împrejurat cu zid de piatră, mare ca de 50 stânjini lungul, şi 30 latul, plin de feliurimi de peşte, din care cel mai mult ca faţa argintului, şi roşii ca para focului. Din sus, la marginea acestui havuz, o zidire de piatră, asupra căriia

doi cai de mare, a cărora mărime este îndoită decât cel firesc cal de pe uscat; asupra acestora, călări, doaă Nireide[24], şi acestea de doao ori mai mari decât trupul unii muieri, şi primprejurul lor multe alte dobitoace, şi toate acestea de piatră. Dintru această zidire drept înnainte, încet-încet să face deal destul de nalt, şi tot limpede, făr' de copaci, asupra căruia este un foişor mare, şi tot de piatră, şi deasupra învălit drept, cu lespezi, şi cu stâlpi mulţi, frumoşi şi toţi de piatră, şi cu scări de doaă părţi; la ale cărora începere sunt 4 mari postamenturi care au asupră-le 4 statue; trupurile lor – de doaă ori mai nalte de cât un nalt de om, îmbrăcaţi cu toate acele vechi haine ostăşeşti din vremea romanilor, şi împresuraţi de multe dobitoace sălbatice, cum şi leul, tocmai în mărimea lui. Şi toate acestea tot de piatră. Într-acest foişor este şi un pat cu meşteşug, pe care şăzând omul, cu răpeziciune îl suie dea-.

supra învălişului, unde are o vedere minunată, văzând toată grădina această limpede, ce am zis, şi împotrivă, lăcaşul împărătesc, şi celelalte grădini, pentru care mai înainte voi vorbi, şi toată Viena cu mărimea câmpiilor.

La dreapta şi la stânga acestui limpede ochi de grădină, sunt multe postamenturi cu statue, tot de deosebiţi oameni din vremea romanilor. La spatele acestor statue, copaci foarte nalţi, deşi şi tunşi.

Acest ochi de grădină curat, ca aceste statue la doao părţi şi, la spatele lor, aceste doaă înnălţate prin care intră lumea, la celalant cap, pe munte, zidiri de copaci, la un cap palatul împărătesc, pridvorul, la mijloc havuzul cu celelante feliurimi de loze, pricinuiesc privitoriului o mare mirare, dar veselă, bucuroasă şi de desfătare, (căci am zis că sunt locuri care pricinuiesc şi întristare). La dreapta a toatii aceştii lungimi de grădini, altfeli de grădini, cu mai multă mărime, dar tot de copaci, cu faliurimi de alee, unele

24 Eghipţienii, elinii ţi romanii credea că în mare sînt acestea dumnezeoaice, Nireide,

iar de copaci mari, tunşi ca zidu, altele boltite, de tot întunecoase, şi altele cu copaci mari, rari, şi, de la un leii de alea până la alta, feliurimi de grădini în multe chipuri făcute şi cu mare socoteală. Căci la o parte, uitându-să cinevaş, vede, întru acea coprindere de copaci, o bucată de grădină mare, limpede şi slobodă la vedere, cu feliurimi înfrumuseţări de loze, care pricinuiesc veselie; şi întorcându-să la ceialantă parte, întristarea şi posomorârea trebuie să-l coprinză, căci să află întru o întunerecoasă pădure, întocmai ca noaptea, cu feliurimi de figuri şi şăderi ascunse, ş-altele lucruri, care toate aduc întristăciuni şi gânduri amestecate.

Tot aciia, la mâna dreapta, este o casă rătundăJ a căriia împrejurarea zidului curţii are multe porţi,) ale cărora fofezile sunt de fier, prin care mergândj să găsesc mici lăcuinţe de dobitoace sălbatice, unde sunt: fildeşul, oi cu coade late, urs alb de tot, şi altul foarte negru, de la Indiia, cerbi, tigris, căpriori pestriţe, şi alt neam, mai mic decât cerbul şi mai mare decât căprioara, care au pântre ramurile coarnelor o împreunare de pele neagră, întocmai ca la talpa gâştii; castorh, crocodil şi feliurimi de păsări. Şi iarăş, tot la mâna dreaptă, o pădure mare, închisă cu zebrele de fier, unde sunt iar dobitoace sălbatice, de acelea care nu sminteşte unal pe alta, multe şi slobode, unde şi vânează cei cel voiesc, din familiia împărătească.

La mâna stângă, asemenea mare grădină, tot cui copaci, cu alte închipuiri şi deos’biri, unde este şi o fântână cu apă minunată, de la care au şi luaţi numire această grădină, Fântâna cea frumoasă.! Iarăş la mâna stângă, o zidire ce i zic Poarta Athinii, lucrată cu acest feli de meşteşug încât gândeştel omul că este o zidire de mii de ani, căci la unei locuri sunt bucăţi din zidire de tot dărâmatc, şi alte părţi numai deslipite, şi alte bucăţi deslipitei şi pe nişte colţuri sprijinite. În mijlocul zidirii, verzi, cum să fac de mulţimea anilor, când stau o apă stătătoare, multe pietrii căzute, negre şi! în apă necurgătoare, erburi crescute pe zid şi

într-a-j cea apă, şi alte multe semne ce mărturisăsc vechimea zidirii, în vreme ce sunt într-adins aşa j făcute.

Aceasta este grădina împărătească, ce s-au făcut şi să ţine cu mare cheltuială, şi cu toate acestea este slobodă pentru tot norodul. Şi împăratul, şi familia înnălţimii-sale să bucură mai mult stând pe

ferestre şi privind cum norodul să vesăleşte într-îns foţi zit că această grădină este cea dintâi Austriia.

IAXENBURG

Şi aceasta este moşie împărăteasca, iarăş cu palat şi cu grădină, care, bez frumuseţările cele prin omenească strădanie săvârşite, are şi firească frumuseţe. Un râu mare ca curge printr-însa, din care scot şi multe canaluri cu apă, ce să împart prin mai multe părţi ale grădinii. Şi chiar apa cea mare îş are înfrumuseţările ei, căci la unile locuri este îngustă şi curge printre doi munţi de piatră, şi la un loc cade de sus jos, unde face mare sgomot, apoi la alte locuri să lăţeşte foarte mult, unde sunt şi peste doaăzeci luntrii, din care în unele încap şi 30 de oameni. Apoi un ostrov împodobit cu o pădurice, şi în grădină – alee, câmpii, dumbrăvi şi un pod umblător pentru trecerea acelor ce vor să treacă la cea din împotrivă grădină, unde iarăş sunt deosebite lucruri, pe care trebuie cinevaş negreşit să le vază, căci, nevăzându-le, iar îi lipseşte ştiinţa de deosibite lucruri. Acolo este o cetate mică, întru care sunt lucruri întocmai ca la Belvedere, adecă lucruri din vechime, strânsoare de arme, avuţie împărătească, coifuri, multe semne ostăşăşti, haine de fier şi călăreţi, iarăş, mai vestiţi. Adevărat, sunt mai puţine decât la Belvedere, dar toate sunt mai vrednice de însemnare, fiind întru toate mai deosibite decât acelea. Aşijderea şi vreo câteva odăi pentru lacuinţa împărătească, a cărora podoabă iarăş este deosibită, nu atât pentru cheltuiala cea mare, ci căci este o podoabă din veacul cel vechi, adecă de al 14-lea veac, care are o mare deosibire de cele de acum.

Tot întru această cetate este un turn foarte nalt, cu 170

trepte. Din vârful acestui turn este o nespusă frumoasă vedere, căci să vede toată grădina, toate învârtiturile ce face apa cea mare, cum şi canalurile, ostrovul, palatul, mulţime de sate, câmpii, pe care toate le vede parcă ar fi o hartă supt picioare. În vârful acestui turn este o odaie, ce are la mijloc o gaură cât încape omul, răspunsă de aciia până jos la pământ, unde este temniţa. Intr-acea odaie zic că să săvârşea judecăţile acelora ce-i hotărea de moarte, şi după ce le făcea cunoscută hotărârea prăvilii, legându-l cu un lanţ, îl cobora printr-acea gaură până în fundul temniţii, ce este destul de întunecoasă şi înfricoşată; unde şi acuma au un ticălos legat cu lanţuri de mâini şi picioare, cu acea faţă de om mai mort, şi cu o haină neagră şi putredă, la care când să va apropiia cinevaş, cu mare mânie îş trânteşte mâinile cele lănţuite. Pentru care tot priivitorul îndestul să cutremură; dar şi curând să odihneşte, căci în grab' îi spune că acel trup nu este de om, ci de lemn, şi cu meşteşug săvârşeşte toate acestea.

AU-GARTEN

Şi aceasta este grădina împărătească, iar cu deosibite înfrumusăţări, pe care toate le tac, de vreme ce am scris pe cele de la Şembrun. Aciia este un numit birt, pentru care zic că asemenea întru alte ţări nu să află, nu pentru mulţimea şi deosibită argintărie ce au, nici pentru podoaba odăilor, cai'e este întocmai ca la palaturilc împărăteşti, ci pentru deosibitele lucruri de mâncare, ce în veci acolo să află, unde şi un sărac prânzeşte şi să satură, plătind un fiurin; dar şi un bogat, de va voi, poate plăti numai pe seama lui şi o sută de fiurini, căci au lucruri streine şi scumpe. De multe ori chiar în Viena să întâmplă să lipsească lucruri streine, iar acolo mergând, găseşte şi acelea lucruri ce nu crede că va putea fi. Şi cu toate că este mai departe decât un ceas din Viena, dar totdeauna prinzesc sumă de oameni acolo; căci cei mici, mergând spre plimbarea grădinii şi găsind mâncare eftină, rămân de prânzesc. Aşijderea cei bogaţi pământeni şi streini,

miliorzii, miliuniştii, ce vor să-ş mulţumească băgarea de seamă, cerând aşa lucruri streine, numără suta de fiurini, sau mai puţin, sau mai mult, după lucrurile ce va cere. Zic că s-au întâmplat întru o zi să ia birtaşul până la doaoz. Eci mii fiurini.

DORNBAH

Moşie întreagă, şi toată făcută grădină, a lui prinţ Sfarţemberg, cu munţi goli şi cu păduri, cu văi, cu ape, şi în alte părţi iarăş feliurimi de alee, postamenturi cu statue. Pe acei munţi goli poate vedea cinevaş şi turme de dobitoace sălbatice. Aciia sunt şi colivii mari, în mulţime de stânjini, cu multe despărţiri, şi fieşcare despărţire cu odaia ei, unde au păsările ce să numesc fazani, şi nu numai de un feli, ci de mai multe. Această grădină, cu piciorul anevoie să încunjoară, de aceia are şi drumuri de caleşci, cum mi s-au întâmplat să vă7. Pe alţii.

CALENBERG Şi LEOPOLDBERG

Moşia a lui Lihtenştain, unde sunt doi munţi foarte nalţi, deasupra sunt zidiri de case, din care una este împodobită după obiceiul chinezesc şi turcesc. De la un munte şi până la altul, şi peste tot locul împrejur, sunt păduri cu drumuri printr-însele; iar pe dealurile cele goale, când este soare şi să strâng sumă de dobitoace sălbatice, nu e mai frumos lucru decât a le vedea cinevaş cum stau pâlcuri-pâlcuri, fieşcare neam deosibit, din care unile stau lungite, altele să joacă. Pe la poalele acestor munţi curge ajpa Dunării, şi, stând cinevaş în vârf, vede câtetrelc despărţituri ale Dunării, ce să deosibesc, şi a fieşcăruia ocolişurile, şi sumă de luntrii, unile suind, şi altele coborând, şi tot oraşul Vienii, cum şi mulţime de sate; aşijderea toate dealurile cu viile şi feliurimea sămănăturilor peste câmpuri. Şi cel mai vrednic de auzire este că să vede chiar Prezburgul care este departe de aciia 5 poşti. Apoi judece fieş* care ce deosibită frumuseţă poate fi de a vedea toate acestea fireşti podoabe! Şi cu toată osteneala ce fieşcare cearcă până a să sui, dar niciunul cu a sa mulţumită nu lasă

aceasta vedere, mai vârtos toţi milorzii şi oricare streini, bucuros aciia aleargă.

BADEN

Aciia sunt ape metaliceşti, unde sunt mulţime de băi în multe zidiri, şi printr-aceste zidiri de băi, şi mai depărtat, multe alte case mari, şi făr' de greşeală poci zice, un oraş mare. Aciia, la vremea băilor, să strâng şi mulţi streini, unde să urmează o petrecanie foarte veselă, după cum am auzit; căci când eu am fost, era vremea cam trecută.

Cel mai frumos loc este unde are palatul arhiduxul Carol, fratele împăratului, unde este o zidire nu numai destul de frumoasă, ci şi împrejurată de o grădină cu bun gust făcută.

ELF.NATAL

De la Baden mai nainte, ca o jumătate de ceas, este o plimbare, împodobită cu firească înfrumuseţare, ce o numesc Elenatal, adecă Pădurea Elenii. Aciia sunt doi munţi prin care curge un râu micşor, munţii cu păduri şi cu drumuleţe de picior, şi în vârful lor doao cetăţi, întru care zic că lăcuia doi fraţi, unul într-o cetate, şi altul în alta; dar, din nenorocire, avea război între ei pentru acea Elena. Din nenorocire, am zis, căci nu au judecat ticăloşii că niciodată nu ar fi câştigat inima ei acela care în bătaie ar fi biruit, ci în veci câştigătorul ar fi fost acela pe care ea, mai din nainte, ar fi hotărât. Căci ce s-ar fi folosit acela care în război ar fi biruit, când ea nu l-ar fi voit? Aşadar, din nenorocire, şi făr' de dreptate, pre aceştia, pe care firea i-au unit, patima i-au despărţit.

Acestea sunt grădinile care am văzut, întru care să vesălesc toţi deopotrivă, şi poci zice că mai mult norodul, căci are -mai puţine griji.

Împrejurul Vienii, şi în tot ţinutul Austriii, sămănăturile sunt tot acelea, numai porumbul să împuţinează, şi rişca iarăş începe a să înmulţi. 'Poamele, iarăş, sunt tot acelea, numai mai multe, şi soiurile mai bune, iar vinul mai prost decât al Ungariii. Soiul cailor şi al boilor: nu sunt supţiri şi

uşori, ca cei ungureşti, ci mai groşi; trag mai încet, dar sufere şi la drum, şi la povară mai grea. Oamenii sunt vrednici, şi toţi, în toate lucrurile lor, temeinici şi regulaţi. Numai văzând cinevaş sămănăturile lor pe câmpuri, – sau strânse, sau nestrânse, sau când ară, – îi hotărăşte că sunt foarte muncitori şi hotărâţi de a săvârşi toate lucrurile cu temei şi cu orânduială. Căci îi va vedea arând numai cu doi cai, dar foarte mari şi frumoşi; arătura foarte dreaptă, şi sămănătura linee pe urma plugului; plugul tot de fier, până şi roatele nu au nici bucăţică de lemn. Şi văzându-i cinevaş cum sunt de bine şi curat îmbrăcaţi la vremea muncii, iarăş îi hotărăşte că sunt fericiţi, având cel mai prost şi leneş birnic toate câte să cuvine să aibă o bună gazdă, îmbrăcat curat şi el, şi nevasta şi copiii. Picior gol, peste putinţă este de a vedea, măcar aibă şi 10 copii; toţi cu cizme în picioare trebuie să fie. Iar aceia care sunt mai deşteptaţi, neleneşi şi vrednici, au şi stare de avere bună. Cum starea unui cărbunar, lăcuitor la Baden, pe care sunt silit să-i fac descrierea, ca să afle fieşcine ce va să zică un cărbunar ce lăcuieşte întru un loc unde prăvilile ajută pe fieşce om de a face stare, fie numai vrednic.

CUVÂNTĂRI DEOSEBITE

Un dohtor neamţ, cunoscut mie, aflându-să la Baden cu şăderea, în casa acestui cărbunar, după vreo câteva zile l-au pohtit la grădina lui, ce au avut departe ca jumătate de ceas; unde, mergând, au găsit o grădiniţă frumoasă, o casă de zid cu vreo 5-6 odăi jos, cum şi deasupra lor, şi o moară, care trebuie să să fi făcut cu vreo câteva mii fiurini. Apoi şi ospăţindu-l, şi văzând, bez mâncarea, tacâmul mesii, nu ca de un cărbunar, ci ca de un om cu avere, au fost silit să-l întrebe că: numai făcând cărbuni şi vânzându-i în Viena ai făcut această stare? El i-au răspuns că aşa, şi că pentru ce să miră, căci un om, muncind 40 de ani (fiind el de 65) şi plătind împăratului cu orânduială, adecă nu mai mult după cât să cuvine după averea lui, întru atâţea ani muncind, cum să nu facă stare? Şi că puţine zile sunt de când au

numărat 20.000 fiurini[25] spre cumpărarea unui acaret, pentru fiiul său cel mare.

Vedeţi, fraţilor! fericirea oamenilor celor proşti, aceştea mă silesc să arăt pricinile pentru care birnicul Ţării Româneşti, care lăcuiaşte într-acel bogat şi frumos pământ, este într-o sărăcie şi întru o ticăloşie atât de mare, încât un strein este peste putinţă să creează această proastă stare. Şi că pentru banii de bir s-au urmat şi pedepse, ca să dea ceia ce nu are şi atâţi câţi nu poate agonisi. O! să cutremură mintea omului, când îş va aduce aminte că făptura dumnezeirii, omenirea, fraţii noştri, au fost câte 10 aşternuţi pe pământ, cu ochii în soare, şi o bârnă mare şi grea pusă pe pântecile lor, ca muşcându-i muştele şi ţinţarii, nici să poată a să feri. Aceasta de nu s-au urmat de nimenea, împungă-mă pre mine cugetul, căci scriu o minciună; iar de au săvârşit-o un român către fraţii lui români, numai ca să să întoajcă cu bani mulţi strânşi, arătându-să cu slujbă către stăpânitor, acela, citind şi aducându-şi aminte, împungă-l pe el cugetul, şi de acum înnainte părăsască-să de acelea urmări; căci condeile nu vor mai fi uscate, şi asemenea urmări nu vor mai fi cunoscute numai duhovnicilor şi suferite de pătimaşi, ci condeiul va da în veleagul obştii atât urmările cele spre folosul neamului, cât şi cele spre prăpădenia lui.

Alţi creştini, tot pentru dare de bani, au fost spânzuraţi cu capu în jos, şi alţii, iarăş, închişi în coşare de vite, unde le-au dat fum, şi alte multe asemenea pedepsi. Pe care cine va voi să afle vremea întru care s-au urmat, şi obrazile care au avut aşa multă bunăvoinţă spre slujbe şi bun cuget, cerceteze slujbaşii de peste Olt, pe care vor avea temere de Dumnezeu.

Aceste nedrepte urmări şi nepomenite peste tot pământul i-au adus pe ticăloşii lăcuitori întru aşa stare, încât întrând cinevaş într-acele locuri, unde să numesc sate, nu va vedea nici biserică, nici casă, nici gard

25 în textul de bază : *20.000 de mii fiurini.* (N. ed.)

împrejurul casii, nici car, nici bou, nici vacă, nici oaie, nici pasăre, nici pătul cu sămănăturile omului pentru hrana familiiii lui, şi, în scurt, nimică; ci numai nişte odăi în pământ, ce le zic bordeie, unde întrând cinevaş, nu are a vedea alt decât o gaură numai în pământ, încât poate încăpea cu nevasta şi cu copiii împrejurul vetrii, şi un coş de nuiele scos afară din faţa pământului şi lipit cu balegă. Şi, după sobă, încă o altă gaurăprin care trebuie el să scape fugind, cum va simţi că au venit cinevaş la uşă-i; căci ştie că nu poate fi alt decât un trimis spre împlinire de bani. Şi el neavând să dea, ori o să-l bată, ori o să-l lege şi o să-l ducă să-l vânză, pentru un an, doi, şi mai mulţi, sau la un boierenaş, sau la un arendaş, sau la oricine să va găsi, ca el să-i slujească acei ani, şi banii ce să dau pentru slujba acelor ani, să să ia pentru birul lui. (Iarăş zic că, adevărat, milostivul Dumnezeu este foarte răbdător!) Ce era dator această făptură dumnezeiască să şi robească ca să dea şi ce nu are domnului?

Şi apoi, întrând cinevaş întru acele bordeie ale lor, peste putinţă era de a găsi pe trupurile lor, şi în casă, lucru de zece lei; căci şi căldarea cu care o să-şi facă mămăliga nu o are fieşcine, ci sunt 5-6 tovarăş pe una. Şi când aceştea, din norocire, prindea de veste când vinea în satul lor zapciâi, po i covnicu, căpitanu, mumbaşir isprăvnicesc, mumbaşir domnesc, fugea atât ei, cât şi muierile lor, şi copiii care putea fugi, prin păduri şi pe munţi, întocmai ca dobitoacele cele sălbatice, când le gonesc vânătorii cu câinii. Căci ştiia că, prinzându-i, nu mai este altă vorbă decât cerere de bani, şi ei, neavând bani, vor lua gârbaciuri pe spinare. Nu creez că cel mai rău tiran stăpânitor, – văzând chiar cu ochii lui pe această făptură dumnezeiască, pe acest deopotrivă cu el om, fugind pe munţi şi prin păduri, cu picioarile goale până în genunche şi cu mâinile până în cot negre şi pârlite, şi haina care o au pe ei – numai din bucăţele, iar copiii – de tot despoeaţi, – nu creez că nu i să va muia inima, cât de sălbatic şi rău va

fi, şi va mai cere bani de la o aşa stare de oameni. Ci pricina este căci domnii şi noi boierii nu-i vedem pe aceştea niciodată, ci îi văd numai aceia care merg să-i siluiască, să-i pedepsească şi să împlinească, care au suflete otrăvite şi fără nicio cunoştinţă de datoriile către omenire.

Pe acest feli de oameni trimitea stăpânirile spre împlinirea rămăşiţurilor, (acest feli de numiri obicinuesc, când vor să strângă din ţară bani făr' de nicio dreptate); căci mai nainte trimit pe alţii, care, – prefăcându-se că sunt trimişi pentru dreptate, adecă oa să cerceteze pe ispravnici, sameşi, zapcii, de au urmat drept la împlinirile dăjdiilor, – strâng de pe la lăcuitori răvaşele zapciilor, de doaotrei daturi de bani. Apoi, peste o lună de zile, să trimete mumbaşirul după rămăşiţuri, care împlinesc tot acei bani, ce au dat lăcuitorii o dată. Şi profesori de asemenea învăţături sunt aceia care în puţini ani au cumpărat moşii, au zidit palaturi, făr' de a moşteni avuţii părinteşti, şi făr' de a fi cunoscute neguţătoriile prin care au putut câştiga doao-trei milioane. Şi carele din compatrioţi, cunoscând numai pre cei despre bălţi lăcuitori, care au oareşce stare, va zice că nu am bună ştiinţă a ţării, aceluia îi voi răspunde că nu ne face cinste să înşiruim pricinile pentru care unile sate şi unii din scutelnici şi poslujnici oareşce să bălăbănesc în lume. Şi mai vârtos că cum toate sunt făr' de orânduială, şi aceasta este asemenea: căci am cunoscut sat cu o sută de case, pe o jumătate lude. Dar această nu au fost facere de bine a stăpânirii, după cuviinţa analoghiii a tuturor satelor; ci şi aceasta este o destulă nedreptate, căci ludele câte s-ar fi cuvenit să ţie aceste 100 case, s-au presărat pe alte sate ale boierilor celor neputincioşi, şi ale boierinaşilor, ca să fie foarte uşoare acele sate ale profesorilor care învăţa pe domni cum să-şi facă aceste meşteşugiri.

Dar ce m-am întins întru zadar? Toate aceste rele urmări ale lor ş-au luat îndemnare din cele făr' de cuvânt iraturi

ale boieriilor noastre, căci au văzut că un boieri, ce lua spătăriia, băga în casă-i o mare sumă, vânzând po i covnicii, căpitănii şi alte asemenea iraturi, care, ca nişte speculanţi neguţători, ce ş-au numărat banii, căuta să ia de la norod îndoit. Aşijderea vedea şi pe vistieriul că vindea isprăvnicii, sameşii, până şi zapcilicuri, şi aceştea toţi iarăş trebuia să ia o asemenea sumă.

Şi adăogând toate celelante iraturi, ale tutulor boieriilor, să urcă la o necrezută sumă. Apoi cu care dreptate acest norod au fost dator să ne dea o asemenea sumă?

O! ce amărâtă viaţă al acestui norod, ce lăcuieşte pe acest bogat pământ! O! ce agoniseală nedreaptă cu numire de iraturi ale boieriilor! Nelegiuită şi vrednică este de blesteme, căci aceasta ne-au învrăjbit, această stă împotriva unirii, împotriva frăţiii, împotriva tuturor celor bune cugete; aceasta ne-au şi sărăcit, vânzarea zic a tuturor naturilor, de la cea dintâi treaptă, până la cea mai din urmă: a cărora iraturi vânzarea să urcă la o destulă sumă, apoi cumpărătorii, sau îndoit, sau întreit împlinesc, după cum îi vor lăsa cugetul. Această împreunată sumă, de va socoti-o unul care au umblat prin ţară şi îi sunt cunoscute toate urmările slujbaşilor, o va găsi-o că apropie birul cel drept, de peste tot anul, al tuturor lăcuitorilor Ţării Româneşti; căci cumpărătorii, polcovnicii Craiovii, armaşii, polcovnicii Cerneţului, tretii Divanului Craiovii, izbăşia Divanului, toţi vătaşii de plaiuri, toţi condicarii, toate judecătoriile, toţi po i covnicii şi căpitanii, toţi calemgiii şi sameşul vistieriii, isprăvniciile, sameşiile şi zapcilicurile, dorobonţia, ceauşiia, po i covniciile, acestea zic, toate, vânzându-se, cine poate zice că cumpărătorii nu iau din toată ţara, pe tot anul, o sumă foarte mare şi făr' de nicio dreptate; căci, în toată lumea, toţi cei ce slujesc patriii iau numai leafa, şi cel ce face vreo deosibită slujbă, sau vreo jărtfă pentru patrie, i să dă deosibită cinste, cum sunt cavalariile, ce toată Evropa le împarte.

Şi aceste slujbi, pe la locurile cele luminate, să urmează

cu orânduială foarte bună, căci toţi, după ce es de pe la şcoale, îi orânduiesc întâi în cele mai mici slujbe, şi acolo, după ce slujeşte trei ani, şi practicesc destul, îi urcă la alta, şi de acolo, după trei ani, iarăş la alta, şi aşa, când să află la cea mai naltă treaptă, ştie toate orânduielile şi prăvilile şi îi este capul îndestulat de toate ştiinţele. Iar nu ca la noi, unde, neştiind nici cât ştiu acei mai mici şi proşti logofeţei ai Divanului şi ai vistieriii. Şi unii deloc nu ştiu nici cartea românească, şi numai căci suntem fi din nobleţe, domnii, fiindcă au trebuinţă de părinţii noştri, după o boierie sau doao, ne fac boieri ai Divanului, urcându-ne la cea clintâi treapta.

Aceşti boieri mulţi ani iscălesc orice anaforale le vor da calemgiii, ale boieriilor cu care sunt însărcinaţi, căci de vor lua anaforalele în mână, să le citească şi să le îndrepteze, li să vor părea că sunt scrise în limba armenească. Şi patria este datoare să plătească la asemenea oameni leafă şi irat deosibit, căci slujeşte norodului! (O! aceasta este de râs!) Din care pricină, câte lucruri să întâmplă, ce nu ne aduc cinste, îmi este ruşine să şi le povestesc; destul să zic că mulţi feciori de boieri, din treapta de al doilea şi al treilea, sunt muritori de foame, căci cei ce au apucat o dată să între în slujbele condicăriilor, sameşiilor, calemgiilor Divanului i a vistieriii, aceia sunt până mor; şi aceasta nu să urmează, căci aşa ne este obiceiul sau pravila, fiindcă toate dregătoriile, de la cea mai mare şi până la cea mai mică, să schimbă pe tot anul. Nici nu este această urmare ca o cinste, ca o răsplătire, pentru căci să poartă acel calemgiu cu dreptate, şi de aceia i să cuvine a fi 40 de ani într-o slujbă; ci pricina este căci unii din vistieri şi logofeţi, dintru a cărora hotărâri şi urmări spânzură toate pricinile al tot norodului Prinţipatului Valahiii, nu ştiu de a închipui o anaforă Apoi cum va schimba pe calemgiul cel vechi şi cum va orândui un alt, tânăr, întru aceasta slujbă? Şi poate la alţii nu să va fi întâmplat aşa, poate vor fi întrat în boierii adăpaţi de toate

ştiinţele; iar mie întocmai mi s-au întâmplat, când m-am orânduit întâiaş dată ispravnic şi am văzut pe sameş şi pe condicari viind cu sânurile pline de hârtii, pe care toate eram dator să le văz, să le judec şi să le întăresc cu iscălitura mea, m-au apucat cutremurul. Iar când, a doa zi, am văzut 20 de moşneni cu sânurile pline de hrisoave, de câte doao şi trei sute de ani, şi am fost silit să caut pe cel dintâi moş, apoi să cercetez dintr-însul câte părţi s-au făcut, şi lieşcare jeluitor din care să trage, şi să hotărăsc fieşcăruia cât i să cuvine să stăpânească, pentru aceste gândiri am rămas înlemnit, blestemându-mi ceasul în care am primit această dregătorie, fiindcă am cunoscut că ispravnicul trebuie să aibă multe ştiinţi, neavând nicio deosibire de un domn, căci cum domnu are pe vistier în toată ţara, aşa şi ispravnicul are pe sameş pe tot judeţul lui; cum are pe ispravnici, ispravnicul are pe zapcii; cum pe logofătul cel mare, ispravnicul are pe condicar, şi cum pe boierii divaniţi, ispravnicul are pe judecător; şi în locul spătarului, pe po i covnic şi căpitani; cum şi în locul vornicilor, pe vătaşii de plaiuri, – orânduială sfântă şi foarte frumoasă, când s-ar urma toate cu dreptate, şi când noi, făr' de deosibire, cei mici şi fiii nobleţii, am lua dregătoriile de la cea mai de jos treaptă, şi fieşcare, după aşa învăţătură şi cunoştinţă, s-ar sui până la cea mai din sus; atunci adevărat ne-am mândri pentru darurile cele cu sudoarea noastră câştigate, iar nu pentru metalul pământului, din care ne facem anterie de fir, nici pentru părul camilii, cu care ne încingem, nici pentru pielea samurului şi a râsului, pentru care şi de râs am rămas.

O! cum îm aduc aminte, şi cum sunt silit să mă spovedesc că sunt foarte greşit. Căci eu nu numai nu am făcut niciun bine, cât de mic, patriii, spre mulţumire căci au hrănit, au îmbogăţit, au cinstit pe părinţii miei, moşi şi strămoşi, ci, de la cea dintâi dregătorie şi până la cea din urmă, n-am contenit luând luări neprăvilnicite de la acest norod care nu-ş are nici hrana din toate zilele.

Aceste toate văzând că nu să mai urmează într-altă lume, mă împunge cugetul, şi zic că fericit va fi acel compatriot care să va simţi că nu au urmat ca mine, căci nu-l va împunge cugetul.

Am zis pentru nedreptele dări ale norodului, cu cuvânt de iraturi, că să urca la o mare sumă. Acum iarăş mai zic că mai este şi altul asemenea condei năpăstuitor norodului, ce să urcă la o asemenea sumă: vânzarea, zic, a husmeturilor, cu împlinirea cumpărătorilor, cea cu felurimi de mijloace năpăstuitoare; zic, vânzarea dijmăritului, oieritului, vinăriciului, ocnilor, vorniciilor, tutunăritului, trecătoarea vitelor şi a zaherelii (care era o foarte rea urmare a stăpânirii, căci de nu e slobod lăcuitorilor să să neguţătorească cu vânzarea zaherelii, pe care chiar ei, cu a lor muncă, o face, cum va fi slobod stăpânirii să vânză aceasta slobozenie la obrazele care va voi şi să tragă acest negoţ al tot norodului numai pe seama sa şi pe seama acelora ce va voi?).

Dar eu gândesc că toţi fraţii compatrioţi, sau asemenea de vor fi urmat, – rău, ca mine, – sau bine, vremea este ca toţi deobşte, de la cel mai mare şi până la cel mai mic, să hotărâm ca să ne desbrăcăm de această streină haină şi să ne îmbrăcăm cu haina milostivirii, a unirii şi a virtuţii, hotărând fieşcare să slujească patriii, după cum slujesc în toată Evropa. Şi în locul lipsirii acestor câştiguri, puie-să gonirea lenevirii, strădaniia prin acareturile fieşcăruia, depărtarea de lux şi îmbrăţişarea iconomiii. Şi atunci şi noi, fieşcine, vom câştiga adevărată cinste şi fericire, şi norodul, peste puţini ani, negreşit va ajunge întru acea stare întru care se află noroadele a ceilanţi Evropii. Cum şi în lumina cea cuviincioasă va ajunge, când vom lua pildă de la alte neamuri şi vom înmulţi veniturile şcoalelor. Şi când să va hotărî să să facă din fiii nobleţii, ce cunosc limbi streine, o cât de mică soţieta, spre a face tălmăciri, din cărţi streine folositoare, în limba naţională. Al acestui lucru mare folos şi de nu ne vom învrednici chiar noi a-l

simţi, a-l vedea învederat, negreşit îl vor cunoaşte următorii noştri; căci săvârşire va lua, şi bună, după cum zic, căci începerea a fieşcăruia lucru este înjumătăţirea isprăvitului. Nu cumva sunt puţini aceia care ştiu limbi streine? Din care fieşcine, în soroc de un an, când va hotărî, nu va putea tălmăci o cărticică, o istorie cât de mică? Nu ar putea, împărţindu-se între dumnealor câte o slovă, doao, să ne aducă lexicoane, adunându-să des, şi spuind unul altuia socoteala sa, şi chipzuindu-să toţi dimpreună, şi făcând cuvinte noao, care ne vor lipsi! Şi ce, vorbesc într-un zădar? O soţieta de 10 oameni poate face mare lucru, în vreme ce nu sunt 10 numai, ci sunt mulţi, din care, cine va şti mai mult, va scrie mai mult şi mai bine, şi cel ce va şti puţin, va scrie puţin şi mai prost; şi acela, pentru a sa puţină ştiinţă, sfiială nu trebuie să aibă, căci norodul nu va răsplăti numai multa ştiinţă, ci şi buna voinţă, buna cugetare ce va avea fieşcare, după a sa putere, să slujească patriii. Căci şi cel ce va aduce folos ei un bulgăre de aur, şi cel ce va aduce numai cât un grăunţ de mei, tot trebuie să fie cinstiţi, mai mult decât cei ce în urmă vor scrie, ca nişte începători al acestui sfânt lucru şi ca nişte înlesnitori la cei din urmă.

Eu, plecând din Braşov, am început să scriu, celea ce vedeam, în limba naţională, şi nu după zile multe, ci după puţine, am fost silit să scriu în limba grecească; căci foarte des întâmpinam vederi de lucruri ce nu le avem numite în limba naţională, cum: şadârvanul, statue, cascade şi altele, pentru care ar fi trebuit să zăbovesc ceasuri, socotindu-mă de unde s-ar cuveni să le întrebuinţez; şi aşa, am fost silit să las limba naţională, şi să încep greceşte. Şi acesta nu făr' de a încerca ruşine, căci toţi tovarăşii drumaşi scriia fieşcare în limba sa cea naţională; şi scriind şi eu, m-au întrebat de este aceasta scrisoare în limba naţională. Şi, de nevoie, am spus că este grecească, mai poftorind că, în patriia noastră, toţi fiii nobleţii obicinuesc mai mult în limba greceasca sa scrie.

Dar întru acest veac, când stăpânirea s-au încredinţat la domn pământean, cătra carele cu îndrăsneală toţi putem alerga, ca cătră un părinte, arătând fieşcine orice bine au putut chibzui, şi când toţi suntem siliţi de a îmbrăţişa toate urmările spre folosul şi lumânarea patriii, – nu mai trebuie zăbava, ci numaidecât îmbrăţişarea luminii bine e să se puie în urmare! — pentru care sunt mulţi foarte destoinici, ca să lucreze fieştecare după a sa putinţă pentru folosul patriii şi cinstea familiilor dumnealor, cum: dumnealui Nicolae Obedeanu, fraţii Câmpineni, Nicolae Filipescul, Iancu Văcărescu, Iordache Golescul, fraţii Mihalache şi Alecu Ghiculeştii, fraţii Mihalache şi Costache Corneştii, Manolache Florescu, Alecache Vilăra, fraţii Ştefan, Costache şi Iancu Bălăcenii, fraţii Constandin, Şerban şi Grigore Grădiştenii, Nestor, Alexandru Nicolau Filipescul, Alecu Filipescul, fraţii Băleni, fraţii Bibeşti, Grigorie Obodeanu, Iordache Creţeanu, şi câţi mulţi sunt care nu îm vor fi venit în gând.

Dintru atâţi mulţi fraţi compatrioţi, cum poci zice că nu să va putea aduna vro soţietate, din care cei mai cu putere tălmăcind, şi alţii prescriind, să împlinească lipsa cea mare ce avem de cărţi. Şi bez aceasta soţieta, mai este trebuinţă şi de alta, care să se chipzuiască cum să gonească pre vrăşmaşul patriii noastre şi isvoditoriul sărăciii şi stingerii noastre, carele este luxul, şi cum în locu-i să se întemeieze iconomia, vrednicia şi munca pământului, cu deschiderea negoţului, care îmbogăţeşte toate împărăţiile. De vorbesc, fraţilor, rău, dojeniţi-mă; de vorbesc bine, puneţi în lucrare, aruncaţi, trântiţi pizmuirile şi împreunaţi-vă; cădeţi la picioa rele otcârmuitorului, cereţi toate feliurimile de ajutoare spre scotocire şi săvârşire de bune lucruri şi folositoare patriii, căci negreşit să va veseli şi măria-sa de asemenea urmări, vă va ajuta şi vă va cinsti pentru virtuţile dumneavoastră, socotind că, săvârşindu-se asemenea lucruri în zilele măriisale, va câştiga vecânică laudă şi pomenire.

Apoi iarăş, nu puţină pricină de mari cheltuieli, şi mai vârtos stingere este necontenitele prigoniri pentru hotarele moşiilor, care în alte părţi am văzut-o într-o foarte bună orânduiala, având fieşcare om condică de toate moşiile hotărâte gheometriceşte şi întărite de stăpânire; şi bez -condicile, ce sunt la mâinile fieşcăruia stăpân, toate sunt trecute şi în condica Divanului, ca când vreunul, din orice nenorocoasă întâmplare, îş va pierde sinetul, pagubă nu poate încerca, nici cheltuială mai multă decât a-ş prescrie din condica a Divanului. Adevărat că acest lucru să va socoti de fieşcine că este cu anevoie şi pricinuitor de mari cheltuieli; dar socotească-să şi cheltuielile ce prin necontenitele judecăţi să urmează, în toate veacurile, necurmate, şi năpăstuirile ce să întâmplă, şi să vor alege înzecite; iar prin acea bună orânduială nu mai rămâne mijloc de a să amesteca într-aceste pricini totdeauna şi necontenit zapcii, judecătorii duprin judeţe, hotărnicii, depertamentari, vornicei, portari, din care poci zice că cei mai mulţi, căci nu au nicio ştiinţă, în loc să facă alegere şi îndreptare jeluitorilor, fac mai rea nedreptate; şi cu amestecăturile lor pricinuiesc Divanului şi stăpânirii o zadarnică împiedicare la adevăratele hotărâri ce sunt datori să facă, pricinuind şi prigonitorilor înzecite cheltuieli, alergând din judecător în judecător. Iar orânduindu-se trei boieri din treapta cea dintâi, 6 de al doilea, şi alţi 6 de al treilea treaptă, care pot avea oareşce ştiinţă de învăţătură, aceştea, în soroc numai de un -an, pot a să face buni gjheometri şi gheografi, cărora, hotărându-li-se bun venit şi bună plată, de la doaotrei mănăstiri (ale cărora prisoasele veniturilor le mistuiesc călugării care au lasat lumea şi nu mai au trebuinţă de bani, decât numai de o haină proastă şi pâinea cea de toate zilele, pe care trebuie singur, cu strădania trupului lui să ş-o dobândească), vor face bună orânduială.

Aşijderea un deosebit şi mare folos este şi şcoalele ce sunt spre învăţătura preoţilor, căci aceştea nu învaţă

numai cele ce trebuie a şti pe seama clirului bisericesc, ci încă mai învaţă, că întâi ei trebuie să aibă năravuri foarte bune, să fie blânzi în cuvântare şi în urmare, şi smeriţi la vedere şi în faptă, căci a lor datorie este de a da bună pildă în satele ce să află aşăzaţi.

Sunt mulţi boieri şi cocoane care au fost pe la ospăţuri, chemaţi de preoţi de pe la satele dimprejurul Braşovului; aduceţi-vă aminte cu ce feli de oameni aţi vorbit; întorceţi-vă ochii şi la preoţii noştri şi lăcrămaţi, hotărând că mai bine este acele venituri mânăstireşti să se întrebuinţeze chiar spre învăţătura preoţilor, îmbrăţişând adevărata virtute, facerea de bine, iubirea către turmele ce li să încredinţează, întru adevăr pătimind, întocmai ca o maică pentru copiii ei. Căci toţi aceşti preoţi, după cum am mai cuvântat, sunt siliţi să cuvinteze către toţi copiii satului, din mica nevârstnicie şi până la zioa căsătoriii: cum li să cuvine să-ş poarte datoriile cele către împărat, cum şi către părinţi, cu mare supunere şi ascultare şi cu grijă, încât niciodată să nu le pricinuiască cea mai puţină mâhnire; să fie plecaţi către toţi sătenii cei mai bătrâni, şi, făr’ de deosibire, să aducă închinăciune fieşcăruia ce întâlneşte, şi să fie foarte muncitor, gonind lenevirea, căci viaţa trândavă este scârboasă şi lui Dumnezeu, şi oamenilor.

Acestea sunt datori preoţii în toată săptămâna într-o zi să cuvinteze către toţi copiii satului, bez slujba preoţească, iar nu ca aceia care aşa cuvintează în biserică, încât nici ei nu pricep ce zic, nici norodul care ascultă. Căci din cuvântarea lui, fieşcare tânăr ascultând-o aproape de 15 ani, câştigă mare folos, fiindcă cel din fire rău nărăvit şi leneş, tot trebuie să se prefacă în bine, cât de puţin; iar cel bun, mai mult să împodobeşte. Iată dar că cel dintâi şi mai temeinic folos al omenirii îl răvarsă preoţii. O! cât aş fi voit aceste folositoare urmări, ce aduc lumină şi fericire norodului, să le povestesc, nu de 2—3 ori, ci, de ar fi fost cu putinţă, şi de o sută.

Aceste paze şi urmări de datoriile clirului bisericesc, aceste fapte bune ale otcârmuitorilor şi ale fiilor nobleţii, ce caută şi îndreptează pre norod spre fericire, şi cu toate mijloacele înfrumuseţează toate oraşele şi satele, cum şi drumurile, şi fericirea şi odihna care am văzut că are şi cel mai prost om, m-au silit de a lua această îndrăzneală să descriu cele bune ce am văzut, să însemnez cele ce rău să urma în patriia noastră, şi să chem pe fraţii compatrioţi la o soţieta cum am văzut, care să sileşte a depărta relile şi a îmbrăţişa binele, şi la tălmăciri de cărţi. Şi aşa, în puţină vreme, această maică patrie să va bucura, căci cei adevăraţi fi ai ei vor începe să să arate că au virtute şi că au cunoscut datoriile lor către ea. Căci oamenii mărturisesc şi zic că patriia este un pământ pe carele toţi lăcuitorii se interisarisesc a-l păzi, şi nimeni nu va să-l părăsească, pentru căci nimenea nu-ş lasă norocirea şi mai vârtos acele pământuri în care streinii îş caută loc de scăpare. Acest, pământ este o maică care îş iubeşte pre toţi fiii, carea nu-i deosibeşte, fără numai într-atâta ei vor să să deosibească. Aceasta este o hrănitoare care îş dă lapiele cu atâta bucurie cu cât el este primit. Aceasta este o maică care binevoieşte să să afle între toţi copiii săi, din care unii pot li mai bogaţi, şi alţii de mijloc, dar pe nici unu! nu pofteşte să fie sărac, fie măcar mari, măcar mici, nici că voieşte să fie vreunul împilat cu necazuri. De aceia, şi întru împărţirea sa cea nepotrivită, tot păzeşte un feli de potrivire, deşchizând totulor calea către bogăţie şi cătră cinste, la care pot fi chemaţi pentru ale lor bune năravuri; nici să sufere bucuroasă vreaun rău în familiia sa, fără numai pre acelea pe care nu poate să le poprească, adecă boala bătrâneţelor şi moartea.

Pentru această dar patrie trebuie să ne sirguim, căci toată norocirea şi toată slava cea adevărată a unui bun patriot, aceasta este. Pre această patrie, Licurgu, Solon, Miltiad, Themistoclis, Aristid, o avea mai presus decât toate lucrurile lumii.

Unul dintr-aceştea, într-un sfat adunat ca să gântlească pentru un război al patriii, văzând toiagul a lui Evriad rădicat asupra lui, au zis numai aceste cuvinte: „LoAeşte-mă, dar şi ascultă-mă!” Aristidis, în vreme ce avea supt ocârmuirea lui toate puterile şi banii athineilor, nu au lăsat avere nici pentru îngroparea lui.

Această patrie au făcut pe o muiere spartiată să zică către fiiul său: „Mergi, fiule! într-armează-te pentru patrie, şi te întoarce sau dimpreună cu pavăza ta, san asupra ei”.

Această patrie au făcut pe Brutul cel Mare să taie capul fiiului său. Galerius Publicola numai au numit numele patriii şi, făr’ de zăbavă, au întors inimile Sinatului către norod.

Cu numele patriii Meninius Agrippa au făcut pre norod de a să întoarce de la Muntele cel Sfânt în. Braţile republicii. În puterea aceştii numiri de patrie, Vetura au desarmat pre Curiolan.

Manlius Camilu, Schipionu, au biruit pre vrăjmaşi I numai cu numele romanesc.

Dar în care colţ de pământ să află astăz această patrie? şi unde îi sunt lăcuitorii? — aprins de râvnă au zis acel numit părinte Cone. Am făcut în multe I locuri cercări asupra supuşilor, de toată breazda. J Oroşenilor am zis: Dar cunoaşteţi patriia? Omul din norod au plâns; boieriul judecător au zbârcit sprân1 cenile, păzind o tăcere întunecată; ostaşul au bles1 ternat; curtezanii mi-au fluierat, şi priimitoriul veniturilor otcârmuitoriului m-au întrebat: „Arendă i este această numire de patrie, sau ce este?” Iar cât pentru cei bisericeşti, care, precum Anaxagora, arătă ceriul cu vârful degetului, când îi întreabă I cinevaş de patrie, nu este nicio mirare daca ei nu slăvesc nicio patrie. Şi aşa, neavând cinevaş patrie, adevărat că să şi împuţinează numărul datoriilor.

Şi atunci vom avea vreme de a aştepta să călătorim pre mare, în voia noastră, după ce să va linişti, urmând împotriva faptei marelui Pombie, carele, fiind silit să

călătorească pe mare, pentru trebuinI cioasa slujbă a patriii, şi întâmplându-să vreme foarte împortivă, prietenii îi sfătuia să nu călătorească în vreme de un aşa mare vifor, el le-au zis: „Este de mare trebuinţă să călătoresc, dar nu este şi de mare trebuinţă să trăiesc”. Şi nu numai aceşti oameni au urmat şi au vorbit aşa pentru omenire,

ci şi alţii mulţi, ale cărora nume şi fapte unile s-au dat în tipar, altele acum să tălmăcesc, pe care cine va voi le va ceti. De râs lucru este să vază cinevaş că stăpânii pe dobitoace, din naşterea lor, cu mare îngrijire le caută, cum să le înveţe a umbla, şi a sta frumos, şi de a avea la vreme mâncarea şi adăparea, şi toata odihna, iar pe oameni, ce Dumnezeul i-au făcut, şi cu chiar icoana lui sămuindu-i i-au cinstit, şi, pentru ei pătimind, din moarte i-au scăpat, să-i vază, zic, că-i lasă rătăciţi în căile neştiinţii, în petrecanie mai rea decât dobitoacele cele necuvântătoare, în ohtări şi în lacrămi, făr' de a avea nicio îngrijire pentru ei. Milostivul Dumnezeu întoarcă-şi vederea cea tămăduitoare către acest norod, prefăcând inimile cele rele, în milostivire, pe cele nesăţioase de câştigul banilor, în darnice, şi pe cele stăpânite de rele năravuri, în virtute.

De la Viena şi până la Trieşti sunt aceste mai la vale însemnate staţii, la care nu am putut face mai multă băgare de seamă, căci şi când m-am dus, şi când m-am întors, am călătorit tot cu ailvaghen care, – zioa, noaptea, – necontenit umblă, stând numai la locurile cele hotărâte pentru prânz şi cină.

(AILVAGHEN)

Aceasta este o carâtă de poştă, îndoit mai lungă decât cele obicinuite, cu 4 uşi, şi, la mijloc, despărţită, întru care întră 8 călători; în locul vizitiului, supt un deosebit acoperiş, întocmai ca coşul caleşcii, şade conductorul (adecă îngrijitorul), întovărăşit încă de un călători; dinnapoiul carâtii, alţi doi călători, având şădere foarte odihnită. Cei ce şăd în carâtă şi cel ce şade cu condoctorul (unde şădeam mai bucuros), plăteşte tot omul doi fiurini în

hârtie pentru fieşcare poşte; iar cei dinnapoi, mai puţin; şi tot omul poate a avea greutate de haine sau marfă de 50 funţi, făr’ de a plăti deosibit. Iar de va avea mai multă greutate, pentru acel prisos să plăteşte deosibit. Şi aceste lucruri ale tuturor călătorilor să pornesc cu o zi mai nainte, prin deosibit car, dându-şi fieşcăruia ţidulă pentru lada sa, lipindu-se şi pe ladă altă asemenea însemnare. Şi care voieşte, poate să-ş preţuiască toate hainele sale, sau marfa, şi suma de bani să coprinde în ţidulă, ca, pierzându-să lucrurile, îi răspunde poşta acel preţ. Şi cum vor ajunge la acel hotărât loc unde călătoresc, fieşcine, cu acea ţidulă, îş ia amanetul de la poştă, care ajunge mai nainte cu 6 ceasuri. Fieşcăruia, când pleacă, i să mai dă o hârtie tipărită, întru care să coprinde pravila cum trebuie să vieţuiască în câtă vreme să află în ailvaghen cu acea tovărăşie, cum am zice, de are vreunul nărav rău, toată zioa şi toată noaptea să nu lase ciubucul din gură, şi dacă tovaraşiia să supără pentru aceasta, este silit să-l mai rărească. Aşijderea şi la şădere trebuie să să schimbe, cei ce şăd înnainte să şază dindărăpt, şi cei dindărăpt să şază dinnainte, ca toţi deopotrivă să să mulţumească sau să pătimească. Şi alte multe porunci, asemenea pentru învoirea tuturor, pe care trebuie să le urmeze, fie înăuntru măcar om de treaptă înnaltă, măcar prost, căci plata este totuna. Şi de multe ori să întâmplă în ailvaghen şi dame deosibite, care ar putea să ia deosibit mic ailvaghen; dar tot merg cu acest mare, ca să încerce şi acest feli de călătorie, şi tot sunt silite să să schimbe la şădere,

I ie, iarăş, măcar dama de neam, şi tovarăşii cât de proşti.

Această carâtă are numai trei adăstări hotărâtc: dimineaţa – o jumătate de ceas pentru băutul cafelii, la prânz – un ceas, şi seara – asemenea, pentru mâncare. Şi când călătoreşte drum de trei zile, a doa noapte stă patru ceasuri pentru somn. Aceste locuri unde stă, sunt ştiute, hotărâte cu poşta; şi atâta ştiu ceasul şi minutul când este

să sosească ailvaghen, încât în minutul ce călătorii să coboară şi întră în odaia birtului, cafeaoa şi laptele trebuie să lie negreşit pus pe masă. Şi la vremea prânzului iarăş, întrând în odaie, să găseşte castronu cu supă pe masă. Iar schimbam cailor pe la poşte este atât de curând, încât abea sâmpte călătoriu c-au stătut carâta, şi caii în clipă sunt scoşi, şi alţii înhămaţi, căci şi aceştea ştiu zioa, ceasul şi minutul întru care o să să afle ailvaghen la fieşcare poşte, şi ei sunt gata. Şi conductorul călătoreşte cu ceasornicul în mână, şi de să va întâmpla, pentru oricare pricină, să adaste în drum, în urmă are să gonească atât de tare, încât la hotărâta vreme trebuie să să afle în poşte. Nu este mai frumos lucru decât a călători cinevaş cu acest mijloc, căci drumul ce-l poate face în noao zile, călătorind cu chirigiu, sau cu fiacăr, sau cu caii lui, cu acest ailvaghen călătoreşte în doao zile şi 3 nopţi; şi bez câştigul cheltuielii de celelante 6 zile, apoi şi pe la birturi, pentru mâncare, plătesc cu mult mai puţin, decât când vor întră în birturi cu alt mijloc de călătorie, căci fiindcă prânzesc tot pe la acelea birturi, de aceia este şi tocmit cu birtaşii, denadins, de a să plăti mai eftin. Şi de va voi cinevaş să ia deosibit ailvaghen, pe se. Ima lui, carâtă numai de patru inşi, cu doi cai (căci cea mare este cu patru), poate lua, dar plăteşte pentru patru persoane şi călătoreşte dimpreună cu carâta cea mare, căci într-alt chip nu are acele câştiguri, fiindcă să numeşte că merge cu obicinuita poşte, cu care merge cum va şi stă unde şi cât voieşte, dar nu are acea mulţumire a tovărăşiii şi a cunoştinţii ce face cu mulţi voiajori, cum mi s-au întâmplat la întoarcerea de la Trieşti la Viena, să fim 7 neamuri în carâta cea mare: englezi, nemţi, franţozi, italieni, moldoveni, grec şi eu românul, de la care multe află şi învaţă, tot dintr-acelea ce fieşcare n-au ştiut, şi mai vârtos când bagă cinevaş seama la obiceiurile naţionaliceşti: căci pe unul aude vorbind toată zioa, nemaidând altuia vreme de vorbă; pe altul vede uitându-să la acela şi, făr’ de a-i răspunde, îi arată că să miră de el; şi

pe altul, iarăş, vorbind 4 cuvinte numai, în toată vremea zilii şi nopţii; şi pe altul iarăş, că este cu foarte bunăvoie, şi vorbeşte cu fieşcine cu destulă umilinţă; şi pe altul căutând către toţi mândru şi cu nebăgare de seamă; şi altul toate aceste întâmplări judecându-le şi spuindu-mi-le. Iar băgătorul de samK, ca un mai neînvăţat decâi toţi, mirându-să.

2

I

I

I

1V2

H/2

I

Din Viena am mers la Naidorf, post.

Gusendorf, p.

Naestadt, p

Naichirhen, p

Scoltvien, p

Marţscalg, între care este hotarul Austriii de către Stiriia, p

Criencalg în Stiriia, p

Mărţov, p I

Bruch, oraş destul de mare şi împodobit cu frumoase zidiri, p I

Retelştain, p I

Pegau, p I

GRAŢ

Graţ, cel dintâi oraş al Stiriii, carele să otcârmuieşte prin gubernator, cu toate cele spre fericire, bune orânduieli şi prăvili. Oraş destul de mare şi împodobit foarte cu zidiri frumoase, cu pieţe mari, drumuri largi; trece printr-acest oraş gârla Mur, asupra căruia au un pod, carele de amândoao părţile este astupat, şi deasupra învălit, pe care sunt şi prăvălii. Negustori şi domni într-însul sunt destui. Şi acest neam, muncitor; şi când m-am

dus, fiind vremea secerişului, iar când m-am întors, al ogorului, am văzut câmpurile pline de muncitori, care era aşa de frumos îmbrăcaţi, încât putea zice cinevaş că sunt gata de bal, iar nu de muncă; căci toţi avea în cap pălării mari, legate cu o panglică lată şi cu colţurile atârnate, îmbrăcaţi cu spenţuri de postav roşu, cu pantaloni negri numai până în genunche, din îngenunche până jos – ciorapi de bumbac şi cizme scurte, puţin mai sus de glezne, legate ca cele soldăţeşti.

(CUVÂNTĂRI DEOSEBITE

Când am văzut acele câmpuri roşind şi negrind, şi căpătâile panglicilor fălfăind în vânt, n-au fost cu putinţă să nu-în aduc aminte când am fost şi eu în câmp, la seceriş şi la coasa, cu doao-trei sule oameni; zic să nu-in aduc aminte de ticăloşiia lăcuitorilor Ţării Româneşti, de goliciunea şi trenţerătura hainelor. Şi, mai vârtos, cum era de peste Olt, trebuia să fie şi negri1, pârliţi, întocmai ca unile dobitoace ce es rău din iarnă, slabe şi zbârlite.

I

Locul lor este pietros, şi semănăturile iarăş să prefac, fiind cel mai mult porumbul, apoi grâul şi celelante.

Suişuri şi coborâşuri, şi munţi cu păduri sârn destule.

Din Graţ am mers în:

Calţdorf, oraş, p I» /2

Lembrih, p I

Herenhauzen, p I

Marburg, oraş mare prin care curge gârla

Drau, p I

Faistriţi, p IV2

Ganovici, p I

Sil, oraş prin care curge apa Son, p... IV2

Santpeter, p I

Franţ, p I

Ozvad, sat în ţinutul Iliriii, p I

Podpest, p I

I JVIiiAM)

Laibah, cel dintâi oraş al Iliriii, prin care curge gârla Lai, iar pe aproape de oraş curge gârla Sava. Acest nume de oraş nu-l vom uita atât noi, nepoţii, cât şi copiii noştri şi strenepoţii toţi, căci aciia s-au hotărât jugul tiranicesc al creştinilor, care din nenorocire lăcuiesc pe Evropa turcească:

Oberlaibah, p H/2

Loitsţe, p I

Plamina, p I

Adelzberg, p I

Prevald, p I1/2

Sessena, p I1/2

Trieşti, p I

Aceste toate locuri sunt dealuri şi coborâşuri, şi toate o lespede de piatră ca marmura albă; şi tot acest loc este sădit cu copaci şi vii; şi bez că a fieşcăruia stăpânire este, în loc de gard, ocolit cu pietre strânse şi făcute ca un zid, numai grămădite, făr' de var, apoi au şi multe movile de pietre strânse, fieşcare din locul său. Pe acest feli de locuri lăcuiesc şi să hrănesc oameni, care nu numai sunt îmbrăcaţi şi au orice trebuie unui casnic, ci au şi averi de bani.

TRIEŞTI

Acesta este acel numit oraş, în Golful Mării Adriatice, schelă vestită, a cărui frumuseţe este pomenită. Casele sunt mai toate foarte frumoase, lucrate cu arhitectură, şi toate în linie. Pardoseala uliţilor – nu creez că va mai fi în altă parte. Frumuseţea lor şi temeiniciia sunt vrednice de vedere, căci sunt foarte late, drepte, şi cele mai multe să taie cru ciş, pardosite cu lespezi de piatră mari, din care unile sunt şi de câte un stânjin. Pe amândoo părţile casilor, loc osibit, cu stâlpi de piatră, late ca de un stânjin, pentru cei ce umblă pe jos, şi toată pardoseala cui săpături foarte mărunte, ca să nu alunece nici vitele, ; nici oamenii. La alte părţi, după ploaie, nu săi îndeamnă omul să iasă afară, iar aciia nu e mai frumos lucru decât a umbla cinevaş pe

acele dru-j muri; şi această podoabă nu e numai la 5 sau! 10 uliţe, ci în toate câte să coprind în oraş.

Streinii cele mai multe ceasuri le petrec într-acelel încrucişate uliţi, căci pe acolo stând, vede, înl 4 părţi, frumuseţea uliţilor, liniile caselor, mărgi-J nile mării pline de corăbii, dealurile cu grădini şi cu vii. Şi, în scurt, este lucru de mirare, nu folo-l seşte auzirea descrierii, este trebuinţă de vedere. Pe aceste toate drumuri, vede omu un norod necontenit alergând, şi bez pământeni, sunt şi mulţi streini din toate părţile, fiind mare schelă cu porto-franco[26]. Neguţitorii au doao mari zidiri de case ce le numesc Locanta şi Borsa, unde, de doao ori pă zi, înnaintea prânzului şi după prânz, să strâng nu numai toţi î neguţătorii, ci şi câţi au treabă cu dumnealor, căci oricare, oricucine, orice treabă are, aciia să j întâlnesc. Şi pă lângă aceştea[27], care au trebi, să I strâng şi alţii, îndoiţi şi întreiţi, pentru petrecerea de vreme prin citire de gazeturi, jocuri de cărţi, băuturi de cafele şi ciubuce.

Iar la zidirea ce o numesc Locanta, care are şi o I podoabă de palat împărătesc, fac deosibite adunări în chip de baluri sau clupuri; dar la aceste adunări nu merg slobod oricine, ci numai acelea familii ce sunt scrise pentru această adunare, ce plătesc pe tot anul un ce hotărât; unde nu priimesc numai ovrei şi turc, cu toate că acolo sunt ovrei care au doo şi trei milioane. Pe tot streinul îl priimesc în soroc de doo luni, însă făcându-să cunoscut într-acea adunare de unul dintr-acei pământeni tovarăşi, şi, după doo luni, nu e poprit de a nu mai merge, ci trebuie să plătească.

Toate mărginile mării, ce sunt spre oraş, şi canalurile ce intră în oraş, sunt pline de corăbii, care au într-însele mărfuri, şi stau până le vând, unii cu ridicata, şi alţii cu mărunţişul; numărul acestor corăbii să urcă până la 800. O corabie, din cele ce să numesc I curiere, pe toată zioa

26 Slobodă vînzare de toate feliurimile mărfurilor din toate părţile.

27 In textul de bază : *acestea.* (N. ed.)

pleacă din Trieşti la Veneţia, şi de acolo, iarăş, vine alta în Trieşti, cu oameni şi cu mărfuri; iar din alte părţi mai depărtate, pe toată săptămâna vin doao corăbii, şi din Trieşti, iară, alte doao să pornesc. Vaporul, într-o săptămână, de doo ori merge la Veneţiia şi să întoarce iară, cu oameni şi cu mărfuri. Totdeauna are în vapor, bez marfă şi bez corăbieri, de la 40 şi până la 60 călători, iar, mai rar, să întâmplă şi până la o sută. Apoi socotească-să ce necontenită călătorie de mulţimea oamenilor!

(VAPORUL)

Vaporul este o corabie care merge pe mare cu un meşteşug de foc, ce este în camara corăbiii, iar afară să vede numai un coş de fier, lung ca de

4 stânjeni, prin care ese fumul, şi doo roate mari de fier, întocmai ca roatele de la mori, ce umblă în apă, una de o parte, afară din corabie, şi alta de ceilantă parte, într-o osie de fier, care este mai naltă decât faţa apii de şase palme; roatele întră în apă o parte, şi 3 părţi răr; în afară. Această osie cu roatele, întorcându-să foarte iute, goneşte cora-! biia atât de tare, încât simpte trupul omului cum corabiia sparge marea; şi roatele lasă în urmă doo coade de spumă lungi. Şi cum or pune în cuptor un lemn mai mult, să duduie toată corabiia. Înnă1 untru, unde este acel meşteşug, nu lasă pe nimeni să bage seama, dar, după oareşce băgare de seamă ce am putut face, este un cuptor zidit în cămara corăbiii, care are un coş de fier drept în sus, prin care iese fumul; la spatele cuptoriului, împotriva gurii, un alt coş de fier, care este scos din cuptor înspre mehanica ce au, prin care ese căldură cu abureală, întocmai ca la cazanul care scoate rachiul, la care, la fund, îi arde focul, şi capacul strânge lacrăI mă de abureală. Aşa acel abur al coşului mişcă cea dintâi roată, unde sunt poate întreite decât la un ceasornic, şi cea din urmă roată, prin dintâi ei şi I prin dintâi ce sunt pe osie de fier, suceşte osia dinI preună cu roatele. Şi căci aburul este care face cea dintâi mişcare a roatii, de aceia, când dau foc I mai

mult, prisosindu-să aburul, sileşte toate roa1 tele, şi să cutremură toată corabia. Şi bez acest j meşteşug, are şi catarturi cu pânze, ca când este j vântul spre locul unde va să meargă, întinde pânI zele şi mai slăbeşte iuţeala roatelor, împuţinând focul.

De la Trieşti şi până la Veneţia sunt 80 miluri, pe care le ia în 10 miluri, adecă 20 de ceasuri; şi

pleacă totdeauna, – sau de la un loc, sau de la altul, – după ce să aprind lumânările.

Când am mers de la Trieşti la Veneţia, călătorind cu vaporul, am mers în 8 miluri; iar când m-am întors, vrând să aflu şi drumul ce fac celelante corăbii, am intrat în corabie; dar mi-am blestemat ceasul întru care am hotărât să am acea băgare de seamă, că am călătorit până în Trieşti 40 de ceasuri, şi într-această toată vreme nici am mâncat, nici am dormit, ci numai am vărsat şi am plâns ca un copil mic.

Poşta pleacă în toate zilele în ţinutul Austriii, iar în toate zilele alta vine; iar la împărăţiile cele streine, de doao ori pe săptămână porneşte şi soseşte.

Are un theatru foarte mare şi frumos, întru care încape peste 3.500 oameni. S-au întâmplat sear-ă când au fost în theatru peste 2.000, şi înfăţişarea au fost atâta de simţitoare, încât n-au fost 100 oameni aceia pe care nu i-am văzut ştergându-şi lacrămile.

Aşijderea şi şcoală cu toate orânduielile cele folositoare. Şi doao biserici pravoslavnice, cu orânduială câtuş de puţin neschimbată, încât tot pravoslavnicul rămâne mulţumit.

Toate cele spre hrana vieţii trebuincioase sunt cu îndestulare şi eftine, iar carnea şi pâinea scumpă. Toate feliurimile de verdeţuri şi de legumi sunt cu îndestulare; aşijderea şi poamele, cum mere, pere, cireşe, vişne, prune1, nuci, alune, gutui, pepeni verzi

i galbeni, struguri, zmochine, caise, zarzăre, pierseci, scoruşe, moşmule, lămâi, rodii, iar portoca-

Iile – 20 de un sfanţih; şi toate celelante eftine, cacij şi câte nu le face locul, ci să aduc din alte părţi, prin mare, să aduc eftine. Când descarcă lămâile1 şi portocalele din corăbii, parcă descarcă cară cu fân într-o şâră; cum şi feliurimea şi mulţimea peş-; telui este nesocotită, din care: sardele, peşte roşu, şchilopsar, licurini, heli, midii, stridii, raci, căride, scoici, ahivale, ctenii, supii, cracatiţă, scatharii, I melanurii, rufi, mumgrii, palamide, gufari, peţude, j chefali, xifii, barbuni, scorpidii, scumbrii, zmariI dii, salahii, calamaruri, paguromane, pagurii, ţa-l ganii, petalide, zvurducle, pine, stacoji.

Ca să între cinevaş în oraşul Trieşti, trebuie să I pogoare un deal în vreme ca de un ceas, şi când urcă, peste doao. Dintr-acest deal este o vedere nespusă de frumoasă, căci după ce vede dintr-o aşa nălţime nespirăvita şi nemărginita mare, lucru penj tru care cu dreptate să cutremură omul cel neobicînuit, apoi vede şi aceea frumuseţe a oraşului, ce este mai pe jumătate împrejurat de corăbii, şi pe corăbieri urcându-se pe catarturi şi coborându-se cu mare îndrăzneală, fieşcare cu deosibite haine naţionaliceşti îmbrăcaţi, şi pe broaştele de copii, care toată corabia trebuie să aibă, aruncându-se dupe catarturile corăbiilor în fundul mării. Toată marea, cât o coprinde vederea ochilor, plină de pânze carele au pe la luntrile cele mari şi cele mici, ce necontenit i merg, vin, dupe la împrejuratele sate, şi altele pes cărind; şi mai vârtos, înspre sară, când toate uliţile oraşului sunt luminate prin felinare mari, şi vede omul tot oraşul şi toată marea parcă este aprinsă, şi, în scurt, sunt toate podoabele, toate lucrurile cele despre mâncare şi vieţuire slobodă şi cu bună orânI duială. Oameni, din toate părţile lumii. Loc de negoţ. Loc unde tot omul, carele din orice pricină nu mai găseşte mulţumire să trăiască unde va fi trăit, acolo meargă ca să-ş găsească mulţumire.

De aciia nu e departe nici raiul cel pământesc, adecă Italia, nici Viena, unde trebuie să trăiască tot omul care

are avere, căci liniştita vieţuire şi deobşte bune năravuri anevoie le va găsi cinevaş în multe locuri.

VBNEŢIIA

Oraş mare, vechi, zidit de ani o mie şi trei sute; şi tot oraşul în mare, având, în loc de uliţe, 530 canaluri, şi în loc de cară şi caleşci, mu'lţime de luntri, a căror lungimea este 5 stânjini, şi lăţimea, la mijloc, de un stânjin, unde au şi un acoperiş întocmai ca coşul de carâtă, pe care, când vor, îl râdică. Aceste luntrii, când au să meargă afară din oraş, râdică şi pânze; carele, fiind foarte multe, stau pe la multe locuri, şi care unde voieşte să meargă, tocmeşte şi îş împlineşte trebuinţa, întocmai cum sunt pe la alte oraşe fiacările. Asupra acestor canaluri sunt 360 poduri de piatră boltite, pe supt care trec slobod luntrile.

Casele, p? afară, nu sunt frumos împodobite, după obiceiul arhitectonicesc de acuma, ci în felurimi de făpturi din vechime, care frumuseţea ş-au pierdut-o; dar urmele să cunosc. Să cunoaşte că au fost acest oraş un ce deosibit, să cunoaşte că au lăcuit într-însul oameni mari, şi că o dată au dat pravilă în toată Evropa. Aci vede cinevaş feliurime de isvoade de zidiri, vede mulţime statue, încât poate zice omul că fieşcare casa este o bucată de antică, pentru care aleargă oamenii prin ţări spre a le găsi1 şi a le vedea în odăi; dar toate acestea au plecat 9pre o aşa dărăpănare, încât poate sămui acest oraş cu un om trecut de 100 ani, pe carele, după ce l-au lăsat toate puterile, şi să află întru aşa proastă stare, ! stă lângă el şi un tânăr voinic şi frumos, carele priI veşte cum, din zi în zi, să dea bătrânului brânci în I râpă. Dar cu toate acestea, cum am mai zis, din j cele ce vede fieşcine, poate judeca că au fost o dată I vreme când n-au mai fost alt oraş mai frumos, mai în putere şi mai luminos. Căci la fieşcare pas ce j face omul, vede lucruri ce au fost săvârşite cu mari cheltuieli, cum Piaţa Sfântului Marcu, care este destul de mare, a căriia trei părţi sunt tot zidiri! de case, unde pe acea vreme lăcuia toţi duchii, care era cei mai mari ai Sinatului.

Aceste trei părţi de zidiri îş au feţile despre piaţă pe stâlpi, în rândul cel de jos; între odăi şi între stâlpi, sunt uliţe slo bode, de picior, late de doi stânjini, pardosite cu lespezi de piatră. În toate odăile de jos, ce să coprind întru acestea trei părţi ale pieţii, sunt prăvălii care vând mărfurile cele mai scumpe, şi mulţime de lostării, – de nu va fi minciună, cum mi-au spus, că sunt peste sută, – unde dau toate feliurimile de băuturi, având înnainte a uşilor meşcioare şi I scaune. Acea piaţă şi acele trei uliţe sunt pline de oameni, de şăzători şi trecători, unde citesc gazeturi, dau şi priimesc scrisori, şi oricare îş săvârşeşte orice treabă; şi mai vârtos seara, când sunt toate acestea locuri luminoase, având, bez felinarele oraşului, şi fieşcare prăvălie şi lostărie câte doao-trei lumânări. La cea de a patrulea parte şi cap pieţii este Biserica Sfântului Marcu; şi înnaintea uşilor bisericii sunt 3 stâlpi foarte nalţi, care mărturisesc biruinţa când au stăpânit veneţiianii Chipru, Criti şi Moreia. La stânga, într-o zidire naltă, un ceasornic; deasupra ceasornicului este o scobitură în zid, întru care este Maica Precesta întrupată şi poleită cu aur. La dreapta şi la stânga, doao uşi iarăş poleite, şi de la una până la alta, balcon de fier. În zioa sărbătorii înnălţării, după ce bate ceasul dintâi, să deşchide uşa cea din dreapta, din care ese un înger, iarăş întrupat şi tot poleit, şi prin balcon mergând, până înnaintea Maichii Precistii, unde stă, şi, după ce să pleacă, râdică o trâmbiţă cu care strigă de 3 ori; apoi, iarăş plecându-să, merge snre uşa din stânga, unde, apropiindu-să, să deschide şi întră îngerul. Atunci, din uşa cea din dreapta, es acei 3 vrăjitori, iar întrupaţi şi poleiţi, cu darurile ce aduc către Maica Precista, care iarăş stând şi plecându-să, urmează după înger, şi întrând prin uşa de-a stânga, să şi închid amândoao. Acest lucru să urmează, din zioa sărbătorii, 15 zile, de câte ori bat ceasurile; şi apoi, la viitorii ani, iar la acea sărbătoare urmează aşijderea, iar în ceialantă vreme rămâne numai ceasornicul în lucrare. Şi tocmai în vârful aceştii zidiri făr’

de învălis este clopotul ceasornicului, unde, de amândoao părţile, stau doi draci mari de aramă, care ţin ciocane în mână şi bat ceasurile. Iar la dreapta este o clopotniţă mai naltă de 25 stânjini. Cum şi ale bisericii, de mirare luminoase lucruri, le sfârşesc numai cu o descriere, adecă: că toţi sfinţii şi toate câte să obicânuiesc de a să zugrăvi întru o biserică, în loc de a fi zugrăvite, sunt lucrate toate mozaic, cum şi locul ce rămâne de la un sfânt şi până la altul, iarăş mozaic poleit în aur. Şi pardoseala bisericii, cu bucăţi de pietrii mari şi mărunte făcute flori, ca un chip de mozaic. Şi, pe afară, biserica, numai turnul iarăş lucrat mozaic. Şi deasupra uşii cei de la mijloc sunt oatru cai tornaţi dintr-o amestecătură de metaluri, ce până în zioa de astăzi nu pot afla oamenii acele materialuri din care s-au făcut. Faţa le este foarte puţin verd”, împătrită decât verdele-albastru şi înzecită ca aurul. Dar arstc feţe nu deosibite, ci amestecate, cum să vede faţa unelor bucăţi de maldehi, ce sunt în doao feţe. La căpătâiul aceştii mari nieţi, la mâna dreantă, să împreună un cao de altă piaţă, al căruia celalant cap să isprăveste în mareinea mării. La dreanta aceştii pieti, iar sunt mari zidiri cu stâlni şi cu uliţe între odăi, carele să ţin tot una de zidirile nieţii cei mari. Iar la stânga este o mare zidire unde pe acea veche vreme lăcuia cel mai mare doi”, otcârmuitoriul Vineţiii, şi acuma au bibliotică şi alte multe lucruri de mare oreţ. A aceştii zidiri meşteşugul, frumuseţea şi neobicânuită oodoabă ne vremea de acuma sunt vrednice de vedere, mai vârtos o seară boltită, a căriia boltă este de lesnezi de marmură cu mulţime mici statue şi feliurimi de foiri, şi ştocaturi arhitectoniceşti, toate de marmură şi aşa atârnate, încât socoteşte omul că o să cază; şi toate acelea scosuri lucrate în aur. Intru o sală mare, pe un pat, pus ieţul dojii, şi împrejurul a toatii săli, 3 rânduri de jeţuri, pentru acei duchi şi pentru oamenii cei streini ce să trimetea de la alte împărăţii să vorbească pentru pricinile ce avea între ei. Păreţii aceştii săli, împodobiţi cu cadre mari de 3 şi 4

stânjini, întru care să coprinde acele trimise persoane şi toată ţerimoniia ce să coprindea de persoanele cele pământeşti. Altă sală cu multe lucruri din vechime, foarte scumpe, cum multe statue de marmură de deosibite persoane, din care cele ce am însemnat sunt: statuia lui Odisei, a Chivelii, a Athanalii, a Artemidii, a Afroditii, hrăpirea lui Ganimid, împreunarea lui Zefs cu Lida, înjunghiere de vită -spre jărtfă, şi alte multe, tot de marmură. Cadre întru care să arată mii de oameni: cum războiul ce s-au făcut la Nafpactu, unde s-au socotit împotriva unui om, 35, cum am zice la I.000-35.000; şi căci cei puţini s-au hotărât ca, negreşit, sau să câştige bătaia, sau niciunul să nu scape cu viaţă, de aceia cei puţini au câştigat; iar cei mulţi s-au biruit, ca nişte oameni trimişi în silă; cum şi o icoană întru care să coprinde raiul; şi întru alta, robirea Moreii, pe care o au zugrăvită în chip de muiare legată cu lanţuri, şi otcârmuitoriul ostăşesc o dă în mâna şi stăpânirea Veneţiii, fiind şi ea zugrăvită iar în chip muieresc, stând în jeţul împărătesc, – şi alte multe asemenea zugrăveli. Apoi alte odăi, cu cărţi, din care cele mai deosibite sunt manuscripturi.

Dintru această de al doilea piaţă să împreună un drum lung ca de un ceas, şi foarte lat, – pe la unile locuri şi de 10 stânjini – pardosit tot cu lespezi de piatră, având, la mâna stângă, împreunate zidiri de case, iar la mâna dreaptă, marginea mării, cu multe corăbii şi luntrii. La sfârşitul acestui drum este o grădină foarte frumoasă, slobodă pentru toată obştea oraşului, unde zic că au fost o mănăstire cu mulţi călugări, pe care, văzându-i Bonaparte, i-au întrebat ce lucru muncesc spre folosul obştii? Şi sfinţiia-lor răspunzând că nicio mesărie nu au, ci numai sunt rugători cătră Dumnezeu, au poruncit de a-i goni pe toţi, să meargă spre nuincă, şi acel loc să rămâie pe seama oraşului ca să-ş răverse bunătatea la toată obştea. S-au întâmplat zi, când am văzut tot acest drum, cu amândoao pieţele ce să împreună, plin de oameni, lanţ ţiindu-se unul

după altul; şi, la întoarcere, fiind noapte, şi mai frumos, fiind tot drumul luminat, şi toate acele prăvălii, în lungimea acelui drum, deschise şi luminate. Iar întru acea mare piaţă nu mai mergea nimeni unde vrea, ci unde norodul îl îmbrâncea, unde cânta şi muzica cea ostăşească; şi tot acel lanţ de oameni aciia să îmbulzea.

Are şi o tarsana foarte mare, unde să lucrează corăbii, luntrii din nou, şi altele, vechi, să prefac; unde zic că să află în lucru, zi cu zi, peste 500 oameni. Aci lăcuiesc şi mulţi ostaşi. Sunt şi multe odăi, cu adunare de arme şi de multe alte lucruri din vechime, cum şi în Viena, unde să află şi chiar coiful acelui numit Atila.

Acest oraş fiind tot zidit în mare, nu are niciun loc de a da cele trebuincioase spre hrana oroşanilor, dar nu numai că nu lipseşte nimic din cele ce sunt printr-alte oraşe, ci poci zice că sunt şi mai cu prisos decât într-alte părţi, aducându-să cu înlesnire, de prin prejuratele sate, toate feliurimile de verdeţuri, legumi, poame, păsări, care, după ce să vând în multe locuri hotărâte, umblă şi mulţi oameni pe drumuri cu coşuri pline, până şi cu găini, raţe, gâşte, toate jumulite, strigându-le pe dinaintea ferestrilor. Nelipsind niciuna din câte am numit la Trieşti, şi mai vârtos şi cu prisos, căci norodul este mai mult decât la Trieşti, ajungând în număr de o sută mii.

De la Veneţiia şi până la Fuzina, marginea pământului spre Italia, este cale, pe mare, de un ceas.

PADUA

Acesta este oraş al Lombardo-Veneticii-Italii, lăcuit de mai puţini oameni decât ar coprinde oraşul, căci prin pieţe este iarbă crescută. Iar drumul din Fuzina şi până aciia, şi spre toate satele Italiii, este lucru vrednic de vedere, şi atât, încât nu poate cinevaş crede, până a nu vedea. Căci după ce este aşăzată piatra pe drum întocmai ca masa, apoi şi de amândoao părţile sunt şanţuri cu apă curgătoare, pe lângă care sunt alee de copaci mari, şi la une locuri îndoite şi cu spaler, lucru ce abia poate cinevaş

a-l vedea prin grădini făcute cu multe cheltuieli. Apoi, bez frumuseţea drumurilor, pe amândoao părţile de drum sunt locurile de semănături, şi fieşcare muncitor îş are locul închipuit întocmai ea o grădină, hotărât în 4 colţuri şi împrejurat cu şanţ, prin care curge apă. Ş'i când cunoaşte că semănăturile au trebuinţă de udătură, nu aşteaptă întâmplătoarea ploaie, ci închide şanţul de la vale prin stavila ce fieşcare are, şi apa, umflându-să, să răvarsă peste toate semănăturile, şi când nu mai are trebuinţă, îş râdică stavila. Pe lângă aceste şanţuri ce împrejoară locul fieşcăruia, sunt alee de copaci, şi aşa să ţin lanţ loc de loc, deosibindu-să locul unuia de al altuia cu acelea şanţuri şi alee. De aceia zic că în Italiia nu trebuie omul să călătorească cu poşte, ci cu piciorul; căci preste toate locurile nu are alt a vedea decât grădini cu aceste alee şi împrejurate cu şanţuri, şi acele mari gârle, din care trag apa pe şanţuri, şi, apropiindu-se de satele lor, au a vedea, bez toate celelante poame, şi rodii, smochini, lămâi, portocali. Iar pentru închipuirea sămănăturijor cq fieşcare are întru acel ochi de loc, mai nainte voi cuvânta. Apoi va vedea călătorul şi case mari de zid, cu statue şi cu balcoane de fier, şi alte multe podoabe.

Acest oraş Padua este zidit de ani 1700, şi până a nu să zidi Veneţiia, aciia era scaunul otcârmuirii. Şi căci să asuprea prea mult de craiul Atila, s-au zidit Veneţiia şi s-au tras stăpânirea acolo.

Semănăturile cele mai multe este porumbul, carele să seamănă de doao ori într-un an. Când m-am aflat în Italiia, în luna lui avgust, cel dintâi era cules, iar cel de al doilea începuse a face ştulete. Apoi grâul, ovăsul, orezul şi toate celelante, cum şi toate feliurimile de poame ce am cuvântat la Trieşti, dar cu mare deosibire la dulceaţa şi mirosul lor.

V1ŢENŢIA

Oraş, tot în cea Lombardo-Veneticească-Italie, cu zidiri iară vechi şi cu 3 theatre. Şi după ce sunt câte trele în

lucrare, de multe ori dau câte o bucată şi de 10 ori; şi aceasta nu să urmează căci este oraşul prea mult lăcuit, ci, mai vârtos, împotrivă; ci căci acest neam este foarte iubitori de muzică şi vor prea mult să auză faptele cele virtuoase şi iroiceşti ale acelor mari şi vrednici de laudă oameni din vechime. Şi cel mai sărac oroşan trebuie să meargă cu nevasta şi cu copiii, – cum am văzut şi la satele Austriii, birnici cu nevasta şi cu copiii la theatru; căci, într-aceste locuri, socotesc theatrile de folositoare, fiindcă ne arată pildele acelor vrednici de pomenire.

(CUVÂNTĂRI DEOSEBITE

Această orânduială nu să urmează ca pe la noi, unde este un theatru în toată Ţara Românească, în oraşul Bucureşti, în scaunul otcârmuirii, ce are norod poate peste o sută de mii, şi de multe ori într-acest şi numai theatru, abiia sunt 100 oameni. Şi aceasta micşorare să pricinuieşte căci, în naţionul românesc, vorbesc în theatru limba nemţească, parcă ar fi silit acest norod de a şti toţi limba nemţească. Şi pentru această urmare am păţit o destulă ruşine în Viena, căci, întâmplându-mă la o adunare, unde era şi un englez, carele, din Ţarigrad viind, au trecut prin Bucureşti, şi văzându-mă cu îmbrăcăminte turcească, au cercetat de unde sunt. Şi după ce au aflat că sunt din Bucureşti, au început să spuie că, când au fost în Bucureşti, cu mare râvnă au alergat la theatru, ca să auză arătarea în limba naţională; unde, auzind că vorbesc în limba nemţească, au întrebat pe aceia cu care venise (care ştiia râvna lui, dar denadins nu i-au spus că la theatru vorbesc în limba nemţească) de ştie acest tot neam limbă nemţească. Apoi, aflând că din câţi să află în theatru, numai a zecea parte pot pricepe, au zis că acest lucru nu numai nu l-au văzut în câtă lume au umblat, ci nici că crede că într-altă parte vor vorbi în theatru întru altă limbă, ci nu întru acea naţională. Căci a fieşcăriia ţară theatru este întemeiat întâi pentru naţionul lui, apoi să întâmplă de vin şi alte trupuri streine. După aceasta au

început să întrebe de nu are acest naţion limbă şi scrisoare naţionalicească. Care aceste vorbe negreşit toate le făcuse în Bucureşti, cu aceia de care au fost întovărăşit: ci aciia au deşchis această vorbă numai ca să mă bucur eu, auzind cum vorbeşte frumos pentru naţiia mea. Judece acum fieşcine, cât am fost de strâmtorat de a-i răspunde. Şi ce? Adevărul? Ar fi fost spre defăimarea naţiii mele. O minciună prefăcuta? N-am putut, căci era mulţi care nu numai ştiu cele ce să urmează1, ci parcă au condice şi de vieţuirea fieşcăruia. Şi de au zis altul că în Ţara Românească mulţi ştiu limba nemţească, iar nu m-au ajutat, căci i s-au împotrivit, zicându-i că 200 neguţători şi 20 boieri ce ştiu această limbă nu pot ţinea theatru, şi ceilanţi, nepricepând, nu pot găsi plăcere, şi aşa naţia nu poate alerga. Şi că de ar fi vorbit în theatru în limba naţională, după lumea ce el au văzut în Bucureşti, şi 4 theatre ar fi puţine.

Apoi, întorcându-mă la Sibii, mi-au spus şi un prieten de mirarea şi râsul acestui englez, iar asupra theatrului, şi cu alte multe prisosiri. Acuma nu am ce alt mai mult zice, decât că cel ce nu are mândrie naţională, rămâie nesupărat.

VERONA

Şi până la acest oraş, drumul tot aşa înfrumuseţat este, încât streinul călător trebuie să vorbească întâi pentru drumuri, apoi pentru oraşe.

Acest oraş este destul de frumos şi atât de mare încât are trebuinţă de lăcuitori, iar nu lăcuitorii de noao zidiri.

Tot omul pe drumuri trebuie să se bucure; iar în oraşe întrând, să să întristeze; căci, din cele ce vede, judecă mărimea întru care să afla întru acei vechi ani.

Are trei theatre, dar cel mai vrednic de însemnare este cel ce să numeşte amfitheatru1. Căci deşi au fost în alte locuri amfitheatre mai mari decât acesta, dar s-au stricat, nemairămâind altul în fiinţă ca acesta, peste toată lumea. Nici că este acuma în lucrare, căci acele din vechime jocuri

nu le mai fac; şi mai vârtos că, ca să să umple acest amfitheatru de oameni, trebuie să vie acuma privitori din alte trei-patru oraşe. Şi dintru această numai mărime, să cunoaşte că până a nu ajunge acest oraş în scădere, va fi avut populaţie peste o sută mii sufifete, şi acum poate nu vor fi nici doa o zeci mii. Zidirea acestui amfitheatru este toată de zid, în forma oului, şi toate lăviţile de bolovani de piatră, – trei palme latul, şi doo naltul, – aşăzate pe acea zidire. Şi a celui dintâi rând de lăviţi, dupe pământ, tot ocolişu este de 100 stânjini. Asupra aceştii laviţe, alta, mai îndârăpt şi mai naltă, iar doo palme naltul şi trei latul. Şi asupra aceştii de al doilea, alta, şi tot asemenea urmând, lărgindu-să îndărăpt şi urcându-se, până să împlinesc 44 de lăviţi, de jurîmprejur, toate de lespezi de piatră mari, cum am zis. Iar ocolişul cel din urmă şi mai nalt este de stânjini 400. Pe aceste toate lăviţi încap treizeci de mii oameni, a cărora urcuşul este prin 40 scări. Iar pentru cei ce făcea jocurile, sunt doao porţi mari, boltite, pe supt această zidire, una împotriva altiia, la capetele amfitheatrului (căci am zis că are forma oului). Jocurile era acestea: sărituri, alergături câte doi împreună, aruncături de pietrii, bătăi cu pumnii şi lup tari; şi care din jucători câştiga, avea loc hotărât, de cinste, în vileag, unde să şi urca. Iar care să biruia, ca un ruşinat fugea supt bolta acelor porţi. Aciia şi când avea vreun om hotărât de moarte, adu-’ cea întru acel mijloc al amfitheatrului o jiganie, pe care o împrejura cu un mare balcon de fier, unde băga şi pe acel om, şi să lupta; şi de putea să o omoare, îş dobândea slobozeniia; iar de nu, să făcea jărtfă a acei jigănii.

Curge printr-acest oraş gârla Ladis. I

Numărul oroşanilor ajunge până la 20.000. Dei aciia, doao ceasuri înnainte, este un oraş mic ce să numeşte Castelnuovo, şi de aciia, iarăş înnainte ca doao ceasuri, este o cetate, prin care curge un râu ce vine dintr-o baltă foarte mare, anume Garda, a căria marginea nu s-ar vedea,

de nu ar fi munţi de piatră foarte nalţi.

Tot drumul de la această cetate, înspre Bresţiia merge pe marginea aceştii bălţi.

BRESŢIIA

Şi acest oraş este destul de mare, şi tot în Lombardo-Venetica-Italiia. Are cişmele foarte frumoase, cu feliurimi de statue şi zgheaburi mari de marmură, unde curge apa. Populfaţia: 25.000.

MII.A NU

Acest frumos oraş, ce au luat numire de Parisul cel nou, poate să să sfădească cu toate oraşele ce până acuma am numit, pentru întâirea frumuseţării, atât pentru clima lui cea dulce şi potrivită, cât şi pentru înfrumuseţarea cea de oameni alcătuită. A căriia cetăţi încunjurarea este aproape de zece mii stânjini. Este căpeteniia a tuturor oraşelor din Lombardo-Venetica-Italia, şi scaunul duchii, unde lăcuieşte otcârmuitoriul Renial, carele întemeiază toate cele spre podoabă. Gârla Ada curge pe aproape. Acia au stătut episcop sfântul Amvrosie, arhiepiscopul Mediolanului. Este o biserică, a căruia mărimea, podoaba, meşteşugul arhitectonicesc, statuele ce sunt împrejurul a toatii zidiri, turnurile şi florile, şi toate acestea de marmură, sunt lucruri vrednice de mirare. Când începe cinevaş să cuvinteze pentru raritatele Vienii, ce să coprind în zidiri, trebuie să numească întâi Biserica Sfântului Ştefan; dar aceasta a Milanului este mai presus, şi la mărime, şi la meşteşugul lucrului, şi toate acelea turnuri de marmură mai cu deosibire săpate, şi toate săpăturile florilor mai învoalte, şi cu un prisos foarte deosibit. Căci are toată faţa zidirii de pe afară peste 700 statue de marmură, mai mari decât trupul omului, împrejurul a toatei zidiri, de jos până în streaşnă, care stau pe nişte poliţe, iar de marmură, scoase afară din zidire numai cât coprind picioarele, şi pintre aceste statue, alte bucăţi de marmură, întru care sunt săpate feliurimi de flori, şi atât puţin apropiete de zidire, şi aşa demult scoase afară şi atârnate, încât

socoteşte cinevaş că trebuie să cază. Şi, în scurt, toată această mărime de zidire, a căriia împrejurarea este ca de 240 stânjini, este toată de marmură.

Are 5 theatre, din care unul nu numai este cel dintâi în tot ţinutul Austriii, ci să socoteşte cu cele dintâi şi din alte ţări. Are o plimbare ca la Prater, pe zidul cetăţii, mai nalt decât ceealantă faţă a pamântului, pe la une locuri şi de doi stânjini, şi toată aceasta nălţime şi lăţime să coprinde în doao zidiri. Şi cu toate că, la vremea când am fost, lipsea cei mai mulţi din nobleţe şi din neguţătorii cei mari, pe la moşii, pe la băi, pe la sate, căci aceasta în toate părţile să urmează, cum şi la Viena, când mă aflam, bez poliţiia şi neguţătorii prăvăliaşi, puţini era din ceilanţi, lipsind mai toţi cei mari, miniştrii, boieri, neguţători, şi chiar împăratul şi împărăteasa, toţi pe afară, şi din cei ce rămăsesără în Viena, cei mai mulţi pleca sâmbătă seara şi să întorcea luni de dimineaţă.

(CUVÂNTARE DEO SEJBITA

Iar noi numai ne naştem şi putrezim în oraş, aşteptând mila stăpânirii, câte cinci şi zece ani, sau până ne va veni rândul, sau până când să va milostivi stăpânirea, sau până vom ajunge întru acea vârstă la care ni să cuvine să dobândim acea boierie care o cerem cu doozeci de ani mai nainte, sau până când vom afla mijlocul prin care putem a o dobândi. Şi cu acest mijloc trăind, pierdem viaţă împărătească, viaţa veselă, viaţă odihnită, cea ţărănească, căci atunci am trăi dintru al nostru, atunci nu am avea lipsă niciodată. Poci zice că cei cu mai multe moşii că ar strânge şi bogăţie, şi lipsindu-ne acelea fumuri şi politiceşti gândiri, cum să urmăm sau împotriva stăpânirii, sau spre folosu-i (iar acum, întru o ameţeală de gânduri, cum toţi să domnim), şi dobândind aerul cel curat, am fi mai sănătoşi, am avea putere şi sânge mai curat, am gândi mai bine, şi, trăind între norod, ne-am obicânui de a-l iubi, şi a ni să face milă de ei. Şi apoi, când om h chemaţi de stăpânire, ca să ne orânduiască în slujbele ţării, negreşit

vom vorbi pentru norod mai des bine, şi, în scurt, e. U niciunul nu să va întâmpla: eia ce acum ni să întâmplă, de moştenim moşii părinteşti, şi peste puţini ani le şi vindem, făr' de a şti în care parte de loc au fost. Şi unii le pierd făr' de a li să întâmpla pagube în neguţătorii, făr' de a înmulţi venituri la alte moşii, printr-acele datorii, făr' de a bate măcar un cui la o ulucă a casii, făr' de a trăi în bi i şugare de argintării, mese mari şi slobode, giuvaeruri şi alte deosibite podoabe ale casii, făr' de a face la scăpătaţi deosibite milostenii, ci numai împodobindu-ne ca niciun bărbat din toată Evropa. Această fericire câştigăm noi trăind tot în oraş!

Şi, cum zic, că cu toate că lipsea cei mai mulţi şi mai mari pe la moşii, tot era peste doao mii caleşci şi carâte, şi cele mai multe carâte de 4 oameni, deşchise deasupra, şi aproape de zece mii pe jos, şi călăreţi. Şi o sută soldaţi olani călări, împărţiţi în toată acea lungime a plimbării, spre a să păzi buna orânduială.

Şi aciia au neguţătorii o mare zidire, şi frumos împodobită, ce o numesc iarăş locanta, unde dau şi baluri între dumnealor, şi când sunt mulţi strânşi să urcă şi până la număr de doao mii oameni, unde au şi dat bal tot oraşul preaînălţatului împărat, într-această vară, când au şezut la Milan. Dintru această casă ese întru o grădină mică, unde streinul, bez grădina, vede împotrivă şi un munte foarte mare, asupra căruia sunt copaci, şi, printre ei, drumuri de picior, râpe, scorbori, peşteră, un fuişor chinezesc, şi mulţi stâlpi de piatră la sfârşitul muntelui, asupra cărora este galerie spre plimbare. Aceasta văzând fieşcare, îş sileşte păsurile, ca să înceapă a să sui pe acea frumoasă galerie, şi pe munte; şi când să apropie ca de doi stânjini, atunci cunoaşte că nu este munte în fiinţă, ci un zid foarte nalt, zugrăvit, în fiinţă numai fiind peşteră, când nu mai rămâne alt decât a vorbi pentru acel mare meşteşug al zugravului.

Uliţile oraşului sunt foarte late, pe care le udă şi le mătură în toate zilele, înnaintea vremii plimbării.

La o biserică au 6 clopote, pe care trăgându-le, fac o armonie mai dulce decât auzul unii muzici.

Populaţia norodului să urcă peste una sută doaozeci şi cinci mii, bez streinii, care sunt peste cincisprezece mii.

Mulţi din voiajori, ce să întâmplă să vie o dată în Milan, rămân pentru mulţi ani. Unii împuţinează zilele ce au hotărât pentru alte locuri, şi zăbovesc aci mai mult. Alţii merg de îş râdică familiile şi vin aciia, unde vieţuiesc ani. De aceia în toată vremea să află oameni mari de prin alte împărăţii. Cum mi-au spus, sunt şi primprejurul oraşului, cu depărtare de un ceas şi doao, foarte frumoase plimbări.

Întorcându-mă la Trieşti, unde făceam băi în mare, între alţii ce să scălda s-au întâmplat şi un neamţ, carele, întrebându-mă de unde sunt şi pe unde am umblat, şi spuindu-i, când au auzit că numesc şi numele Milanului, ca un nebun au sărit de m-au îmbrăţişat, strigând: „A! Milanu, Milanu!”; şi acesta neamţ fiind, şi om ca de 60 ani, la care este foarte anevoie de a fi aşa lesne furios; apoi spuindu-i că, din nenorocire, numai o zi şi jumătate am şăzut în Milan, puţin au fost să mă scuipe. Aşa este Milanul de frumos, încât bătrânul neamţ, căci şăzuse în anul trecut 3 luni de zile, cuvântând numele Milanului, îl coprinsese neastâmpărare.

PAVIIA

Acest oraş au fost scaun ducatului Lombardiii. Aciia sunt cele mai bune şcoale universitate din toate câte sunt în Italia cea Lombardo-Veneticească, unde vin tinerii şi dintru alte ţări spre învăţătură. Şi aciia, cum mai în toate oraşele, este o apă mică curgătoare, pe care cu meşteşug:, prin închidere de porţi ca cu o stavilă, o măresc şi o micşoresc, unde şi când au trebuinţă. Şi cu acest mijloc umblă pre acea apşoară, ce nu este nici cât a patra parte din Dâmboviţa, luntrii neguţetoreşti, încărcate ca un munte. Acest meşteşug foarte mult este înmulţit în ţinutul Austriii; şi nu căci au avut fireşte ajutoriul apelor, multe şi mari fiind, ci căci, pe cele mici de tot, cu acest meşteşug le-au

întrebuinţat, şi pe cele mari cu canaluri le-au împreunat. Şi după ce să fac cele mai multe transporturi în ţinutul ei prin luntrii, apoi şi tocmai de la Trieşti, începând mulţime de mărfuri, cărându-le cu cară puţin drum numai, până în gârla Sava, de aciia le transportarisesc, tot cu luntrii, până în Viena, Peşta, Beligrad, Roşava, Vidin, Nicopoli, Şistov, Silistra, Hârsova şi Galaţi, făcându-să socoteală că cu acest mijloc este o înlesnire foarte mare, căci o marfă ce s-ar cuveni să o încarce cinevaş în 200 cară, ca să o ducă pân' la un loc hotărât, pentru care s-ar cuveni să plătească chiriia trei mii fiorini, ducând această marfă cu corabie neguţătorească, ce umblă pe aceste gârle, nu plăteşte nici 500. Un neguţător vienez bătrân mi-au spus că, din Viena, de 16 ori au dus marfă la Moldova, prin Dunăre, şi că de ar fi fost! silit să meargă pe uscat, nu s-ar fi dus nici de cinci ori.

CREMONA

Acest oraş este pe gârla ce să numeşte Po, care să sămuieşte cu un adevărat scăpătat neguţetor, şi ca I un neam pierdut, pentru care zic oamenii că o dată J au fost mare şi tare.

Iar drumurile şi semănăturile, peste toate locurile, sunt lucruri atât de mirare, încât de nu ar fi fost făr' de orânduială, de multe ori aş[28] fi cuvântat tot pentru de.

MANTUA

Acest oraş este cel mai vechi, nu numai din toate oraşele Italiii, ci şi de multe alte oraşe ale altora împărăţii; mai vechi fiind decât Roma cu 430 de ani, decât Veneţia cu 1708 şi mai nainte de întruparea milostivului nostru domn I su s H risto s cu ani 1182.

Este oraş mare; populaţiia are puţină. Şi aciia sunt şcoale, dar nu ca cele de la Pavia. Oraş în cetate, şi cea mai ţeapănă de câte am văzut, având 3 părţi ale cetăţii ocolite de o baltă curgătoare, şi a patra parte, cea făr' de apă, este foarte întemeiată.

28 în textul de bază : *aşi.* (N. ed.)

Peste tot locul al Lombardo-Veneticii-Italii ce am umblat, locurile de semănături toate sunt, cum am mai zis, cvadrate, adecă în 4 colţuri, despărţite unul de altul cu şanţuri pe care curg ape, şi cu feliurimi de alee. Intru acelea ochiuri de locuri, cei ce au vii, au viţa sădită printre sămănături, într-acestaş chip: fieşcine, în locul lui, are rânduri de copaci neroditori, întocmai alee, pe sfoară puşi, sădiţi unul de altul departe de doi stânjini în lungime, iar în lăţime de cinci, întru care îş au semănăturile; iar în rândul copacilor, în fieşcare mijloc, câte o viţă sădită, groasă ca mâna, naltă ca un stat de om, de unde să deosibeşte patru capete spre un copaci, şi alte 4 spre celalant, a cărora lungime este de doi şi trei stânjini, împresurând copaciul capetele de viţă, ce vin de la amândoao părţile, încât nu să mai vede frunza copaciului, ci tot copaciul împodobit cu struguri negri, – albi fiind foarte puţini, – poci zice noao părţi negru, şi una alb.

Acum judece fieşcine, ca ce feli de grădină vede călătoriul peste toate câmpurile Italiii, dacă tot omul trebuie să-ş aibă locul cvadrat, împrejurat cu şanţ şi alee, şi apoi într-însele acele rânduri de viţe pe copaci, şi celelante rămase locuri între viţe, grâne, porumburi şi toate feliurile sămănăturilor! Această vedere de amândoao părţile drumului, cât coprinde ochii, aduce pe călători la o mirare, băgare de seamă şi mulţumire atâta, încât când aleargă poşta, să sâmpte că să află întru o nemulţumire, întocmai parcă ar pierde un lucru ce-l are în mână, pierzând băgarea de samă. Carăle ce cară mărfuri nu sunt cu patru roate, nici cu oişte de mijloc, unde să înhame doi cai, ci numai cu doao roate, şi un cal între doi craci, întocmai ca sacoao de apă; numai atât de mari, ţeapăne şi gros în lemne lucrate, încât încarcă peste doao mii de oca; şi caii îi înşiră câte unul înnaintea altuia, dar mari şi frumoşi. Iar carăle ce umblă primprejurul satelor sunt cu câte 4 roate şi cu boi mari, frumoşi, bălţaţi. Preţul mâinii cei dintiâi de doi boi este 700 sfanţihi. Şi la cele mai multe

cară, boii nu trag în grumaz, ci în coarne, cu ham de piele.

Italienii cei noblii şi neguţitorii sunt vrednici de iubire, căci sunt oameni slobozi şi f'alantomi, şi împodobiţi cu adevărate daruri de nobleţe; iar cei proşti sunt rău nărăviţi, cam cerşitori şi nemulţumitori, cărora şi de la va da cinevaş 3 sfanţihi, pentru ce au tocmit, mulţumire nu va auzi, ci tot va mai cere.

Până întru acest oraş al Italiii mi-au fost călătoriia de estim; iar călătoriia ce am făcut iar în Transilvaniia, Ungariia şi Banat, să coprind e mai la vale.

Din Braşov mergând la Peşta prin Arad, este tot acel drum, prin Sibii, şi până la Sas-Sebeş. Apoi de aciia să schimbă drumul, prin Oiştea, Deva – oraş mic, Leşinic, Dobra – oraş mic. De aciia, puţin mai nainte, să trece gârla Murăşul, apoi în satul Toc, Zama, unde mai nainte este hotarul Transilvaniii de către Ungariia, în judeţul x\radului, Sovârşita, Varadiia, Radna. Aciia este o biserică mică, ce zic ca este întocmai după făptura bisericii de la Roma. Păuliş, aciia să face vinul Ausbruh. Apoi, de aciia, în Arad, care este oraş măricel, cu o piaţă foarte mare, unde este şi varmediia, adecă isprăvnicat; pe lângă care curge gârla Maroş. De aciia, în satul Batani, de unde, abătând mai nainte, puţin la mâna dreapta, este satul Mezo-Hegheş, întru care sunt zidiri împărăteşti, cu grajduri foarte mari, având acolo multe prăsili de erghelii. Apoi, în satul Aroşhaza, Senteş. De aciia mai nainte să trece gârla Tisa întru care întră gârla Maroş, apoi în satul Ciongrad, Alpar, Ţiglet, Haromroza, Pileş.

Aciia este moşiia a grafului Castel Beleznai, pe carele l-au omerât fiul său, trăgând de doao ori cu puşca în taică-său, cu cuvânt că să purta cu răutate către supuşii lui. Şi dumnealui, ca un om ce nu-i lipsea niciun dar, au hotărât să îndrepteze pe taică-său omorându-l; pe carele, prinzându-l stăpînirea, l-au râdicat la închisoare, de unde scăpând, nu au fugit într-alte părţi, ci s-au dus iar la aceea

moşie, unde au omorât pe taică-său; de unde iarăş prinzându-l şi judecându-l, l-au hotărât pravila de moarte, şi aşa, la Peşta, în vileagul obştii, i-au tăiat capul.

De aciia, în satul Uliu, şi apoi în Peşta.

De la Arad şi până la Peşta, locul este asemenea nisipos, cum este pe drumul Clujului, de la OradiiaMare până în Peşta. Şi sămănăturile asemenea, tot acelea; cum şi oamenii cei proşti, tot cu aceea îmbrăcăminte.

Din Braşov iarăş mergând la Peşta pe drumul cel mare al poştii, este prin Sibii, Sas-Sebeş, Deva, Dobra, unde să trece hotarul Transilvaniii de cătră

Bănat, Ţoţed, Cosova, î'ăged, Boşur, Lugoş – oraş mic prin care curge gârla Temeş. Apoi în satul Chitţetău, Recaş şi Temeşvar, carele este un oraş mic, în cetate, dar vrednic de descriere pentru frumuseţea caselor, uliţilor şi a curăţeniii. Căci toate casele sunt mai deopotrivă, iar nu pântre cele mari mici de tot, care aduc urâciune la vedere; uliţile, destul de late şi toate linie drepte şi încrucişate, unde ori la care încrucişare va şadea omul, vede isprăvitul uliţii şi a liniii caselor, până în marginea oraşului. Cum şi o mare piaţă, întru care, la zile hotărâte, de doao ori pe săptămână, cântă muzica ostăşească, ce este în număr de 60 persoane; şi multe alte podoabe.

Curge pe aproape gârla Bega, din care este scos şi canal, ce ocoleşte toată cetatea; şi căci pricinuia stricare aerului celui curat, au poprit apa şi au făcut acele şanţuri frumoase grădini.

Aci lăcuieşte gheneral ostăşăsc, exelenţiia-sa Şneler, care este foarte iubit de toţi, căci este om blând şi cu minte.

Numărul oroşanilor să urcă până la 10.000.

Să împarte acest ţinut al Banatului în patru judeţe: Iliriii, Seghedinului, Crasna şi în Milităreasca Graniţă, ce cade împotriva Prinţipatului Valahiii şi împotriva Serviii.

Semănăturile cele mai multe şi mai peste toate locurile este porumbul, celelante mai puţine. Aşijderea şi din

pometuri, cele mai multe prunele *, întocmai ca şi pe la noi.

CUVÂNTARE DEOSEBITA)

Iar lăcuitorii neaoşi rumâni, făr' de nicio deosibire, şi în vorbă şi în port; atâta numai căci să socotesc cu ai noştri care sunt în cea mai bună stare, şi căci, după călărimea Ungariii, cea ma-i bună şi credincioasă oaste sunt românii, şi mai vârtos oştirile călăreşti, ce sunt îmbrăcate în haine husăreşti, cu cai supt ei de I.000 lei şi mai mult. Pe aceştea văzându-i un neaoş român, trebuie să să bucure şi să să întristeze. La aceasta am şi mărturie pe dumnealui fratele Manolache Băleanu şi fratele Iancu Bălăceanu, şi cocoana Elenca, sora dumnealui, când am fost cu toţi la Mehadiia, şi, cerând spre paza drumului, doi ostaşi, ne-au dat otcârmuitorul ostăşăsc român doi husari români, să păzască pe noi românii. O! ce bucurie şi întristare ne-au coprins! Bucurie, căci am văzut din neamul nostru aşa voinici ostaşi, bine îmbrăcaţi, bine învăţaţi şi bine îndemnaţi în calea fericirii şi a cinstii. Şi întristare iarăş, căci v? Zând fericirea acestora, mândriia naţionalicească, ne-am adus aminte şi de vrednicii de milă ai noştri fraţi români, ce o dată au fost vestiţi.

De aciia am mers în Beckherec, Comlos, Mocrin, Caniza, – unde să trece gârla Tisa, – Orgaci şi Seghedin, pe lângă care curge gârla Seghedin, unde este hotarul Banatului despre Ungariia.

r SEGHEDIN I

Acest oraş este mare, având şi otcârmuire ostăşească supt gheneral; şi, lângă şcoala copiilor soldăţăşti, au o zidire întemeiată, întru care este un chip de temniţă, având odăi multe zidite şi deosibite într-un mai, întocmai ca nişte peştere, şi fieşcare gaură, foarte întunecoasă şi umedă, cu deosibite uşi şi cu pază de soldaţi, pentru oamenii cei de neam, ce fac răutăţi. Pentru care trebuie să vieţuiască întru acele peşteri, 5, 10 şi 20 de ani, după vină, şi care va avea noroc să trăiască acei hotărâţi ani, li să dă slobozenie.

Dar creez că foarte puţini vor putea scăpa cu viaţă, căci când am fost acolo, s-au întâmplat duminică, şi am văzut pe toţi 9Coţându-i la biserică, ce este în coprinsul zidirii temniţii, şi pe toţi i-am văzut cu aşa feţe, încât nu ar fi putut cinevaş să hotărască că ar putea avea vreunul viaţă de un an sau doi, în vreme ce fieşcare avea să mai şază câte 8 şi 10 ani.

De aciia în Gesmar, Chiştelec, Peter, Felega, Paca, Checâchemet, I.ains, Orebeni, Inas, Ocsa, Sorocsar şi Peşta.

Din Seghedin şi până la Peşta, acest tot drum, iar este tot pământul nisipos. Şi arăturile tot asemenea, cum şi lăcuitorii, cum am zis că este pe celelante doao drumuri, al Aradului şi al Clujului, căci aceasta este tot o vână de pământ în toată lungimea Ungariii, pe care le numesc româneşte câmpurile Ungariii, şi ungureşte pustă.

Şi iarăş din Braşov mergând la Mehadiia, drumul cel mai bun este tot al poştii, şi merge iarăş prin Sibii, Sas-Sebeş, Deva, Dobra şi până în Lugoj. Apoi de aciia cârmeşte la mâna stângă, către satul Sacol, Caransebeş, Slatina, G'neregova, Corniia şi Mehadiia, ce este în ţinutul Banatului, în Milităriceasca Graniţă.

f MEHADIA

Aciia sunt feliurimi de ape metaliceşti, fireşte fierbinte, cu deosibită fierbinţală una de către alta, din care una este atât de fierbinte, încât peste putinţă este omul de a-ş ţinea trupul supt cursul apii, măcar până a număra cât de curând de la una pân' la cinci. De aceia şi au un maţ de piele, pe care, ţiindu-l neputinciosul în mână, îl trece foarte repede peste acea parte de trup ce pătimeşte.

Sunt zidiri destule pentru întrebuinţarea celor ce vin spre câştigarea sănătăţii; mai vârtos o zidire foarte mare şi frumoasă, ce s-au săvârşit, în anul 1824, cu cheltuială împărătească, care, bez celelante trebuincioase, are numai odăi peste una sută patruzeci.

Aciia sunt şi toate cele trebuincioase, cum dohtori,

spiţărie, gerahi, birt, unde poate mânca cei ce nu vor sa-ş gătească deosibit, căci şi la aceasta este înlesnire, fiindcă aduc toate cele trebuincioase spre hrană de prin satele ce sunt împrejur. Este şi otrârmuitor ostăşesc.

Aci i a am văzut ofiţier atât de prăpădit, încât în pătură l-au luat din caleaşcă şi l-au dus în odaie, avându-ş mâinile şi picioarile zgârcite de tot; şi în 16 zile l-am văzut drept şi pe picioare, cu o nespusă bucurie în faţa obrazului.

(CUVÂNTARE DEOSEBITĂ

O! ce nemărginită facere de bine săvârşesc acei otcârmuitori ce au durere de inimă de pătimaşele noroade! O, cât să cuvine într-un adevăr să-i numească noroadele adevăraţi părinţi!

Oare câţi oameni, pe tot anul, sa coprind de o aşa mare bucurie, întocmai ca un mort când ar învia, căci poate mulţi ş-ar voi mai mult moartea decât o viaţă slutită. Câte asemenea ape sunt şi în patriia noastră, dar toate în întunerecul pământului; căci chiar noi până acum nu ne-am luminat ca să aducem la lumină asemenea lucruri folositoare obştii, prin care să să folosească şi cei scăpătaţi pătimaşi, ce nu au mijloace de a călători în ţări streine, spre dobândirea sănătăţii, rămâind acest câştig de folos numai pe seama bogaţilor, care sunt foarte puţini pă lângă pătimaşii săracii.

De la Mehadia, drum ca de 3 ceasuri, este un oraş mic ce să numeşte Orşova, în marginea Dunării, unde este hotarul Austriii de către Prinţipatul Valahiii şi al Serviii.

Şi în satul Slatina, ce mai sus am numit, este apă metalicească, din care beau şi fac şi băi.

Din Braşov, iarăş călătorind, tot întru acel an, spre Maroşvaşarheliu şi pe la alte moşii de domni unguri, am trecut prin Martonfalva, ce este în ţinutul Sibembirghen, în judeţul Secler, Oladifalu, Micloşvar, Sent-Demeter şi Maroşvaşarheli, oraş mare, pe lângă care curge apa Murăşului.

Aci este Tabla cea Crăiască, a căriia otcârmuitoriul este prezident; aciia lăcuiesc şi mulţi domni de neam mare. Acest oraş este în ţinutul Sibembirghen, în judeţul unguresc. Lăcuitorii cei mai mulţi sunt unguri, şi români puţintei.

De aciia, în satul Radnot, Şezburg – Seghişoara, oraş mare în judeţul Saxen, Elisabetştatd, oraş măricel, unde sunt lăcuitorii toţi armeni, trăind cu ale lor obiceiuri şi pravili, toate hărăzite şi întemeiete de stăpânirea Austriii, după a lor rugăciune. Apoi în Mediaş, iar măricel şi frumos oraş.

(CUVÂNTARE DEOSEBITA

În cea de al doilea an călătorie, mai cu denadinsul luând seama la cea în tot chipul obştească fericire, ce vedeam la toate treptele boiereşti şi bresle neguţitoreşti, cum şi la obştea norodului, mă aflam în mare mirare, neştiind cum să poate tot într-o vreme să fie toţi bogaţi, unii mai mult, şi alţii mai puţin. Şi pricina pentru care nu mă puteam a mă dumeri, au fost căci eu, fiind rău obicinuit şi coprins de ştiinţe care sunt împotriva pravilelor omeneşti, judecam că de a fi bogaţi cei ce poartă papuci, trăbuie să fie săraci cei ce poartă opinci.

Intr-asemenea, zic, judecăţi aflându-mă, şi văzând pe toţi sfetnicii, neguţitorii şi prăvăliiaşii bogaţi, aşteptam să văd pă norod sărac; din care pricină am şi fost silit să cercetez felurimi de oameni, ca să aflu acest mie necunoscut mijloc. Şi de la toţi am luat răspuns că aceasta este cea de acuma mai mare politicească chibzuire a otcârmuitorilor Evropii, de a îndemna şi a îndrepta pe tot lăcuitoriul spre drumul fericirilor, hotărând că: în oricare parte de loc va fi bogăţia numai la câteva persoane numărate, acel loc este hotărât sărac, dimpreună chiar şi cu acei bogaţi, şi că, atunci este bogăţiia statornică, când toţi deobşte sunt fericiţi. Şi că acelui prea bogat bogăţie să înstatornicească cu cea puţină a acelui mai mic. Aşadar, dintr-aceste auziri, destul m-am dumerit la această pricină. Dar ce folos? Căci mau ameţit

iară alte strâmbe judecăţi, fiindcă vedeam mulţime domni mari şi mici aflându-să nu numai toţi în slujbă, ci, cei ce nu s-au abătut din datoriile lor, fiind în slujbă şi câte 40 ani, şi mai vârtos, după 3 şi 4 ani, urcându-să fieşcare în mai naltă treapta. Şi ş-iind că pe la noi, cu toate că să schimbă pe tot anul drăgătoriile, dar tot aşteaptă câte 10 la una; şi din boierenaşii judeţelor mulţi să nasc şi mor făr’ de a cunoaşte ce e slujba patriii, j Aceste ştiinţe îmi sta împotrivă celor pe aici văzute, la care iarăş am luat răspuns, că această urmare aA vroP” esje foarte cu cuvânt şi firească. Căci tot tânărul, după ce îşi săvârşeşte cursul învăţăturilor, trebuie să între în slujbă, dar la cea mai de jos treaptă; şi slujind ani mulţi, din vreme în vreme trebuie să să suie la mai înnalte trepte, căci fireşte bătrânii mor, şi aceştia după dânşii să urcă, şi în locul acestora alţii mai mici urmează. Şi, spre mai multă încredinţare, m-au întrebat: pe care sfetnic împărătesc cunosc eu că au ajuns în cea mai înnaltă treaptă, făr’ de a sluji întâi la cea mai mică? Şi că poate mie nu mi să pare această urmare că este cuviincioasă, fiind obicinuit să văz oameni făr’ de nicio ştiinţă, învăţătură şi dar, şi făr’ de nicio slujbă cătră patrie, într-o clipă urcaţi la cea mai înnaltă treaptăj ci numai prin dare de bani; cum şi pre cei mai slăviţi, în nalte trepte, şi bogaţi, ca un trăsnet aruncaţi jos şi săraci, făr’ de nicio greşeală şi judecată, ci numai căci au contenit darea de bani, şi că de aceia nu este nici slava, nici bogăţia temeinică. După aceste auziri, aducându-mi aminte şi chiar eu pe câţi am cunoscut nalţi şi bogaţi şi în puţină vreme scăpătaţi, n-am mai făcut nicio întrebare, ci am început a face o băgare de seamă în vreme de 30 de ani, de când am putut ţinea minte, la această nenumărată sudoare şi dare de bani al acestui norod rumânesc, ca doar voi găsi unde s-au cufundat. Şi căutând întâi la mulţimea domnilor ce au fost întru aceşti ani, şi uitându-mă în toate părţile, întrebând şi cercetând pre mulţi prieteni, nu găsăsc niciun feli de fericire, la nicio familie, nemaitrebuind să o caut la

nepoţi sau fi, şi cheltuite pe namestii, moşii, sau alte averi, căci toţi să află în nepomenită sărăcie, despărţiţi şi răspândiţi toţi în toate părţile, făr' de nicio judecată şi învederată vină. Aşadar, negăsind strudania norodului înfiinţată în averea domnilor, am fost silit să o caut şi în familiile noastre, şi aducându-mi aminte de stările boiereşti, puterea şi cinstesa ce avea într-acei vechi ani, nu găsesc familiile mai bogate, ci mai sărace, şi unile de tot prăpădite, căci, pe acelea vremi, toţi neguţitorii să împrumuta de pe la casele boiereşti, având fieşcare boieri câte unul şi doi pe carii îi iubea şi îi ajuta: acuma boierii suntem datori pe la neguţitori. Atunci toate casele boiereşti avea toate cele trebuincioase de pe la moşii, cum zahereaoa, vinurile, verdeţurile, păsări, şi pe toată zioa să da mertieuri, jimblă, vin şi mâncare la familii ce le era ruşine să ceară milă; iar acum trăim toţi pe răboj. Atunci casele boiereşti, celor mari, era pline de boieri de al doilea şi al treilea treaptă, aşteptând toţi ajutoare prin felurimi de mijloace, şi mai vârtos prin husmeturi, căci toate husmeturile să cumpăra de boieri, şi mai vârtos de multe ori li să da în credinţă, lucru ce pe vremea aceasta nu sa pomeneşte; şi aşa, toţi aceşti mici, ajutându-să de cei mari, îi iubea şi îi cinstea, şi boierii printr-acestea să împuternicea şi să înmărea. Iar acum, acei mici nu ne mai iubesc, ci numai ne linguşesc, căci de la o vreme încoace, adevărat, îşi fac intere-l şurile tot prin noi, dar prin dare de bani; şi aşa, noi rămâind singuri, întocmai ca o pasere făr' de aripe, îşi bat joc şi copiii de noi. Familiile sunt tot acelea, dar cel bogat – sărac, şi cel cinstit – ocărit. Cum şi din cei mici, deşi ş-au făcut unii stări,» amestecându-şi interesurile dumnealor cu ale domni-: lor, dar având tot acel temei al nedreptăţii şi al necinstii, nu au nicio statornicie, pentru care pricină sunt mulţi cinstiţi, vrednici, dar muritori de foame, căci prin aceste daruri nu pot a să folosii Aşadar, negăsind strădania norodului întemeiată I nici în averea domnilor, nici într-a noastră, am foşti silit să

o caut şi în sistema negustorească, pentru I care şi luând vorbă cu 2 bătrâni neguţitori, me-au j zis: să nu bag sama la cei de acuma, care nu ţin câte o caleaşcă, ci 2-3, nici câte o părechie telegari, ci 3-4, şi tot ungureşti, şi podoaba cocoanelor I dumnealor este numai prin giuvaeruri, ci să măi întorc oareşce la cei din anii trecuţi, care tot nul era prea mult daţi la lux, păzind oareşcare orându-l ială negustorească, şi iară nu puteam vedea, nu nepoţi, ci nici măcar fi care să stăpânească acele părinteşti strădanii; şi, mai vârtos, cei mai mulţi nici în toţi anii vieţii dumnealor n-au trăit în fericire, ci curând s-au îmbogăţit, şi mai curând s-au mufluzit, I păgubind şi alte multe case. Pe care nu poci zice că i-au sărăcit altcevaş decât iar luxul şi ne-buna orânduială, ce curge între noi toţi. Şi luând seama bine la toţi cei ce cu neguţiul să specularisesc, unul şi numai să vede statornic în averile sale. Şi, negreşit, cuvântul nu poate fi altul decât că nu s-au stăpânit de niciun lux, din început şi până acuma, carele este dumnealui vistierul Hagimoscul. (Să nu socotească cinevaş că laud această persoana ca pe un prieten, căci singur poate mărturisi că, de când cunosc lumea şi până acuma, n-am avut între noi câtuş de puţin prieteşug). Ci jl numesc căci mă făgăduiesc să scriu adevărul. Şi căci nu scriu numai pentru îndreptarea noastră, ci şi a clirului bisericesc, şi a sistemii neguţetoreşti, cum şi a tot norodului, fiindcă aceste 4 sisteme de oameni sunt înclinate, şi când una cu alta nu să va îndrepta, şi nu să va ajuta, peste putinţă este de a câştiga toţi deobşte folos statornic.

Aşadar, fraţilor! negăsind strudania acestui norod la nicio treaptă de om întemeiată, ci numai de la unul până la altul preumblată, din care pricină în puţini ani ajunge cel bogat sărac, şi cel slăvit necinstit, sunt silit să zic că: fiindcă toate urmările ne sunt întemeiate în nedreptate, şi în neorânduială

I bună, de aceia preaputernica dumnezeire nu mai

I pedepseşte de al 7-lea neam, ci chiar pe noi înşuşi, cu

perdere de cinste şi de averi şi, în scurt, cu prefacere aceii de astăzi veselie, mâne în tristare.

Deci dar, luând toţi seama osândii întru care ne aflăm, trebuie să ne împuternicim şi să judecăm care

sunt datoriile unui bun patriot, vrednic de laudă oroşan, iubitor de fi părinte, şi care sunt acele urmări ce înstatornicează temeiurile caselor noastre, – cum şi care sunt acele ce desrădăcinează toate fericirile noastre; şi aşa, toţi deobşte, depărtând de la noi cele rele fapte, şi îmbrăţişând pe cele bune, (a cărora cel dintâi pas este unirea spre obştescul folos), să ridicăm mâini rugătoare către milostivul părintele ceresc, să ne îndrepteze spre drumul fericirilor, şi să cerem tot chipul de ajutor de la preaînnălţatul nostru domn, ca de la un părinte şi ca de la un mădular neamului românesc, ca să putem urma cele mai nainte zisă foloase către naţie, căci cum am mai zis: în iericirea obştii ne vom găsi fieşcare în parte şi pre a sa.

Iar în anul 1826, călătorind iarăşi din Braşov spre Bavaria şi Elveţia, am mers tot pe drumul rimişvarului, Peşta şi Viena, pe care drum, cele ce am văzut s-au şi descris.

Iar din Viena călătorind spre Minhen, care este scaunul Crăiii Bavariei, am văzut toate lucrurile mai deosibite. Căci, după ce vede călătoriul un loc ce firea l-au împodobit cu multe chipuri ce aduc ochilor mulţumire, apoi şi cu a lăcuitorilor strădanie nu puţin s-au prisosit frumuseţea cu felurimi de mijloace. Aci vede omul adese dealuri, din care unele sunt cu păduri, şi altele ochiuri limpede sămănate, şi întocmirea pădurilor iarăş nu sunt precum firea numai le-au odrăslit; ci le au curăţate, bine îngrijite şi cu drumuri curate, pe care nu greşaşte cinevaş de le va şi numi grădini. Precum şi locurile de sămănătură sunt cu o aşa orânduială, încât trebuie un strein să stea şi să le ia sama, căci are a vedea o aşa împărţire şi orânduială, întocmai parcă ar fi de ingineri întocmite. Şi iarăş, unde firea copaci

nu au odrăslit, oamenii, cu felurimi de meşteşuguri şi munci, păduri întregi au sădit.

Apoi şi în călătorie de o poştă, ce să socoteşte una cu alta 3 ceasuri, poate vedea cinevaş 5-6 sate numai pe drum; iar pe alăturea poate şi îndoite vedea. Cum şi fieşcare staţie de poştă trebuie să fie negreşit oraş. Aceasta, dar, desime, cine nu poate a o judeca că să adună din dreapta şi părintească otcârmuire, şi că rărimea lăcuitorilor ce sunt în partea locurilor noastre, cu toate că este acel blagoslovit pământ, că să pricinuiaşte din streina, nesuferita şi vrăşmăşeasca otcârmuire. Şi pre toate acestea sate de pre aici, de le va şi numi cânevaş oraşe, nu greşeşte, căci casele sunt cum mai nainte voi cuvânta; şi ia care sat vor fi curţi boiereşti, acelea sunt întocmai ca nişte palaturi împărăteşti.

Lăcuitorii sunt cu stare bună, foarte muncitori, cu purtare bună şi regulaţi.

Sămănăturile sunt: grâul, ovăsul, secara, orzul,

— Pe care nu îl dau la vite, ci îl fac bere, – rişcă, porumb puţin, cartofi; broşbe şi rădichi multe, varză, gulii, sfecle, morcovi şi alte verdeţuri i legumi îndestule, cum şi toate felurimile de poame.

Vitele sunt mari şi de o grăsime necrezută; şi aceasta curge iarăşi din buna orânduială, după cum mai nainte să va cunoaşte.

Călătoria me-au fost prin Burchersdorf, ce este staţie, poşte – I, oraş. Sigartschirhen, p. I, oraş. Perşling, p. Îl/2, oraş. Sant-Pelr: n, p. I, oraş mare, are o biserică a căriia mărime şi zugrăveala din năuntru este un lucru foarte deosebit; până a nu intra în oraş, să trece gârla Trasin pe pod stătător. Mere, Îl/2, oraş întru care, pe o stană de peatră foarte înnaltă, este o mare şi minunată zidire cu mânăstire, unde sunt mulţi călugări care să străduiesc spre uşurinţa scăpătaţilor. Chemelbah, p. U/2, oraş. Într-aceste 2 oraşe să trece gârla Erlav pe pod stătător. Amşteten, p. IV2, sat mare. Stremberg, p. Îl/2» sat mare.

Ens, p. I, oraş, unde să trece gârla Ens pe pod stătător. Linţ, p. L1/? oraş mare. Întră aceste 2 oraşe să trece gârla Traum pe pod stătător, frumos şi temeinic.

LINŢ

Acest oraş Linţ este unul dintr-acele mai frumoasei ce am văzut, pentru multe daruri ce are, fiind şi pej marginea Dunării, care puţin mai nainte de oraş* nu curge pe loc şeţ, ci pintră 2 munţi ce sunt împo-J dobiţi din fire cu felurimi de păduri ce să coboară până în marginea Dunării, unde sunt şi drumurile! de amândoao părţile, pe care este icea mai frumoasăl plimbare a oroşanilor. Căci acei munţi cu păduri şi cu curgerea Dunării pintră ei aduc ochilor atâta mul-? ţumire, încât să întristează omul când să depărtează, de Linţ. Aciia sunt şi fabrici împărăteşti unde să' lucrează pânzăle ce să numesc de Linţ.

Eferding, p. IV2, oraş. Baierbah, p. Li/2, oraş. Sighardin, p. I, oraş. Şarding, p. I, oraş mare, în marginea gârlii Inn, ce să trace pe pod stătător, unde şi este hotarul Austriii de cătră Bavaria.

De aciia, întrând în hotarele Crăiii Bavariii, şi puţin călătorind, numaidecât s-au cunoscut dreapta şi dulcea oblăduire, fericirea, fireasca slobozenie a norodului şi îndrăsneala cea fără de obrăsnicie, ci numai pe cât să -cuvine la omenire.

(CUVÂNTĂRI DEOSEBITE)

Toţi lăcuitorii, până şi cel -mai sărac, sunt îmbrăcaţi curat; cârpit sau desculţ, nu să vede, măcar bărbat, măcar nevastă, măcar copil. Am zis că au

136

fireascâ slobozenie şi îndrăsneala fără de obrăsnicie; căci când să întâlnesc eu altul, sau de treaptă mare, sau deopotrivă, numaidecât îi dau închinăciune cu pălăriile în mână. Şi de le va face cinevaş orce întrebare, îi răspund cu îndrăsneală, dar cu un mijloc aşa de politefist şi dulce, încât întrebătoriul rămâne foarte mulţumit. Dintr-aceasta a lor urmare, ce au cătră tot omul, să cunoaşte că sunt

politefsiţi şi luminaţi prin învăţătură, ştiindu-şi fieşcare datoriia sa; şi de aceia, de bunăvoie să poartă bine cu fieşcine. Iar la noi, lăcuitorii, din multa juguire ce au avut, şi neluminare, nu-şi cunoaşte nici datoria cătră altul, aducând închinăciune numai aceluia de care să teme, cum stăpânu lu i său, zapciului, ispravnicului, de-l va cunoaşte; iar cătră oricare om nu-ş scoate căciula, fie măcar de cea mai mare treaptă. Cum mi s-au întâmplat chiar mie, să mă întâlnesc cu mulţi lăcuitori cu căruţe pe drumuri, şi niciunul nici căciula ş-au scos, nici drumul jumătate me-au lăsat, în vreme ce, văzându-mă cu barbă, m-au cunoscut că sunt de treapta Divanului. Iar mai tânăr fiind, dar ispravnic, şi împrejurat de slugitori, atunci întâlnindu-mă, au căzut la pământ, cu capetele goale, ca nişte vinovaţi de moarte, ce ar fi aşteptat scăparea de la mine. Cum şi chiar supuşii miei, mie îmi dau închinăciune, iar altuia, fie şi mai mare şi mai bătrân, căci nu are trebuinţă de acela, nu-i dă închinăciune. Din care să adună că neînvăţătura şi înjuguirea prosteşte pre om, făcându-l şi rău. Şi de aceia cu dreptate să uită asupra fieşcăruia cu vrăjmăşie, socotind că poate şi acesta va veni vreme să-i facă vreun rău, – căci bine n-au văzut de la nime, – sau că şi acela îi va cere cevaş, căci lui nirne niM dă nimic, nici măcar o învăţătură, niciun ajutor, nicio îndreptare în datoriile lui, ci trăiaşte ca un dobitoc sălbatic. Cum şi cei ce sunt oareşce de mai înnaltă treaptă decât proştii ţerani obicânuiesc către treapta cea mai mare să se arate cu o nespusă şi necuviincioasă linguşire, iar către cel mai mic, răstit şi îngânfat, vrând numaidecât să-i arate că este mai mare decât acela. O! cât ne-am folosi toţi deobşte când şi linguşirea cătră cei mai mari măcar oareşce s-ar mai împuţina, de nu va fi mijloc cu totul să lipsească. şi răsteala cătră cei mai mici, măcar de s-ar înjumătăţi, căci atunci s-ar mai cunoaşte bunul din rău, prietenul din vrăşmaş, şi curatul din prefăcut. Care aceste toate prefaceri să vădesc când vreunul ce este în naltă treaptă

scade din putere-i, fiindcă atunci, acea mincinoasă plecăciune şi prefăcut prieteşug, şi, în scurt, linguşirea ce să arăta către cel mai mare sau bosrat, şi numai în vremea ce avea trebuinţă de acela, să preface în răutate, obrăznicie şi necunostinţă. Acestea toate nu fac mărturie de om slobod, luminat şi cinstit, căci aceia ce să poartă cu acea firească slobozenie, ce mai sus am cuvântat, să arată în toată vremea tot cu un mijloc către toţi, cinstind pe fieşcare pe cât să cuvine.

Din Şarding am mers la Minhen prin cele mai de la vale staţii: Malhing, p. *W/2* oraş. Lendorf, p. I, oraş. Maletle, p. I, oraş. Altenting, p. IV? oraş. Mildorf, orăşel, unde să trece gârla Tirs. Amfing, p. I1/2, oraş. Haag, p. I1/2, oraş. Hohenlinghen, p. I, oraş. Pasdorf, p. I, oraş, şi Minhen, p. I.

(MINHEN)

Acesta este scaunul al Crăiii Bavariei, întru care sunt multe lucruri vrednice de vedere şi de însemnare, dar eu am însemnat numai cele de la vale, căci am luat seama mai mult la mijlocul cel blând şi părintesc al otcârmuitorilor, şi la necurmata grijă cum să-şi fericească noroadele ce stăpânesc.

Acest crai de acum al Bavariii, anume Ludovic, mult să sileşte spre faceri de bine; are mare bun cuget pentru noroadele creştineşti ce să afla în nedreptăţi. Şi cu toate că nu are nicio înclinare şi este foarte depărtat, dar, după cât poate, tot ajută. Nu este mai mare bucurie decât de a-l vedea cinevaş cum umblă prin norodul său, prin oraş, prin grădini şi la theatru, întoomai ca fieşcare oroşan, şi îmbrăcat cu niciun chip de lux, ci cu foarte obicinuite haine, ca să dea bună pildă la ceialanţi. În câte adunări obşteşti l-am văzut, n-au avut nicio bucăţică de semn sau formă împărătească, unde era alţi mulţi scump îmbrăcaţi şi împodobiţi. Mai vârtos la o litanie, ce să face pe tot anul o dată, când să duce mai tot oraşul de îl ia de la palat şi merg la biserică, de unde, săvârşindu-isă slujba, îl preumblă pre multe uliţe, până îl duce iarăş la palat,

aflându-se în mijlocul norodului, pe jos, iar nu în carâtă cu 6 telegari, împresurat de întrarmaţi. Mai naintea aceştii litanii, este o sărbătoare ce să sărbătuiaşte 15 zile, în luna lui octomvrie, când craiul este dator, în toate aceste zile, să iasă afară, la un loc hotărât, cu mulţi din miniştrii săi şi mai tot oraşul. Acolo este obicei să se strângă duprin sate şi oraşe lăcuitori cu care vite au mai mari, mai grase şi mai frumoase, cu pluguri meşteşugariţe spre uşurinţă, sau cu oricare alt meşteşug va fi izvodit din capul său, şi oricarele va fi lucrat vreo noao bucată de vreun pânzet, sau va fi făcut vreo mehanică spre vreo înlesnire, toţi aceştea, cu acelea frumoase vite sau meşteşuguri, trebuie să treacă pe la acel loc, unde craiul stă cu miniştrii săi şi iau daruri de la stăpânitor, pentru căci s-au silit să scoaţă soi de vite bune, sau căci le-au îngrijit, cum şi cei ce au isvodit un ce spre folosul obştii. După acestiia vin sumă de oameni călăreţi ce aleargă cu o fugă grozavnică, şi care întrece pe alţii, iarăş iau dar de la craiu. Şi cel ce estimp au întrecut pe toţi au fost un copil ca de 14 ani. După aceasta urmare şi săvârşire, să face acea litanie, ca un chip de mulţumire a norodului cătră craiu.

Aceste sunt, fraţilor, mijloacele cu care zic că oblăduitorii îndemnează pe norod spre îmbunătăţiri ale tuturor lucrurilor ce aduc fericire şi podoabă. Care va fi acela ce nu va lăcrăma lacrămă de bucurie la o aşa vedere, pentru o aşa împreunare a oblăduitoriului cu norodul său? Craiul pe norod miluiaşte şi cinsteşte, pentru o a lui bună urmare. Norodul pe crai iubeşte, şi cu a sa bunăvoie i să supune. Craiul, cu aceste mici daruri şi cinsti, îndemnează pe norod să-şi îngrijească vitele şi toate lucrurile să le întemeieze şi să le înfrumuseţeze. Norodul, supuindu-să, îşi îmbogăţeşte patria, pricinuind şi craiului laudă şi mărire.

BI BlIOTE GA)

Din câte am văzut întru acest oraş, cel mai vrednic de vedere, şi atât de deosibit lucru încât poci zice că în puţine

locuri să va mai afla, este o mare zidire coprinzătoare de 52 săli şi odăi, întru care au o minunată bibliotecă de cărţi deosebite şi în toate limbile, în număr peste 400.000 de tomuri, din care 12.000 sunt numai manuscripturi din vremea ce încă tiparul nu să isvodisă, şi dintră aceste peste
6.0 sunt greceşti, dintră care I.060 sunt numai tomuri ale lui Aristotel. Apoi socotească-să ce comoară de cărţi scumpă este aceasta! Iar celealante manuscripturi, până la împlinirea de 12.000 sunt în limba latinească, cea veche nemţească, ovreiască, turcească, arăpească, perisienească şi eghiptienească. Şi din toată această mare sumă de cărţi, cele ce au arătat orânduitul om sunt acestea:

Iliada lui Omir, toată tipărită cu slove mari, şi în fieştecare foaie, la începere a istoriii, este şi cadra aceii istorii, care este prescrisă după orighinalul cel mai vechi, ce să află într-acel frumos oraş Milan, pentru care am cuvântat în călătoria de al doilea an.

Cartea lui Theocrit, ce se numeşte *Idilien,* manuscriptă de la anul 1395.

Lexicon latinesc, manuscript pre memvrană, de la anul 1158.

Cartea care s-au găsit din vremea ce s-au descoperit Iradia şi Pombia, întru care, câte slove s-au putut bine cunoaşte, s-au tipărit cu slove negre, iar câte nu s-au putut desluşi, şi s-au chipzuit de cei mai învăţaţi că s-ar cuveni a să pune cutare cuvânt sau slovă, acele s-au tipărit cu slove roşii; iar unde au lipsit multe cuvinte şi nu au putut nimica chipzui, acolo este loc lăsat.

Istoria firească de toate felurimile ale neamurilor dobitoceşti ce sunt pre pământ) şi în pământ, sburătoare şi în apă, tipărită cu slove de aur.

Hartă ghcograficească, cea mai dintâi ce s-au tipărit în oraşul Boloniii al Italiii, mai nainte de ani 385.

Biblia manuscriptă latineşte pe memvrână.

(CABINET FIRESC)

Cabinet firesc, unde au dobitoace, metaluri, împietriri, mărgeanuri, pocituri ale firii, 5 mumii, felurimi de haine vechi de 100 şi I.000 de ani, dupre la alte neamuri şi de oameni numiţi, şi alte multe lucruri asemenea, precum s-au mai zis pentru cabinetul firesc al Vienii.

(ICOANE ŞI CADRE)

O mare zidire, întru care este adunare peste
10.0 icoane şi cadre, din care unele sunt noao, şi altele foarte vechi, zugrăvite de cei mai vestiţi la meşteşugul zugrăviii, din care, cele ce mi s-au părut mai deosebite în asemuire, am însemnat:

Icoana Sfântului Iosif, ce ţine în braţe trupul milostivului nostru domn I su s H risto s.

Narţis cel frumos, ce singur s-au îndrăgostit de sine-ş.

Dux Carol al Bavariei, călare şi otcârmuind reghimentul său.

Thisei, carele, lăsând singură pe Adriana, în ostrovul Naxu, stă gata de a pleca.

Apunerea soarelui, ce să vede după dărâmăturile palatului împărătesc de la Roma.

Maria Magdalina.

Un copil ce să sileşte, suflând, să stingă o lumînare ce o ţine o fată în mână, şi ea râde pentru zădarnica muncă a copilului.

Iarăş Maria Magdalina, când să afla cufundată în pocăinţă.

Seneca, când singur să omoară în baie, slobozindu-şi sângele din vinele mâinilor şi ale picioarelor, căci aşa au vrut ucenicul lui, Neron tiranul, să se omoare negreşit, cu orice moarte îşi va alege.

Arhanghelu Mihail aruncând jos pre răsvrătitoriul înger.

Toată ceata îngerească aruncându-să dinnaintea jeţului preaputernicului D u mnezeu în Iad.

Răsboiul Amazoanelor.

Biruinţa lui Thisei ce au făcut-o asupra Palestriii, împărătesii Amazoanelor, săvârşindu-o la podul de peste

gârla Fermodon.

Don Ferdinand, fratele lui Filip al IV-lea, crai al Ispaniii.

Avraam, stând gata să jertfească pre fiul său Isaac, şi îngerul îl popreşte.

Rafail cel vestit.

Fecioara Maică, ţiind în braţe pre I sujs U risto s.

Moartea pruncilor celor nevinovaţi şi împotrivirea maicilor, ce s-au urmat în vremea lui Irod.

I su s H risto s priimind cu blândeţe pe pocăita păcătoasă.

Toate aceste icoane şi cadre au o aşa asemănare, unile în bucurie, altele în tristare, cum şi în mânie şi în bătaie, după cum am zis pentru maicile ce s-au împotrivit trăgând pe copiii lor din mâinile vrăşmaşilor, şi mai vârtos aceia cu lumina ce să munceşte copilu să o stingă, atât le este asămuirea, incit stau la fieşcare câte 30-40 de privitori vreme destulă, făr' de a-i lăsa inima să se mute şi la altă vedere. Mult m-aş fi întins asupra mirării acestor asămuiri, dar me-au fost teamă să nu se supere cititorii. Iar când vreunul, în urma aceştii citiri, ar vedea aceste zugrăveli, cum şi cele de la Viena, ce sunt la Belvedere, atuncea aş fi încredinţat că ar zice că am scris puţin asupra asămuirii.

Altă zidire, iarăş cu cadre, dar nu şi vechi, ci numai noao, zugrăvite de cei mai vestiţi zugravi de acuma, din care iarăş cele ce am însemnat sunt: cadra acelui de acum crai al Bavariii, Ludovic I i a crăiasii, cum şi a altora din familia curţii, – unde au şi felurimi de statue de marmură şi mari tapiserii de China.

(GRĂDINILE)

Grădina curţii, care despre o parte are palatul crăiesc, despre alta o casernă mare, înnaintea căriia în toate zilele să face mustra soldaţilor, câştigând plimbarea grădinii şi această vedere; şi la celelante

2 părţi sunt namestii mari pe stâlpi, unde sunt cadrele ce am numit mai sus. Această toată plimbare are numai copaci mulţi şi mari, printr-înşii aşternut nisip, şi pe la

locuri cu brazdă, şi lăviţi de şedere. La mijloc un foişor rătund, unde dau băuturi: la 4 colţuri, 4 havuzuri. Dintr-această grădină trec într-altă, ce o numesc grădină englezească. Această este atât de mare, încât măcar cel mai obicinuit om la umblet nu va putea întru o zi să o împrejure. Să împlimbă printr-însa cu carîtele şi calări, având drumuri slobode şi pentru cara, ce mai de drept vor să treacă, la alte sate, şi cu toată această slobozenie, tot este o grădină din cele dintâi. Curg printr-însa râuri curgătoare, peste care sunt felurimi de poduri şi fuişoare. Are alee în multe felurimi, cum şi spaleruri, păduri şi alte multe podoabe, unde este şi palatul prinţului Carol, fratele craiului.

Altă grădină crăiască, pe care cu dreptate o numesc Nimfemburg, adecă Lăcaşul Zinelor, care este departe de oraşul Minhen cale ca de un ceas mergând cu cai, şi tot acest drum este frumos lucrat, cu alee de tei şi plopi. Trei mari podoabe are această grădină: gârle, grădină şi palat, care despre o parte are grădină, şi despre alta curte, ce este foarte mare şi rătundă, având, bez palatul, a căruia ocolişul este peste 400 stinjini, şi alte 10 case în ocolişul curţii, deosibite una de alta şi împreunate cu zidurile curţii. În mijlocul aceştii mari curţi şi namestii, un mic heleşteu în mijlocul căruiaeste *o* moviliţă de bolovani de piatră, dintr-a căriia mijloc să aruncă drept în sus apă naltă ca de 5 stânjini, şi grosul ca pe mână. Dintr-aceasta apă umplându-să heleşteul, să mai face o gârliţă, ce este pe marginea drumului, a căriia lungime ţine ca o jumătate de ceas, şi lăţimea ca de 10 stânjini. Această curte rătundă, cu heleşteul la mijloc şi şadrivanu, cu palat şi celelante 10 case, aduc o mare plăcere la ochii privitorilor, şi poci zice că o asemenea curte nu am mai văzut. Iar grădina are tot cam o formă cu cea de la Şeembrun, având înnaintea palatului un mare ochi de grădină, făr’ de copaci, ci numai aşternut cu brasdă şi felurimi de flori; şi la mijlocul acestui loc, un havuz mare cu şadrivan, având iară

o aruncătură de apă, asemenea naltă şi groasă cu cea din curte. De amândoao părţile acei grădini cu flori numai, sâru vreo câteva postamenturi, defasupra cărora au statue de marmură; apoi, de câte trele părţi, să întind grădini cu copaci întru o mărime nespusă, şi iarăş cu felurimi de alee, unile întunecoase, altele luminoase, cum şi spaleruri şi alte multe figuri prin copaci formalisite, şi pe alocurea felurimi de foişoare, cum şi case întregi, pe alocurea mobilate cu mare gust, i orangerie cu sumă de flori şi copaci deosibiţi streini; şi, prin toată această mărime de grădină, sunt şi multe canaluri cu apă curgătoare, lată de 5-10 stânjini, şi altele sunt întregi gârle, din care să fac şi heleştee, unde au şi luntrii pentru plimbare. Aceste multe ocolişuri de canaluri şi gârle, unde au şi felurimi de poduri asupră-le, pricinuiesc cea mai mare frtimuseţă şi mulţumire privitorilor. Dintr-un alt izvor, iarăş să aruncă apa, curgând în toate părţile, întocmai ca o umbrelă, din care mai la vale iarăş să fac multe figuri, unde sunt şi 3 statue de marmură, scobite chiar de acel vestit Canova. Şi câte alte multe felurimi de înfrumuseţări mai sunt.

La acest palat ş-au dat sfârşitul Maxknilian Iosif craiul, părintele acestui de acum crai, cu un sfârşit foarte odihnit, întocmai cu iubitoriul de Dumnezeu episcopul nostru, răposatul întru fericire, Iosif Argeşiu, carele, după ce ş-au făcut închinăciunea cătră milostivul Dumnezeu, adormind, nu s-au mai deşteptat.

Grădina Cerbilor, unde poate fi peste 150 capete de vite sălbatice şi de multe feluri.

Grădina cu toate buruienile câte sunt trebuincioase la meşteşugul doftoriilor şi alte multe grădini, pe care, nevăzându-le, nu am putut a le scrie.

(ŞCOAl. R, SP1TAI.UN ŞI Al/în. H)

Cabinet de miniaturi, unde au felurimi şi minunate mici chipuri lucrate pe fildeş şi pe alte metaluri.

o altă zidire, întru care au adunare de multe lucruri de mare preţ, cum mulţime de antici, mari bucăţi de

mărgeanuri şi toate felurimile de metaluri. Şi alte multe dulapuri pline cu asemenea lucruri.

Altă zidire, iar cu adunare de multe monede, medaluri şi alte măruntaie tot din vechime.

1 altă zidire, întru care au obştească adunare de toate uneltele a tutulor meşteşugurilor.

Ipat altă, întru care este crăiască adunare de cadre lucrate cu mâna, făr' de feţe, cum şi miniaturi pe zmait, i în fildeş săpate, şi mozaicuri.

Ipat altă, întru care au adunare de lucruri fireşti şi instrumenturi mathematiceşti.

Fabrică de toate instrumentele mathematiceşti.

Fabrică de porţelanuri.

Şcoală unde învaţă damele cele de mai de înnaltă treaptă meşteşugul opticesc.

Iar şcoală, unde să învaţă săpatul pietrilor.

Liţeu cel mare, unde dă învăţare în limba elinească acel vestit profesor din toată Evropa, anume Thirsie, om de neam saxon, învăţat, blajân şi foarte iubitori de omenire, pentru care daruri este şi sfetnic al curţii crăieşti.

Şcoala ce să numeşte Ghimnasium.

Şcoala unde să învaţă pajii crăieşti.

Şcoala de cădeţi.

Şcoala ce-i zic Institutul, unde me-am şi lăsat
2 fi, pe Radul şi Alexandru.

Şcoala a pra-cticeştii învăţături de doftori.

Şcoala de gerahi.

Şcoala de moaşe.

Şcoală crăiască pentru buna creştere a tinerilor.

Şcoală pentru copiii garnisonilor şi ai invaliţilor, adecă ai bătrânilor şi ai răniţilor, şi pentru cei ce nu mai pot lucra pentru vericare pricină.

Şcoală obştească ce este de o mărime nespusă.

Şcoale de învăţături în parte.

Şcoală filosoficească.

Şi, bez acestea, mai sunt şi alte şcoale, dar eu nici vreme

am mai avut a le afla, nici am putut a mai alerga, aflându-mă tot bolnav din Geneva şi până m-am întor. S acasă.

Academia Ştiinţelor.

Academia crăiască a meşteşugului zograficesc.

Creştere de copii lăpădaţi şi sârmani.

Casă de a împrumuta pe scăpătaţi în multe chipuri.

Spitalul al craiului Iosif.

Spitalul ce-i zic al Sf î ntului D u h.

Spitalul ostăşesc.

Spitalul pentru ceia ce nu mai pot avea tămăduire; şi spitaluri iară mai sunt alte.

O mare zidire întru care strâng pe toţi cei scăpătaţi, şi spre fericire îi îndemnează şi îi îndreptează prin învăţături de meşteşuguri, cum am cuvântat şi la Viena.

Bez 2 theatre obicinuite, şi unul al palatului, dar slobod şi obştii, mai este şi altul, ce-l numesc crăiesc, dar iarăş slobod, care, pentru mărimea şi podoaba ce are, să numără cu cele dintâi şi numite duprin aceste ţări. Bez toate aceste ce am însemnat, mai sunt şi alte -multe lucruri folositoare obştii şi spre podoaba oraşului, pe care, nevăzându-le, nu le-am scris.

Iar din oraşul Minhen călătorind spre Elveţia, am trecut prin staţiile cele mai de la vale: Pfaifenofen, p. I, oraş; Ining, p. I, sat mare; Landberg, p. I1/2, oraş mare în cetate, din -care, eşind, să trece gârla Leah, pe pod stătător, foarte ţeapăn şi frumos. Într-aceste 2 staţii ajunge capul bălţii ce să numeşte Ammerzee. Buhloe, p. I, oraş; Caufberen, p. IV2, oraş; Obergingburg, p. I, sat mare, Ohempten, p. I, oraş mare în cetate,unde să şi trece gârla Iller, din care au făcut un cataract foarte minunat, lung ca de 40 stânjini, cu 3 seturi pardosite cu podine şi foarte drept cumpănite, încât să aruncă apa peste toată lungimea, tot la o măsură, din set în set, care vedere nu e puţin minunată. Apoi, în Isni, orăşel; Banghei, p. 1V2 oraş; Retembah, p. I1/2 oraş; Lindau, p. 2, oraş cu cetate, în

ostrovul ce este în balta Boden, unde este şi hotarul Bavariii de cătră Elveţia.

În tot acest ţinut al Bavariii sămănăturile sunt cele ce mai înnapoi am cuvântat; şi pădurile toate de brazi şi molitfi, încât şi pe locurile cele şeţe, în loc de mărăcini şi tufe, sunt numai -brazi; fiindcă tot pământul este pietros şi, cel mai bun, nisipos, de aceia şi altfeli de copaci nu odrăsleşte. Toate cherestielele de casă şi lemnele de foc cunoscut lucru iaste că sunt tot de brad.

Vitele -sânt mari, şi mai mult cai decât boi întrebuinţează la toate lucrurile câmpului şi la transpor turi; şi din boi[29], cei mai mulţi sunt sau negri luciu, sau castanii, şi bălţaţi negri2 cu alb, şi castanii iară cu alb. Şi zic că acest neam de vaci dau lapte de 5 ori mai mult decât celelante. Grajdurile, ce au pe la toate satele, sunt vrednice de vedere, căci sunt pardosite cu temei şi cu orânduială de a putea să fie tot curate, având şi fântână într-însele curgătoare. Iaslele sunt şi de piatră, grătarurile şi de fer, şi toată vita deosebită cu stâlpi şi cu scânduri. Într-aceste grajduri au vacile legate cu lanţuri de
2 părţi.

Clima acestui loc nu este mai călduroasă decât a noastră; dar fiindcă lucrează pământul bine şi îl ajută cu multe chipuri, mai nu rămâne loc pe care nu îl samănă de 2 ori într-un an, şi pe cele mai multe le samănă cu sămânţă de trifoi şi de alte felurimi fân bun, carele, crescând numai ca de 2 palme, îl cosesc. Şi aceasta negreşit o fac, căci lăcuitorii sunt mulţi, şi locul strâmt. Dintr-aceasta a lor strâmtorare şi pe un loc pietros să face dovadă că au dreaptă oblăduire.

Portul naţionalkesc este pălărie mică, cămaşă curată, veste sau spenţer, pantaloni până în genunche, ciorapi lunji albi -sau albaştri, lucraţi preste tot cu găurele şi flori, pantofi cu cătăramă dej a supra. Iar cum nu este plugar, ci oroşan, dogar, cismar, fierar, acestea toţi poartă ca tot

29 In textul de bază : *boii.* (N. ed.)

nobl, având deosebire numai preţul materiilor; iar într-alt chip, sunt împreună cu cea mai naltă nobilită, şi chiar cu craiul, la theatre, la împlimbări obşteşti şi la grădini, destul numai să fie curat îmbrăcat şi să se poarte bine, lucru care îl vede omul la toţi deobşte.

(CUVINTARE DEOSEBITA)

Iar cât pentru starea norodului, din cele mai de la vale scrisă, poate fieşcare să judece.

Coborându-mă la un sat, să întru în birt, am văzut, aproape, o căşcioară decât toate celelante mai împodobită şi curată, zugrăvită, cu geamuri mari, cu jealogii, şi o poartă foarte frumos lucrată; şi întrebând pe sluga birtului cine lăcuieşte într-acea casă, me-au spus că un sătean. Atunci, coprinzându-mă mirare, m-am îndemnat şi m-am suit să văz cele din năuntru, unde, întâmpinând pe gazdă, i-am spus curat că sunt călător strein şi că frumuseţea şi curăţenia casii m-au îndemnat să mă sui ca să văz cele din năuntru; atunci săteanul cu mare bucurie m-au îndreptat întâi în doao odăi, unde avea numai paturi cu aşternuturi, scaune, mese, cadre şi harta patriii lui; apoi m-au îndrept u în alte 3 odăi, unde era tot poliţe, deasupra cărora avea toate felurimile de vase, din fieşcare mai multe decât ar fi putut fi trebuincioase unii bune şi bogate gazde; şi din toate arăt numai un feli,

că avea peste 50 năstrăpi de apă, din care ca vro

30 era de sticlă, şi celelante de pământ alb, şi toate cu fundurile şi capacele de cusitori, după cum pe acolo să obicânuieşte. Atunci l-am întrebat pentru ce din fieşcare feli are o aşa mulţime? El me-au j răspuns că, ca nişte lucruri totde a una trebuincioase casii, le-au cumpărat la vreme de târg, căci să vând cu preţul jumătate, şi apoi nu mai are grije multă vreme. Acum judece fieşcine stările oamenilor proşti de prin aceste locuri; şi acest feli de stări au văzut mulţi fraţi compatrioţi care au întrat în Austria şi au umblat prin satele săseşti. Apoi iarăş, mai întrebându-l cum au agonisit o aşa

îndestulată stare, cu ce meserie neguţitorindu-să, el me-au răspuns, cu puţine cuvinte, că, lucrând în toate zilele de preste an, în cele hune la câmp, şi în cele rele la lucrurile casii, şi plătind craiului al 11-lea parte din agoniseala lui, pentru care şi mulţumeşte milostivului D u mnezeu.

Această baltă Boden este împrejurată de 5 stăpâniri: de a Bavariii, Virtemberg, Baden, Elveţia j şi Tirol; a căriia lungimea este ca de 20 ceasuri, şi lăţimea ca de 6. Şi ca să nu trec această baltă în I lăţimea ei, fiind şi vântul împotrivă, m-am lăsaţi tocmai la capul despre Constanţ, unde este balta mai îngustă. Şi trecând prin stăpânirea Crăiii Virtemberg şi Baden, şi mergând tot pre marginea bălţii, am văzut o nespusă frumuseţă; căci pe tot acest drum se ţin lanţ casele, având despre o parte de drum vii, şi despre altă grădini, până în marginea apii. Şi viile, în toate aceste ţinuturi, au o foarte bună orânduială la sădirea lor, fiind în toate părţile pe linie foarte dreaptă pusă, şi închisoarea I fieşcăriia vii, atât de către vecini, cât şi de către drum, este tot cu spaleruri. Această vedere de vii, case, grădini, şi peste toată balta mulţime de luntrii cu pânze, – este o frumuseţă deosebită.

Din Lindau călătorind prin cele mai de la vale sate şi oraşe ale Crăiii Virtemberg şi Marelui Dux de Baden, carele, nefiind pe drumul poştii cel mare, nu însemnai staţii şi poşte, ci numai numele satelor şi ale oraşelor, care sunt acestea: Eşa, Enzesvailer, Crezbor, Nollembarc, Beznau, Ghizenvailer,

Oberdorf, Erischirhen şi Friedrihşafen, oraş frumos, în marginea bălţii, având şi o linie de case noao, foarte frumoase, afară din oraş, pe malul bălţii, a cărora podoaba şi frumuseţă este deosebit lucru; căci, bez arhitectura a toatii linii caselor, dobândeşte vederea mare mulţumire din pricina bălţii, grădinilor şi a viilor. Apoi, de aciia, în satul Ofen, Manţel, Fişba'h, Imanştat, într-aceste 3 sate este hotarul Virtemberg de către Baden, Ripen, Haagnau,

Steten şi Merţburg, oraş iară în marginea bălţii, de unde, întrând în luntre mare cu pânze, am trecut 2 ceasuri la oraşul Constanţ. Printr-această baltă curge gârla Rinul, ce izvorăşte din munţii Alpi ai Elveţiii şi, petrecând prin baltă şi eşind, face hotarul Elveţiii de către Baden, şi iarăş al Baden de către Franţia, şi apoi tocmai laolantă întră în mare; care gârlă să şi trece, întrând în oraşul Constanţ, pe un pod stătător, foarte temeinic, având împreunat cu pedul şi namestii de fabrice cu felurimi de mori şi herăstraie de scânduri.

Acest oraş este destul de frumos şi în cetate foarte temeinică, prisosindu-să frumuseţea cu vederea Rinului şi a bălţii.

De aciia mai nainte să începe hotarul Elveţiii, în care, întrând şi mergând drept spre Geneva1, am trecut prin 9 cantoane din 22 ce are. Cantonul să poate socoti ca un judeţ, cu atâta numai deosebire că fieşcare canton îş are obiceiurile şi prăvilile lui, care să potrivesc cu foloasele locului, făr' de a avea putere de a să amesteca un canton la stăpânirea altuia, cu toate că în cantonul Bern lăcuiesc toţi elcii cei streini, şi poate a să numi cel dintâi oraş.

I'ieşcare canion îş taie moneda, având deosebire marca unuia de a altuia.

În toată Elveţia, nobl şi prost nu este, ci toţi sunt fraţi compatrioţi. Pe următorii orânduitelor slujbe ale fieşcăruia canton îi orânduiesc deputaţii ai fieşcăruia sat, care sunt datori a sluji în soroc de trei ani.

Toţi lăcuitorii «înt ostaşi, şi la vreme de trebuinţă fieşcare trebuie să slugească; iar în vreme de pace, numai pentru buna orânduială slujesc cu rând.

Din Constanţ am întrat în cantonul Tiurgau, al căruia lăcuitorii sunt suflete 79.300, şi am trecut prin Frauenfeld, p. L» /2, oraş mic dar foarte frumos, fiind oamenii cu totul daţi la podoaba caselor şi înfrumuseţarea grădinilor. Casa poştii este un lucru deosebit, şi grădina ei aşijderea, cu toate că este mică, dar este vrednică de a primi măcar pe

oricare om într-însa, căci are ce vedea. Şi oricare altă casă a oraşului au avut loc măcar numai de 5 stânjini, îl are făcut grădină, prin care dă miros şi aer curat oraşului; căci într-acele mici locuri (care sunt foarte multe) au moviliţe, asupra cărora sunt sădite toate felurimile de flori cele cu miros; şi, printr-acestea, copaci streini, şi alţii tunşi în feliurimi de forme, la care poate şedea cinevaş vreme destulă să le bage seamă, şi tot bucuros nu să va depărta. Toate casele oraşului sunt lucrate cu arhitectura cea noao, zugrăvite, şi cu felurimi de podoabe; dar din toate, cum am zis, este de mirare casa şi grădina poştii. Căci cum să apropie călătoriul de oraş, pe aceasta o vede mai întâi, mare şi împodobită, şi cu deosebite lucruri în grădină, pentru care şi socoteşte că este a vreunui prinţ şi foarte bogat. Apoi viind împotriva porţii şi cetind cele scrisă, află că este poşta.

(CUVINTĂ A7 *DEOSEBITE)*

Atunci ce rămâne să facă unul ca mine, decât aducându-mi aminte că în patria mea, din pricina nestatorniciii, niciun feli de podoabă nu poate sta în fiinţă, zic, ce rămâne să facă alt decât a ofta? Căci cele ce lucrăm muncind în 10 ani, numai într-o zi le predem, lăsându-ne patria şi fugind prin ţări streine. Împăraţii Evropii să bucură când văd acest feli de casă şi când supuşii lor zidesc, sădesc şi înfrumuseţează oraşele şi satele; iar ai noştri să bucură când nu ne rămâne cărămidă peste cărămidă. Când voi vrea să blestem pe cel mai mare vrăjmaş al meu, e destul de voi zice: să-i fie într-un zădar lucrurile sale. Numai a zecea parte din câte chiar mâinile mele au lucrat, şi numai într-acele rele zile întru care tot omul sta închis la căldură, şi acum, la cele mai multe sădiri nici locurile nu să cunosc, şi când voi voi să însemnez prăpădenia a toatii Ţării Rumâneşti, ce au încercat-o în 5 rânduri în soroc de 26 de ani, trebuie să fac un tom întreg, coprinzători numai de acele obşteşti stingeri ale ţării.

Din Frauenfeld am mers în Islicon, unde sunt multe

fabrici întru care să lucrează stambe. Aciia este şi hotarul cantonului Tiurgau de cătră e anto nul Zurâh, ce are lăcuitori sufflete 182.100; apoi în Vintentur, p. Îl/2, oraş mare şi iarăş împodobit cu multe case bune şi grădini frumoase; în Tess, unde să trece gârla Tess, din care iarăş fac un cataract ca cele ce am mai numit.

Printr-aceste numai puţine oraşe călătorind, încredinţăz pe cititori că nu am putut răbda de a merge pâna la Geneva, sau Lozana, sau Bern, ce sunt oraşe mari, şi apoi să fac descriere. Căci într-aceasta scurtă călătorie mi s-au făcut destulă desluşire de toate chipurile fericirilor ale aceştii naţii.

i*CUVÂNTARE DEOSEBITA*

Negreşit, acel Gulielm Tel, carele au desrobit pe acest neam şi i-au dat o aşa începere de bună otcârmuire, sf î nt nu va fi, iar într-acei mai mari făcători de bine din lume, trebuie a să număra.

La cel mai de nimic sat, anume Grihdorf, înnoptând, am găsduit la birt, unde întrând un sătean în odaia ce eram, ne-au întrebat de este priimit să stea cu noi de vorbă pentru petrecerea de vreme. Carele, după multe vorbe şi întrebări ce i-am făcut pentru obiceiurile şi prăvilile lor, după ce ne-au dat să pricepem că vorbeşte franţozeşte, nemţeşte şi italieneşte, au început şi elinică, zicând trei-patru rânduri din Xenofon, şi vreo doao stihuri din Omir. Şi întrebându-l unde au învăţat elinică, me-au răspuns că în toate satele lor trebuie să fie şcoală în limba naţională, şi care din şcolari să îndulceşte la învăţături, merge la şcoalele duprin oraşe, unde sunt învăţăturile mai nalte şi în multe limbi; şi la acele şcoale poate fieşcare a câştiga învăţătură, după câtă râvnă va avea.

Apoi au venit copila birtaşului, ca de 10 ani, şi ne-au cântat cu clavirul şi cu glasul, şi alţii ce să silea în tot chipul să ne odihnească. Şi alte multe ce abea le vede cinevaş, şi foarte rar, în oraşele noastre, le-am văzut întru acest sătucean, pe care harta nici că îl are, pentru

micşorarea lui. Dar întocmai parcă şi firea au vrut să slugească aceştii naţii, căci în alte părţi anevoie să văd alţi copaci decât brazi; iar în Elveţia, de toate felurile, ca la blagoslovitul pământ al Valahiei. Şi câmpurile, pe la cele mai multe locuri, au un aşezământ foarte frumos, fiind întocmai ca albia, unde în sus de amândoao părţile au viile, mai la vale au livezi cu pometuri, şi la mijloc sămănăturile, între care este şi drumul. Cum şi unde s-au întâmplat câte o râpă, sau cea mai mică nepotrivire a locului, ei pe tot anul câte puţin au săpat de sus şi au aruncat în groapă, până au oblit şi au înfrumuseţat locul ce au fost urât şi nefolositor. Asemenea lucruri am văzut chiar în călătoriia mea, şi întrebând pre muncitori pentru ce să străduiesc la acel colţ fără de folos, me-au răspuns că această muncă o face întru această vreme când nu au lucru trebuincios, şi că acest loc, oblindu-să, îi va folosi, şi că sunt datori un loc urât să-l facă frumos, când va fi prin putinţă. Acum judece fieşcare cât acest loc şi neam sunt în cele mai nalte fericiri, încât au vreme şi râpele să le oblească! apoi şi semnele ce au pe drumuri pentru înlesnirea călătorilor, sunt mai deosebite decât în celelante ţinuturi, căci le au întocmite în toate satele, întrând şi eşind, pe care scriu pentru fieşcare drum la care loc merge; aşişderea şi la răspântiile ce pe drumuri sunt, cum şi la tot ceasul, alţi stâlpi cu însemnare de câte ceasuri mai sunt până la cel din nainte oraş. Şi oriunde este vale mare, unde trebuie călătorul să-ş împiedece roata, iarăş este stâlp cu o roată zugrăvită şi pusă pe piedecă, scriind că negreşit trebuie să împiedece. Pe aceste drumuri, numai acela poate perde drumul care nu va fi ştiind nicio limbă evropenească. Şi câte alte multe podoabe şi fericiri obşteşti sunt pe care nu le cunosc, din pricina grabnicii mele treceri.

Din Tess am mers în satul Valizelee, unde, puţin mai nainte, să trece râul Tlat pe pod stătător, lung de 12 st înjini, închis de amândoao părţile şi învălit cu ţigle. Şi această toată greutate spânzură numai în meşteşug, căci

este întemeiat numai la căpătâie, făr’ de a mai avea vreun stâlp în apă, în toată lungimea. Şi în Zurih, p. 2, oraş mare, în cetate, şi foarte frumos, căruia îi măreşte frumuseţea curgerea printr-însul de trei gârle[30], din care cea dintâi este gârla Limat, ce să trece pe un pod stătător, foarte minunat. Apoi, la mijlocul oraşului, curge balta Zurih[31], a căriia lungimea îi este ca de 12 ceasuri, şi lăţimea ca de 2. Această baltă, îngustându-să la capul despre oraş, curge prin mijlocul oraşului şi să trece pe un pod atât de lung, lat şi ţeapăn, încât aciia este cea mai mare piiaţă a oraşului, unde şed mii de oameni, cumpărători şi vânzători de toate felurimile, cum: legumi, poame, păsări, pâine, toate verdeţurile, pescării şi orce lucruri obicânuiesc de aduc în pieţe spre vânzare. Şi bez această mulţime de oameni şi lucruri, sunt şi vreo câteva prăvălii cu mărfuri, tot asupra acestui pod. Şi la ceialantă margine de oraş curge gârla Geele, ce să trece iarăş pe un pod stătător şi bine lucrat. Şi fiindcă aceste două gârle sunt mari, au şi deosebite canaluri. Şi, în scurt, acest oraş este unul din cele dintâi ale Elveţiii.

(CUVÂNTĂRI DEOSEBITE

De aciia am mers în satul Alsteten, unde iarăş mi s-au întâmplat o vrednică de scris întâmplare. Coborând la birt, m-au întrebat un om de unde venim. Eu spuindu-i că de la Cronştat, el au prisosit: că de la Cronştatul din Transilvania, ce să hotărăşte cu Valahia? Căci este Cronştat şi în Roşia, şi trebuia să-i fac deosebire. Eu,

---

30 In realitate, prin Ziirich curg numai două „gîrle" : *Limmat şi Sihl.* (N. ed.)

31 *Balta Zurih (Lacul Ziirich—Zuricher See)* nu „curge“ prin „mijlocul oraşului" cum scrie Dinicu Golescu, ci „oraşul în cetate" este aşezat pe malul nordic al Lacului Ziirich, într-un triunghi format de Lacul Ziirich, rîul Limmat şi un afluent al rîului Limmat, rîul Sihl. După cum reiese din fraza următoare („Această baltă, îngustîndu-să la capul despre oraş, curge prin mijlocul oraşului") călătorul -nostru confundă rîul Limmat, la ieşirea din Lacul Ziirich, cu însuşi Lacul Ziirich. Aici este, probabil, „sursa" celor „trei gîrle" care curg prin Ziirich. (N. ed.)

văzând că are ştiinţă gheograficească, am întrebat pe birtaş: „Ce om este?” El me-au răspuns că este ţăran plugar, şi că au venit căci astăzi este zioa gazeturilor, şi că să strâng unii de le cetesc; şi că de vrem să le cetim, să întrăm în odaia obştii, unde, întrând, am găsit alţi trei-patru ca acela, cu foi de gazeturi în mâini. Atunci m-au coprins gândurile, văzând că ţeranii Elveţiii, vrând să ştie ce curge în lume, să strâng şi cetesc gazeturi. Şi cel ce m-au întrebat de unde viu, me-au făcut destulă dovadă că sau au cetit gheografie, sau că de multe ori s-au uitat pe hartă. O! ce întristată aducere aminte! Căci în anul 1824, mergând la Cluj, Peşta şi Mehadia cu dumnealui fratele logofătul Manolache Băleanul, au primit o scrisoare de Ja cinstita canţelaria logofeţiii cei mari, asupra căriia adresul era: „Cătră dumnealui... la Mehadia, în ţinutul Transilvaniii”. Din care să cunoaşte că niciunul din canţelaristi nu au ştiut că Mehadia nu este în ţinutul Transilvaniii, cu toate că este şi aproape de hotarele Valahiei, – iar elvetul plugar, şi peste patru împărăţii departe, au ştiut care unde este şi cu care loc să hotărăşte.

Apoi am mers în satul Dieticon, – unde să ispråveşte hotarul cantonului Zurih şi începe al e antonului Argau, care coprinde lăcuitori 144.400 suflete, unde să trece gârla Riten. Baden, p. Li/2 oraş măricel, în cetate, lângă marginea gârlii Limat. Melinghen, p. Li/2, oraş, încungiurat cu cetate, unde să trece gârla Reuss, pe pod stătător, mare şi frumos. Linţburg, p. Îl/2» oraş unde este mare fabrică de pânzeturi, unde să ispråveşte cantonul Argau şi să începe a lui Bern, care are lăcuitori 294.500 suflete. Calehberg, p. I, unde să trece gârla. Gros; Papirmile, adecă moară de hârtie.

(BERN)

De aciia şi până la Bern, cale ca de un ceas, să începe un drum frumos, cu deosebite spaleruri şi alee, unde este şi plimbarea oroşanilor, având la mâna stângă un deal foarte nalt şi lung, drept oblit şi brezduit. Şi la dreapta de drum

este aleaoa pentru plimbare, care alea şi deal ţine până a intra 111 oraş. Intru care întrând, să trece gârla Aar, pe un pod de piatră foarte temeinic şi frumos, având pe amândoao părţile, în loc de parmaclâc, balcoane de her, a căruia lungimea este ca de 30 stfânjini.

Acest oraş Bern, pentru vreo câteva lucruri deosebite ce are, poate a să socoti ca un scaun al Elveţiii. Aciia lăcuiesc şi toţi elcii curţilor streine. Este zidit pe o movilă foarte mare şi naltă, care movilă puţin loc rămâne de nu să ocoleşte de gârla Aar, rămâind movila cu oraşul întocmai ca un ostrov, avi’. D nălţime peste 50 stfânjini, socotindu-să din lumina apii până în cel mai nalt loc al oraşului, însă linie dreaptă în sus, iar nu strâmbă, căci aşa poate fi şi 150. La acest mai nalt loc al oraşului este un turn cu ceasornic, ce are o mehanică prin care bate sferturile o statuă mică de om, şi alte 8 statue să întorc împrejur. Iar în vârful clopotniţii, bate ceasurile o statuă mare, ca cel mai mare trup de om, îmbrăcat cu haine de her ca cele vechi romaneşti.

O plimbare de zioa şi noaptea, fiindcă o luminează cu felinare, foarte frumoasă şi romanticească. Aceasta are copaci mulţi şi mari, în rând sădiţi, şi ramurile toate împreunate, apoi defa supra tunşi drept, văzându-să întocmai ca un înveliş verde; aşijderea şi pe dedesubt, nalt ca 2 stfânjini, iar tunşi, văzându-să peste tot ca un tavan verde. Aceasta este în muchea dealului, unde pe jos este curgerea gârlii, din care au cataract făcut, lunguca de 30 stfânjini, ce înmulţeşte frumuseţea plimbării cu vederea cataractului şi cu auzirea sgomotulm. Şi toata această nălţime este întemeiată cu un zid de piatră; şi poate li, din lumina apii şi până în vârf, la această plimbare, ca 35 stfânjini nălţime. Dintr această nălţime, la anul 1654, mai 25, când într-acest loc nu era plimbare, ci loc unde tinerimea învăţa călăriia, au căzut tocmai jos, cu calul dimpreună, un propoveduitor, anume Teobold Vaindepfen, şi nu au murit, ci numai ş-au frânt un picior, şi, doftorindu-

l, au mai trăit încă 6 ani, tot propoveduind. Această întâmplare stă scrisă întru o peatră ce este zidită tocmai în locul întâmplării.

O biserică catedrală, adecă sobor, ce are o lucrare deosebită, atât înnăuntru, cât şi pe afară. Intratul este prin trei uşi, şi la cea din mijloc, şi mai mare, este împrejuru-i sumă de trupuri mici de marmură, scoase afară din faţa zidului, şi toate din istoriile bisericeşti, lucrate cu mare meşteşug. Turnul are o ’atâta nălţime şi lăţime, încât sunt înnăuntru multe lăcaşuri de oameni. Au noao clopote, pe care trăgându-le cu meşteşug, nu fac numai sunete de clopote mari sau mici, ci fac o armonie foarte plăcută urechilor, dimpreună jalnică şi grozavnică.

Pe marginea gârlii este o acest feli de zidire, încât ochii mei văzând-o, am hotărât că este vreun palat, pentru a sa mărime şi frumoasă lucrare ce are pe dinafară, iar înnăuntru sunt mori.

Din cele deosebite lucruri este şi uliţa cea mare, pe care să urcă omul la mijlocul oraşului, căci este lată ca de 10stfânjini, şi prin mijloc curge un râuleţ de apă pe şanţ - de piatră, având şi uliţele bine pardosite, şi zidirile de amândoao părţile ân linie. Şi -bez că uliţa este atâta de lată, apoi şi de amândoao părţile sunt zidirile pe stâlpi cu boite, rămâind din stâlpi şi până la uşile prăvăliilor loc de I stfânjin şi jumătate, care loc este pardosit cu lespezi de piatră, prin care umbla toţi cei pe jos, căci sunt apururea curate şi neploate.

Oraşul este tot luminat.

Magazie de tot feliul, arme, şi tunuri, şi vreo câteva trupuri îmbrăcate cu acele haine de her, romaneşti, dintră care unul este Berthold al V-lea, dux de Geringhen, cel ce întâiaş dată au zidit oraşul Bern, în anul 1191. Aşijderea şi trupul aceluia ce au putrezit, iar numele în veci îi va fi nemuritor, adecă al lui Gulielm Tel, cel ce au fost pricina de au ajuns Elveţia întru această mare fericire. Mulţi împăraţi şi crai mor dimpreună cu numele măriii lor, iar al

acestor făcători de bine obşteşti în veci le rămâne numele nemuritoare.

Cum şi o mărime de zidire ce poate osteni pe cel mai sprinten tânăr, de va voi să o preumble, unde au creşterea de copii sârmani, cu o orânduială foarte bună. Această facere de bine de la niciun oraş mare nu lipseşte.

Altă zidire mare, unde au foarte adânc în pământ pivniţă, şi deasupra magazia oraşului. Când zic zidire mare, să nu socotească cititorul că este ocolişul zidirii de 100 stfânjini, ci 4-5.

(BIRTURILE)

Dar birturile, ce sunt pe la sate şi oraşe, cum le voi lăsa făr' de a nu cuvânta pentru mărimea zidirilor, podoaba odăilor şi curăţenia aşternuturilor, ce sunt toate în paturi lucrate frumos, de lemn de mahon sau de nuc, pe roate de aramă şi acoperite ca felurimi de perdele, unile de maldehi, altele de percal, atârnate pe felurimi de lemne poleite, şi, în scurt, întocmai ca paturile acelor dame ce fireşte sunt curate şi au hani şi gust. Şi asemenea paturi nu au la un birt 3-4, ci 10-20, apoi mai proaste, au întreite. Călătoriul, măcar vara, măcar iarna este foarte odihnit, pentru îmbunătăţirea drumurilor şi odihna lăcaşurilor. De a sta un călător sau chiriaş mărfurilor măcar un sfert pentru răutatea drumurilor, aceasta este peste putinţă să se întâmple, în toate aceste părţi de locuri ce am umblat, bez în pusta Ungariii. Iar pe la noi am stat de -multe ori, şi cu poşta călătorind, nămolit în tină de cu sara până a doa zi dimineaţa; cum şi de multe ori am dormit pe scândură în odaia cârciumii, cu destul calabalâc de copii. Nu doar că şi pe la noi nu s-ar fi putut face asemenea drumuri, şi mai cu înlesnire, cum şi birturi cu asemenea bune orânduieli, – dar din doao pricini, cum am mai zis, nu s-au făcut. Din care, cea dintâi este nestatornicia; căci, în vreme de 24 ani, de 4 ori ne-am lăsat casele şi tot avutul, fugind în străinătate, şi când ne-am întors, am găsit toate desfiinţate. Iar cea de al doilea este căci, când să făcea

chipzuiri şi tocmeli de a să lucra vreun ce obştesc, în socoteala contracciilor, întiiaş condei[32], cu meşteşugire să trecea banii ce trebuia să se dea la domnie dar, ca să primească domnul să se facă acel bun lucru, în loc şi de la sine să fi jertfit o mică sumă de bani şi toate chipurile de ajutoare, ca să poată a să slăvi căci în zilele otcârmuirii măriii-sale s-au întemeiat un ce folositor.

Iar în Crăiia Bavariii să străduiesc cum să facă drumurile ţării de fer, cu un aşa meşteşug folositor, încât o greutate de încărcătură ce abia[33] o ar trage 16 cai, să o tragă foarte uşor numai 2. Care meşteşug să şi probăluieşte chiar în grădina împărătească de la Nimfemburg, unde am şi mişcat 4 împreunate căruţe şi încărcate cu bolovani de piatră, trăgând numai cu o mână foarte puţin, căci de aş fi tras cu toată puterea, aş fi fost silit să alerg, întrebuinţându-mi puterea ca să le popresc.

Din Bern, călătorind spre Geneva, am trecut prin Chemene, unde să trece gârla Zam pe pod stătător, frumos şi temeinic: Bibere, unde este hotarul cantonului Bern de către e antonul Freiburg, ce are lăcuitori 67.800 suflete; Morat, p. Li/2 oraş lângă balta Morat, a căriia lungime este ca de 6 ceasuri, şi lăţimea 2, întru care întră gârla Broie. Apoi la piramida ce înseamnă bătaia ce au câştigat naţia în anul 1476, care este naltă ca de 9 stfânjini latul, grosul, jos, ca de I stfânjin, şi, sus, mai puţin de jumătate în fieşcare parte, toată lucrată cu lespezi de piatră întregi, aşezate una peste alta. De aciia, în Avangf e, p. I. Oraş; Ennieţ, unde sunt băi; Lusenţ, hotarul cantonului Freiburg de către e antonul j Vod, a căruia lăcuitori sunt 144.500 suflete. Aci să trece şi gârla Broie, pe pod de piatră boltit. Mudon, p. Ly2, oraş, şi Losana, p. 2.

I. OS ANA)

Oraş mare, în marginea bălţii Genevii, căriia îi zic şi Leman, având lungime 30 ceasuri, şi lăţime 8. Pe această

---

32 Tn textul de bază : *condeiu.* (N. ed.)

33 în textul de bază scris : aEl,rfc. (N. ed.)

baltă, bez alte multe luntrii mari şi mici, cu pânze, sunt şi 3 vaporuri, şi toate umblă din oraş în oraş, cuoameni călători şi mărfuri. Şi într-acest oraş nu sunt puţine lucruri spre buna orânduială, adevărată lumânare şi, în scurt, obştească fericire.

De aciia şi până la vestitul oraş Geneva, tot drumul e pe marginea bălţii, cu alee, spaleruri, vii, grădini cu felurimi de foişoare şi case domneşti, pentru care şi este cel mai frumos drum, întocmai ca în Italia.

Din Losana am mers prin Vădi, Prevereghe; într-aceste doao sate să trece râul Renoe. Morghes, p. I, oraş; apoi pe lângă cetăţi, Duli, şi iar Duli[34], şi Pranghins; Nion, p. I, oraş. Copet, oraş în cetate, unde este şi hotarul cantonului Vod de către e antonul Genevii, ce are lăcuitori 41.700 s u f lete; Vergon, p. I oraş, şi Geneva, p. I.

(GENEVA)

Acest oraş este destul de mare, dar casele, cele mai multe, sunt foarte vechi, având puţine lucrate cu arhitectura cea noao. Este pus tocmai în colţul bălţii, întru care, bez alte gârle şi râuri ce intră, cea mai mare este gârla Ron, care, eşind din baltă, curge prin mijlocul oraşului, în lăţime ca de 60 stfânjitii, şi după ce intră în oraş, puţin mai la vale să împarte de un ostrov, pe care sunt zidiri orăşeneşti; şi la începerea zidirilor, la capul din susul apii, este o maşină vestită, prin care urcă apa aproape de 30 stfânjini, împărţindu-o la toate fântântle oraşului. Căci toate oraşele, din Bern şi până la Geneva, sunt tot pe locuri nalte, iar nu şeţe sau în văi.

Într-acest oraş este acel turn ce s-au zidit chiar de Iulie Chesar; aşişderea şi casa întru care s-au născut Ioan lacov Russo, şi, spre cinste-i, au o tablă mare, scrisă cu slove de aur, atârnată de a supra uşii ce este în uliţă, şi spre ţinere-i de minte, au şi dat uliţii aceiia numire Uliţa lui Russo, unde

---

34 *Duli, şi iar Duli* nil isînt două localităţi, ci o localitate răsfirată caim pe vreo jumătate de kilometru ; aşa se explică, probabil, impresia lui Dinicu Golescu de a fi trecut pe lîngă două „cetăţi". (N. ed.)

oricând va merge cinevaş, trebuie să găsească strein căutând la tablă şi scriind scrisele. Iată cum noroadele răsplătesc celor buni şi folositori cu vecânică slavă, – căci în câtă vreme va fi acea uliţă în fiinţă-i, oamenii tot vor alerga să-i vază lăcaşul întru care s-au născut, cu care să măreşte şi să înmulţeşte slava lui.

Este o soţieta de oameni învăţaţi, ce totdeuna să chipzuiesc spre descoperirea şi înlesnirea meşteşugurilor şi măcar pentru orcare nou ce va putea fi spre folosul obştii.

Au o mare bibliothică obştească, aşijderea şi un Observatorium.

Cum şi cabinet firesc, după cum la alte părţi am cuvântat.

Precum şi adunare de lucruri din vechime, cum, iarăş, la alte oraşe am însemnat.

Şcoală obştească pentru învăţarea zugrăvelii.

Şcoală pentru scobitul în piatră şi într-alte metaluri.

(UNIVERSITATE)

Şcoală universitate pentru tot cursu! învăţăturilor, unde am şi lăsat pe Ştefan i Nicolae, fiii mei, spre învăţătură. Şi fiindcă într-acest an am umblat numai pentru această trebuinţă, de aceia am cercetat toate chipurile ce au pe la universităţi, institituri şi pansioane, şi îndrăsnesc să zic către părinţii ce voiesc să-ş trimiţă copiii în ţări streine, spre învăţături de carte şi bune năravuri, să nu să mai înşale trimiţindu-i în vârstă de 20-22 ani, cu îngrijitori tocmiţi, cum este obiceiul la noi, căci pentru multe pricini greşesc; ci să-i trimiţă în institituturile împărăteşti, crăieşti sau naţionaliceşti, ce sunt mai în toate stăpânirile, când sunt în vârstă de 8 ani, făr’ de nicio sfială şi făr’ de nicio grije. Căci la aceste institituri sunt dascăli pentru toate limbile cele mai trebuincioase şi obicinuite, cum: fronţozeşte, nemţeşte, elineşte, latineşte şi italineşte aşijderea şi dascăli de joc, de zugrăvit, de musică şi de a-ş învăţa trupul cu oareşce strudanie, şi cea mai dintâi: de a

câştiga tinerimea bune năravuri, având orânduieli cu acest feli de mijloace, încât peste putinţă este de a putea un copil să ia rele năravuri. Un copil de 8 ani, ce va intra într-un institut, când va fi de ani 15, va fi destoinic să dea răspuns la întrebarea măcar orcăruia profesor, asupra grămăticii, ritoricii, poesiii, arithmeticii, istoriii în parte, gheografiii, învăţăturii credinţii; din filosofie, asupra loghicii, metafisicii, moralului; algebrii, gheometriii, istoriii a toată lumea, istoriii fireşti, fisicii, astronomiii, antichitatele şi esteticii, mai rămâindu-i destui cinci ani până la 20, de va voi să să facă un bun praviliaş, sau ostaş, sau doftor sau mathematic, sau politicos, sau neguţetor. Şi atunci, având temeiul învăţăturilor şi cu ale bunelor năravuri, poate, care va voi şi va avea mijlocul cheltuielii, să călătorească şi într-alte împărăţii. Căci şi această vedere de felurimea obiceiurilor a fieşcăruia naţie nu este - mică şcoală, măcar pentru orcare om. Şi iarăş zic, că nu pot avea părinţii nicio grije, fiindcă îi vor trimite în vârstă copilăria; căci într-aceste mari lăcaşuri sunt orânduieli şi odihne cu mult mai presus decât chear pre la casele noastre. Căci, bez învăţătorii dascăli, ce sunt încercaţi la învăţăturile lor şi bune năravuri, şi pentru acele toate îngrijiri sunt directori, iconomi, doctori, slugi încercate, odăi foarte curate, aşternuturile aşijderea, învăţătura, hranaşi somnul cu orânduială, cum şi slobozenia prin grădină, spre jocuri, la vreme hotărâtă. Şi nu poate cinevaş zice că aceste îngrijiri şi bune orânduieli că să păzesc numai la fiii acelor de trepte nalte, sau la aţ pământenilor numai; căci la aceste instituturi, fiu măcar de prinţ, măcar de nobleţe, măcar de cel mai prost om, toţi într-un feli învaţă, să hrănesc, şi un feli de îmbrăcăminte au; deosebire este numai la şederea mesii, căci pun pe cei mai silitori la învăţătură şi la virtute mai sus, şi pe cei împotrivă, de tot la vale. Aşijderea şi profesorii, care obicînuiesc de au case mari cu grădini, prin oraşe, dar mai mult pe la ţară, care ţin şi alţi trei-patru dascăli şi primesc

cât 30-40-50 copii la pansion, adecă cu tocmeală pentru învăţături buna-creştere şi hrana. Nici acestea nu-i primesc di vârstă mai mare, ci mai vârtos îi primesc mai lesne de 5 ani decât de zece, zicând că, cu cât sunt mai mici, cu atâta mai multă înlesnire au de a să plămădi după ale lor învăţături, ce le dau spre buna-creştere. Iar noi îi tri mitem într-o aşa vârstă în care nu numai sunt plămădiţi, ci şi copţi destul cu virtuţile oamenilor casii.

T-a aceste institututuri şi pansioane am văzut mulţi copii, în vârstă de 6 şi 7 ani, de la Englitera, de la America şi Franţia, şi chiar dintr-aceste oraşe, copii de părinţi bogaţi, milionisti, şi alţii de trepte nalte. Nu cumvaş pe la acele locuri şi craii nu au asemenea învăţături, şi mai bune? Nu cumvaş acei părinţi bogaţi n-ar putea ţinea în casă-le dascăli? Dar să cunoaşte că aşa au găsit-o că este mai spre folos: Austria să-i trimeaţă la Bavaria şi Bavaria la Austria; şi, asemenea, fieşcare ţinut la altul, cum am văzut chear din Paris franţoz în Pesta, şi din Braşov în Padua, şi din Elveţia în Bavaria.

Şi, în scurt, orcare părinte va voi să-ş trimiţă copilul în alte ţări, trimită-l la aceste institututuri şi pansioane când este în vârstă de 8 ani, ca, când va fi în vârstă de 20 ani, să se bucure atât părintele, cât şi chear tânărul de dobândirea a bunei-creşteri şi a învăţăturii. Eu, de nu aş fi alergat atât demult, şi ajutat şi de tovarăşii ce am avut în călătorie, – şi poci zice şi oareşcare noroc, găsind pe un pământean cu deosăbită râvnă de a slugi şi a folosi omenirea şi a-m primi copiii chiar în casa lui, mărturisindu-mi alţi vechi prieteni, ce s-au întâmplat să-i găsesc în Geneva, ale acelui oroşan bune năravuri şi râvnă,

— Poate m-aş fi întors cu copiii cei mari înnapoi. O asemenea îndemnare nu aş fi îndrăsnit niciodată să o fac, de ar fi fost numai cu a mea judecată; ci căci s-au întâmplat, prin oraşele prin care şi pe la care să trimit copii de ai noştri, să întâlnesc dascăli învăţaţi şi vestiţi de ai noştri, şi profesori streini, cum şi scrisori am văzut, ale

unora cătră alţii, care toţi adevărat îndemnează şi povăţuiesc ca negreşit tinerimea să alerge în streinătate spre câştigarea învăţăturilor şi a virtuţii, dar la vremea cea cuviincioasa şi cu mijloacele cele mai bune, dându-şi pentru toate cuvântul. Aceste toate auziri şi vederi m-au silit să fac cunoscut fraţilor compatrioţi, adevărul asupra acestui folos, zicând că părinţii nu să cuvine să mai aibă altă grije decât, de la vârstă carea copilul începe a vorbi, să înceapă a-i învăţa în limba naţională a citi şi a scrie, deşteptându-i spre datoriile catehismului legii, şi oareşce învăţătură într-acea streină limbă prin care socoteşte că să va cuveni să auză tot cursul învăţăturilor. Poate cinevaş va zice că, până la vârstă de 8 ani, ce va putea copilul învăţa? La aceasta răspunz că acest folos stă în mâna meşteşugului dascălului şi a părinţilor îndemnare şi mijloc, căci eu destul m-am ruşinat când am văzut în pansioane copii de 8—9 ani să ştie ce n-au ştiut ai mei, de 20 de ani, să vorbească, zic, trei limbi slobod şi să aibă ştiinţă de catehismul bisericesc atât, cât peste putinţă ar fi fost să creez, de nu aş fi auzit; cum şi mare propăşire la toată începerea învăţăturii.

Din Geneva, pornind înnapoi, nu am urmat tot acel drum, ci, ca să văz mai multe locuri în ţinutul Elveţiii, şi acel vestit cataract al Renului, şi ca să intru mai mult în Ducatul Baden şi în Crăiia vi rtemberg, am schimbat drumul din staţia Morat, mergând prin Arberg, p. Îl/2, oraş, unde să trece gârla Aar; Bioren, p. I, oraş în marginea gârlii Aar, unde este şi hotarul cantonului Bern de cătră e antonul Solotur, a căruia lăcuitori sunt 47.800 sufiflete; Solotur, p. I, oraş mare, prin care curge gârla Aar, tocmai prin mijloc, având poduri pentru comuni caţia oroşanilor; Vitlisba, oraş în cetate; Dermihle, cetate; Olten, p. 2, oraş în marginea gârlii Aar, ce să trece pe pod stătător; Agrau, p. I, oraş, întru care să lucrează fabrice de pânze; Vildeg, unde este fabrică de stambe.

(CUVÂNTARE DEOSEBITA

Această mulţime de fabrice sunt în toate ţinuturile evropeneşti, căci cu aceste fabrici fieşcare stăpânire îş foloseşte norodul, de aceia fac şi felurimi de ajutoare acelora ce întemeiază fabrice, iar nu împotrivă, să le ia domnii bani, pentru căci au fabrici.

Mare pagubă este la o ţară de a-ş scoate tot materialii nefabricarisit, vânzându-l în alte ţări, cu un prost preţ, şi apoi să-l cumpere iarăş, cu preţ de 30 ori mai mult. Mare pagubă este cân'd o ţară în veci cumpără toate lucrurile duprin alte ţări, şi acele nu cumpără niciun lucru fabricarisit dintr-aceasta, – cum este în ticăloasă patria noastră, care are în lung 2 hotare, unul despre mează-zi, şi altul despre mează-noapte, şi pe amândoao în veci să exportariseşte monedă, neimportarisindu-să pe niciun hotar măcar un ban. Şi prin cel despre mează-noapte exportarisesc neguţitorii prin mărfurile de la Lipsia şi Paris, iar prin cel despre mează-zi, milostivii domni, prin arendele domniilor.

O! preputernice părinte al tuturor noroadelor! Niciodată nu o să se ridice de asupra neamului românesc acest nor întunecos, plin de răutăţi şi de chinuri? O! preabunule stăpâne! Nu o să fim izbăviţi o dată de toate nevoile? Nu o să ne învrednirim să vedem o rază de lumină, care să ne îndrepteze spre obşteasca fericire? Dar ce zic?

— Rază?

— Iată, întreagă lumină s-au arătat, de cătră preaîndurătoriul Dfulmnezeu trimisă prin preaputernicul protector şi apărători al patriii noastre, carele aşteaptă de la noi numai o mică şi uşoară urmare, – unirea, zic, cea spre fericirea obştii, căci după aceasta vin toate fericirile; iar făr' de aceasta, niciun bine în lume nu să întemeiază; şi căci în obşteasca fericire va găsi fieşcare şi pe a sa, iar în parte numai struduindu-ne, avem destule pilde; că ne-am perdut slava, starea şi cinstea, ajungând şi în hula lumii. Unirea spre folosul obştii ne ferriceşte, unirea slăveşte,

unirea întemeiază tot binele. După aceasta alergând, fraţilor! să o îmbrăţişăm, ca prin fapte să ne cunoaştem că am vrut, dar n-am putut să slugim patriii!

Din Vildeg am mers în satul Absburg, unde sunt băi. Bruc, p. 1V2 oraş mare, în marginea gârlii Aar. De aciia, puţin mai nainte, să trece gârla Reius pe pod stătător, şi Baden, p. Ly2, unde să trece gârla Liniat. Aceste 3 mari gârle, – Aar, Reius şi Limat – să împreună la un loc puţin mai nainte de satul Venning, şi de acolo merg împreunate până să varsă în Rin, lângă satul Coplend. Apoi în Caiserstul, p. I, oraş frumos, în marginea Rinului, unde este hotarul Elveţiii de către Ducatul Baden, trecându-să Rinul pe pod stătător, foarte mare şi ţeapăn, unde, aproape de capul podului cel despre Baden, este un turn de cetăţuie zidit din vremea romanilor. De aciia, în Naesteten, pentru vederea acelui vrednic de mirare cataract al Rinului, pentru care aleargă oamenii din toate părţile lumii, şi mai vârtos franţozi şi englezi. Am zis minunată, căci nici cu condeiul, nici cu zugrăveală poate cineva sa-i facă arătare şi descriere, încât cel ce îl va vedea zugrăvit, sau îi va citi descrierea, să poată a-l petrece cu simţirea, întocmai cum când l-ar vedea cu ochii.

(CATARACTUL RINULUI)

Cale ca de J ceas departe, începe a să auzi un zgomot cu o oareşcare duduială, ce să pricinuiaşte din repedea aruncătură a Rinului; dar aceasta este nimic pe lângă mirarea şi sfiiala cu plăcere ce coprinde pe om când vine lângă aruncătură-i şi îtnpotrivă-i, şi vede că, – dintr-o nălţime ca de 10 stfânjini, şi lăţime 35, – să aruncă apa jos, fiind strâmtorată, din partea dreaptă, de un munte de peatră, asupra căruia este zidită o cetăţuie, – şi în veci toată zidirea să cutremură, – şi din stânga, de alt munte mare, pe care sunt 4 fabrici: de tabac, arpăcaş, făină, şi de fer, unde, aruncând acea piatră din care să face fierul, şi ferbând mai cu mult zor decât la fabrica de sticlă, să face un material curgător, din care torn şi lucrează orce

felurimi voiesc. Printr-acesti 2 munţi curgând gârla Rinului, în lăţimea ce am zis, şi având tocmai la muchea mărginii, unde cade apa, alte 2 colţuri de piatră, ce es din lumina apii ca de 3 stfânjini, să desparte curgerea în trei limbi, tocmai în locul repeziciunii şi căderii, unde, strâmtorându-să curgerea apii, ia o iuţeală grozavnică şi necrezută la cel ce nu au văzut-o; aciia să pricinuieşte acel înfricoşat sgomot, şi jos, în căderea apii, nemaivăzându-să curgere de gârlă, ci în toată lăţimea o albă spumă, ca zăpada umflată, şi prin repeziciune aruncată foarte departe. Şi de jos, iară din pricina loviturii în apă cu aşa iuţeală, să rădică un nor întrupat de acele mărunte stropituri peste toată acea lăţime, stând în veci acel nor în văzduh, predidind totdeauna alte stropituri pe cele ce cad. Şi această priveală iarăş îş are vremea, căci este de 10 ori mai presus de a o vedea cinevaş spre sară, când lovesc razele soarelui în tot cataractul; din care pricină să prevede şi să cunoaşte cât de mare şi nalt este acel nor pricinuit de stropituri, şi acea spumă – ce este pe la locuri groasă, şi pe la alte subţire, – petreeându-o iarăş razele soarelui, face o vedere pe care eu n-am putere de a o descrie. Cum şi frumuseţea şi plăcerea este nespusă, când va vedea-o cinevaş noaptea, iarăş, când luna va fi luminoasă şi va lovi împotriva cataractului; atunci creez că nu să va găsi om care cu mulţumită sa să poată a să depărta de această vedere.

La anul 1805, în vremea verii, când gârla au fost mai mică, au îndrăsnit unul de s-au dus cu o cruce şi au pus-o în vârful unui colţ de piatră dintră acele doao ce am zis. Şi estim, vara, iarăş în vremea micşorării gârlii, din câţi au mers acolo, o franţoază au îndrăsnit de s-au dus la cea mai de aproape stană de piatră. De a merge până la acele 2 pietrii, când apa este mică, – căci când va fi puţin măricică, adecă mai în sus de genunche, de a merge nu e lucru omenesc, – nu are trebuinţă de vro deosebită putere, ci de necontenită îndrăsneala, căci când aceasta va pierde-o,

puterea nu îl va folosi, fiindcă într-o clipă va fi aruncat în râpă, nemaicunoscându-să nici bucăţică din trupu-i, căci fieşcare lovitură de o stropitură să socoteşte ca de un glonţ. Şi iarăş zic că este într-un zădar să mă silesc de a-i face întocmai cunoscută acea priveală.

De aciia am mers în Şafhausen, p. Îl/2, oraş mare şi scaun al cantonului, al căruia lăcuitori sunt 26.000 sufl ete.

Aceste 9 cantoane prin care am trecut au suflete

I.028.100

iar celelante 14 755.700

Adunându-să suflete peste tot... I.783.800

Aceştea lăcuiesc pe un loc mai mult pietros şi îndoit munţi decât câmp, şi mai mic de jumătate decât Ţara Românească. Acum judece fieşcine: când această naţie, ce lăcuieşte pe un aşa roditor pământ, ar avea o dreaptă otcârmuire, cât s-ar cuveni să-i fie populaţia?

Apoi am mers în Bisenghen, Darfinghen, Randec, Gotnatinghen, Riedern, Singhen, Stetighen, Nenţighen şi Stocau, p. I, oraş; Iberlinghen, p. I, oraş în marginea bălţii Boden; Merburg, oraş mare în marginea bălţii; Mardorf, p. Îl/2» oraş; Ebah, Stadel, Altausen; într-aceste 2 sate este hotarul Ducatului Baden de cătră Crăiia vi r temberg.

Vederea aceştii micşori stăpâniri, ce nu cuprinde mai mult loc decât acele 5 judeţe de preste Olt, şi nu-i lipseşte niciun feli de fericire din câte am văzut pe la cele mai mari împărăţii şi crăii, această vedere, zic, mai mult m-au îndemnat să însemnez toate câte văd, şi să am temeinică nădejde că patria noastră poate cu mult mai mult a să ferici, fiindu-i ţinutul mai mare, şi pământul din fire bogat.

Vitele ale acestui ţinut sunt mari şi bine îngrijite. Sămănăturile, tot acelea; aşijderea şi poamele. Culesul viilor, la câte patru acestc ţinuturi, – Elveţia, Baden, vi r temberg şi Bavaria, – să începe de la 5 până la 10 octomvr ie, iar fătăciunea oilor, în toate aceste ţinuturi, este cu o deosebită bună orânduială, căci de primăvara, de când încep a făta, şi până acuma, în 20 noiemvr ie, când mă aflu

iarăş în Viena necontenit am văzut peste câmpuri oi cu miei * fătaţi de fieşcare zi. Aceasta nu este urmare a firii dobitoacelor, ci meşteşugirea sătenilor, şi pentru folosul lor şi mulţumirea acelor ce vor voi să aibă carne de miel totdeauna.

Portul este întocmai ca în Elveţia, adecă: pălărie, roc (o haină până la genunche), veste, cămaşă, pantaloni lungi, cisme; iar muierile în cap au ca un chip de căiţă cu pervaz lat, pentru soare, cămaşă, rochie şi un spenţer negru ce are împreunat şi o legătură de gât, rămâind mânecile cămăşii şi pieptul afară din spenţer, scrobită cu scrobeală albastră. Iar cele ce sunt prin oraşe, sunt îmbrăcate ca fieşcare damă din nobleţe.

Şcoale nu au numai prin oraşe, ci, negreşit, prin toate satele.

Pământul, din natură, este sărac, fiind iarăş cam pietros şi nisipos; dar necontenita îngrijire îl preface în roditor.

Cum şi în Crăiia vi r temberg întrând, asemenea am văzut toate urmându-să spre fericire obştească şi podoaba locului; şi locul oareşce mai bun, căci am văzut nu numai brazi, ci şi alte felurimi de copaci, şi din toate să cunoştea că pământul este mai du-

I În textul de bază scris: (N, ed.).

mestnic, nefiind şi dealuri necontenite. Şi fiindcă în vremea ce nia aflam pe aceste locuri era în 10-lea octomvrfie, n-am putut vedea peste câmpuri alte sămănături decât cartoii, varză, broşbe, ridichi, gulii, slecle; şi din poame, mere, pere şi prune1, cum şi finul cel samânat. Dar, după potriveala climii şi după locurile cele încă neogorite, să cunoştea că au toate sămănăturile cele din vecinătate, prisosindu-să, după a mea părere, munca pământului, că este mai mult adusă la desăvârşire.

Iar locurile prin care am călătorit sunt aceste: Taldorf, Oberţel, Oterloh, Ravengburg, p. I, oraş, Aelighecraiţ, Altdorf, cetăţuie într-un loc foarte nalt, de unde zic că să vede Strasburg, – ce este hotar al Franţiii de către Ducatul

Baden, pe gârla Rinului; – Vaingarten, Banefurt, Steclin, Bertaite, Forst, Aintiren, Arnah, Rineldinghen, Sfinghen, Burţah, p. I, oraş, Baiers, Frauenlot, orăşel, Dreherg, Antrah. Intr-aceste 2 sate este hotarul vi r temberg de cătră Bavaria. Şi am mers prin Fertofen, Ilerfeld, Folcherţofen, Menipghen, p. I, oraş mare. Ungherausen, Erchaim, Obercamlah, Oberauerbah, Mindelhaim, p. I, oraş mare, – Chirhdorf, Viderghetinghen şi Buhloe, p. I, oraş. Aciia am dat în drumul cel mare, care s-au scris mai nainte.

Iar de la Minhen, călătorind spre Viena, m-am abătut numai la oraşul Passau, pentru frumuseţea ce am auzit că are; căci este tocmai în colţul ce face gârla Inn, unde întră în Dunăre, care fiindcă este mai iute decât curgerea Dunării, taie Dunărea de curmeziş până la malul cel dimpotrivă. De aciia, întorcându-mă drept în Viena şi nemaiavând ce alta a scrie despre călătorie, am gândit că trebuie să mă socotesc ca un vinovat când nu voi isprăvi cuvânţând şi de al doilea oară vieţuirea cea liniştită a vienezilor, frumuseţea a multelor plimbări de primprejurul Vienii, şi cea de pururea luminăţie, de cu sara până în zio, ce este în toată grădina ce împrejură cetatea Viena.

Şi căci nădejdea este nedespărţită de tot omul ce să află încă pre pământ, aceasta nădejde având şi eu, mă bucur nădăjduind că, negreşit, va veni vreme întru care patria mea, nu zic în puţini ani, *sa* se sămuiască întocmai cu oraşele cele mari ce am văzut; că măcar pasul cel dintâi să se facă, ce aduce toate noroadele spre fericire, carele pas este unul şi numai unirea spre folosul obştii, ce de multe ori am cuvântat.

GLOSAR

academie instituţie de învăţământ superior; universitate (p. 16, 55).

amesteca (a se ~) a se dezorganiza (p. 47). *Amestecătură* încurcătură (p. 86); *„amestecătură de metaluri”* – aliaj (p. 106).

antică – operă de artă produsă în antichitate sau foarte veche (p. 40, 63, 104).

anafora referat; raport scris (p. 80, 81). *Apă* – *„ape met alic eşti”* – ape minerale (p. 21, 73); *„ape metaliceşti fireşti fierbinte”* ape minerale termale (p. 127). *Aramă* bronz (p. 37).

arăta (a se ~) – *a se arăta cu slujbă către cineva* – a simula zelul (pentru cineva), a simula devotamentul (pentru cineva) (p. 76).

arătare spectacol (teatral) (p. 111); *a face arătare* a expune (p. 27).

armaş – (în organizarea feudală a Ţării Româneşti) slujbaş cu însărcinări judiciare şi administrative.

ascultare instruire specială, pregătire metodică (p. 10).

baie mâna (p. 21); *„băi metaliceşti fireşti fierbinţi”* staţiuni balneare cu ape minerale termale (p. 27); vezi supra*, ape metaliceşti fireşti fierbinte*”.

balcon grilaj (p. 114).

ban * (în orânduirca feudală a Ţării Româneşti) titlu purtat de marele dregător însărcinat cu administrarea Olteniei; primul boier al ţării (p. 65).

barbun peşte mic, roşiatic, de apă marină, comestibil *(Mullus barbatus)* (p. 102).

băgare – *„băgare de seamă”* observaţie; curiozitate (p. 71, 99, 101); analiză critică (p. 131).

bălăbăni (a se —) – *a se bălăbăni în lume* a trăi de azi pe mâine, a se strecura cu greu printre dificultăţile traiului zilnic (p. 78).

bez – în afară de, lăsând la o parte, cu excepţia.

bir – impozit; *„birul cel drept”* impozitul legal (p. 79).

broşbă nap *(Brassica napus esculenta).*

calamar specie de sepie.

calemgie cancelarie; serviciu al administraţiei publice. *Calemgiu* – funcţionar administrativ; copist. *Carte* scriere (p. Îl, 80).

casă – *„casa ştiinţei pentru aceia care să nasc, mor şi se*

însoară” oficiu de stare civilă (p. 49); *„casă de iconomie”* fermă agrozootehnică (p. 30). *Casnic* căsean, gospodar. *Cavalarie* – decoraţie. *Căiţă* – bonetă.

cărindă – specie de crustaceu marin comestibil: crevete *(Pa' laemon squilla).*

ceauşie (în organizarea feudală a Ţării Româneşti) funcţia de comandant, de şef al unei instituţii publice sau militare. *Chiriaş* cărăuş (p. 164); vezi şi *chirigiu, chirigiu* cărăuş; vezi şi *chiriaş.*

ciubuc – pipă (orientală) cu ţeava lungă; *„ciubucile slobode”* – fumatul este permis; *„ciubucile nu sunt slobode”* fumatul nu este permis.

ciudi (a se ~) a se mira. *Când* – încât (p. 118). *Coajă* cochilie (p. 39).

condei nărav, obicei rău (p. 82); *a pune condei asupra cuiva* a scrie împotriva cuiva (p. 51). *Contracciu* concesionar.

croată – stnfă ţesută des, în patru iţe, de tipul serjului, lustrinului, repsului.

croata! taler (monetă) imperial austriac. *Ctenie* specie de crap. *Cunibara* ghiulea, bombă.

cuvânt – cauză, motiv (p. 132); *„cu cuvânt”* – logic, raţional (p. 129).

dar binefacere (p. 33).

dijmărit – (în orânduirea feudală din Ţara Romancască) impozit în bani pentru stupi i pentru porci.

diplomatică ipocrizie, nesinceritate; linguşeală (p. 54); vezi şi *politică.*

Divan (în organizarea politică feudală a larii Româneşti) consiliu cu atribuţii politice, administrative şi juridice, alcătuit din boieri numiţi de domnitor.

dorobonţia – (în organizarea feudală a Ţării Româneşti) instituţie militară însărcinată cu menţinerea ordinii interne şi executarea hotărârilor domneţti; jandarmerie.

de ambasador; reprezentant diplomatic. *Estim* – vezi *estimp. Estimp* – în acest an.

faţă culoare. *Făptură* formă (p. 59).

figură – *„figuri prin copaci formalisite** – forme obţinute prin dispunerea copacilor în spaţiu sau prin tunderea coroanelor (p. 146).

fildeş – elefant.

fir şuviţă subţire de aur sau de argint, folosită odinioară în ţesăturile de podoabă.

florărie seră (p. 17); vezi şi *orangerie. Fofează* – canat (de poartă, de uşă, de fereastră). *Forşpan* corvoadă cu caii, la care erau obligaţi ţăranii, în folosul armatei imperiale austro-ungare.

funt măsură de greutate egală cu aproximativ 0,5 kg.

gazdă – ţăran înstărit. *Gerah* chirurg. *Gloabă* amendă. *Graf* – conte.

haină – *„haine de fer din creştetul capului şi până în degetele picioarelor, care se îndoiesc numai la încheieturi”* armuri.

hărăzit dăruit; acordat (p. 129).

hei – peşte migrator, serpentiform, comestibil; ţipar *(Anguilla vulgaris).*

hotărât hotărnicit (p. 109).

hrisov (în orânduirea feudală din Ţara Românească) act domnesc care servea drept act de proprietate.

husmet (în orânduirea feudală din Ţara Românească) slujbă, funcţic şi venitul rezultat din impozitele aferente.

i şi.

icoană tablou; portret; bust (p. 40).

iconom administrator.

ipat – de asemenea.

irat venit (al domnitorului).

ispravnic (în organizarea politică feudală a Ţării Româneşti) şef al administraţiei şi poliţiei dintr-un judeţ. *Isprăvnicat* – vezi *isprăvnicie.*

isprăvniae instituţia condusă de ispravnic şi funcţia acestuia.

izvod – *izvod de zidire* – model de construcţie, de

arhitectură (p. 103).

izvodi (a ~) a inventa; a crea. *Izvoditor* autor.

Împietrit, a – „bucăţi împietrite de lemn” mostre de cărbuni de pământ (p. 24); *„bucăţi împietrite ... de pământ”* mostre de roci (p. 24, 39); *„bucăţi ... împietrite ... din picătura apii carele să fac cu înmulţirea anilor** stalactite şi stalagmite.

Împotrivă în faţă (p. 29).

Incejrere – „începerea a fieşcăruia lucru este înjumătăţirea isprăvitului” un lucru început este pe jumătate făcut. *Încercat* verificat.

Închipui (a —) a redacta (p. 81).

Închipuit, a – proiectat (p. 56); amenajat (p. 38, 109). *Închisoare* împrejmuire (p. 152). *Înclinare* şubrezenie; dependenţă (p. 139). *Înclinat, a* şubred, fără bază solidă; interdependent (p. 133).

Îndreptare dreptate (p. 86).

Înfăţişare reprezentaţie (teatrală) (p. 101); vezi şi *arătare, întemeiat, a* – sprijinit (p. 16); temeinic (p. 125); confirmat (p. 129).

Întâire – intâictate.

Întrebuinţat (probabil) cel care are o trebuinţă; (probabil) petiţionar; (probabil) funcţionar („amploiat”) (p. 27).

jalogie – oblon (de lemn).

jăluitor (jeluitor) reclamant (p. 13, 81, 86).

joc – dans (p. 48).

juca (a ~) a dansa (p. 4S).

judeţ comitat, împărţire administrativă; vezi şi *varmedic. Laviţă – „laviţă de şedere”* bancă (de grădină publică) (p. 57, 144).

lăcaş temp’u (p. 59).

legătură convenţie, înţelegere (p. 22); convenţie, tratai diplomatic (p. 24).

lege ~ religie (p. 48).

licurin – varietate de chefal (sărat şi afumat). *Logofăt* –

logofătul cel mare – (în organizarea politică feudală a Ţării Româneşti) primul secretar al cancelariei domneşti.

logofeţel (în organizarea feudală a larii Româneşti) copist în cancelaria domnească.

lostărie bodegă, ospătărie.

lua (a ~) – *a lua vorbă* a discuta.

lude – (în organizarea feudală din Ţara Românească) unitate de contribuabili, alcătuită dintr-un număr variabil de birnici.

lume – *„lume deşteptată”* lume civilizată (p. 44). *Lună* – *„lună luminoasă”* lună plină (p. 175).

maghistrat instanţă de judecată (p. 13). *Maghistratură* – vezi *maghistrat. Mai* aproape (p. 70).

’naldehi tafta.

măruntaie obiecte (de podoabă) mărunte (p. 147).. *Memvrana* pergament.

mertic – cantitate fixă (1—2 ocale) de hrană. *Metal* – *„bucăţi de metaluri cu pământul lor nelucrat”* (p. 18), *„metaluri cu pământul lor”* (p. 24), *„bucăţi de pământ cu metalurile lor”* (p. 62) mostre de minereuri; *„metalul pămintului”* (p. 82) aur. *Mezat* licitaţie.

midie moluscă de mare, cu corpul închis între două scoici ovale, aproape triunghiulare, comestibilă *(Mytilus edulus). Mii* blană de oaie.

miliord (probabil) nobil englez, lord (din engl. *My lord), moşmulă* fructul comestibil – moale, suculent ţi cu gust dulce-acrişor – al „moşmonului”, arbust din familia rozaceelor *(Mespilus germanica).*

mofluzi (a se ~) a da faliment.

mumbaşir – (în organizarea feudală din Ţara Românească) slujbaş însărcinat cu strângerea birurilor şi cu execuţiile silite *mustră* exerciţiu militar. *Namestie* clădire. *Năstrapă* cană.

nepotrivit, a inechitabil, nedrept (p. .89).

neprăvilnicit, a – ilegal.

nezmintit, a – nevătămat (p. 24).

numai – unic (p. 111).

nume renume (p. 90).

numit, a renumit (p. 38, 63).

obraz. — *obraze* – persoane (din clasa feudală), boieri, nobili (p. 83).

ocârmuitor conducător; *„ocârmuitor politicesc”* conducător al administraţiei civile.

odaie – *„odăi cu bucăţi de:, părţile din trupul omului, în multe feliurimi tăiate, şi acestea toate făcute de ceară, întocmai şi făr’ de nicio deosibire din cele adevărate”* «laborator de anatomie înzestrat cu mulaje (p. 23). *Odihnă* linişte; confort.

ogor – *„vremea ogorului** vremea aratului (p. 95).

oierit impozit perceput pentru păşunatul oilor.

olan – ulan – militar din cavaleria uşoară.

orangerie seră; vezi şi *florărie.*

orânduit – „orânduitul om*”* ghid (p. 141).

organ instrument muzical.

osirdie – străduinţă, sârguinţă.

ostrov continent (p. 9).

palatin (în orânduirea feudală apuseană) înalt demnitar, guvernator militar şi civil al unei provincii (cu rang de vicerege al Ungariei, în Imperiul austro-ungar). *Papuc* încălţăminte.

paradie festivitate (p. 3! 59); cortegiu, alai (p. 32, 33). *Pac* podium (p. 106); *„pat cu meşteşug, pe care şezând omul, cu răpeziciune îl suie deasupra Invălişului”* – ascensor. *Pază* normă, regulă (p. 88). *Pământ* – *„pământ alb”* porţelan (p. 151). *Păradie* – vezi *paradie. Pătimaş*– bolnav, suferind.

pepene – *„pepeni negri”* pepeni roşii (p. 21). *Percal* pânză fină de bumbac cu ţesătura deasă. *Persoană* personalitate (politică) (p. 135); „persoanele cele pământeşti*”* personalităţile autohtone (p. 135). *Pervaz* ramă (de tablou). *Peşte roşu* dorada *(Sparus aurata).*

pine – scoici *(Pilta nobilis).*

pivă tun mare, primitiv, care se încărca pe gura ţevii; mortier.

plăcere – *„bună plăcere”* bun-gust (p. 56). *Plug* – *„pluguri meşteşugariţe spre uşurinţă”* pluguri meşteşugite, prevăzute cu mecanisme spre înlesnirea aratului (p. 139).

pocit infirm.

poftori (a —) a adăuga.

polcovnic colonel, comandant al unei unităţi militare represive, grad care, pe vremea lui Dinicu Golescu, se vindea „sub cuvânt de iraturi” (vezi supra), de către spătar (vezi infra) (p. 77, 78, 80, 82).

poleit strălucitor (p. 39); aurit (p. 41). *Politefsit* politicos, cuviincios.

politică – *„politica cea multă şi mincinoasă”* politeţe protocolară, afectată (p. 20); vezi şi *diplomatică.*

politicesc, cască civil (p. 25, 33); *„ocârmuitori politicesc”* conducător al administraţiei civile (p. 25).

politicos funcţionar în administraţia civilă a unui oraş (p. Lbvj.

poliţie administraţia civila (a unui oraş) (p. 41, 42, 116); *„poliţia universitate** (probabil) dieta provincială; administraţia civilă supremă a unei regiuni (p. 18). *Pont* ordonanţă, instrucţiune, regulament (p. 7C) *popor* populaţie locuind în acelaşi cartier (p. 41). *Portar* (în orânduirea feudală din Ţara Românească) slujbaş cu atribuţii de secretar (p. 86).

poslujnic (în orânduirea feudală din Ţara Românească) slujitor boieresc sau mănăstiresc scutit de plata impozitelor.

poştă loc (localitate) de popas, han pe parcuisul unui drum, unde călătorii găseau cai şi vehicule de schimb: *„suptpoliţie-poştă”* poştă orăşenească (p. 43). *Potrivire* echitate; armonie (p. 89).

pravilias jurist.

prăvilnicit legiuit, legiferat.

procopsit învăţat, doct.

prost de rând; sărac, mi/.er (p. 22).

preface (a se ~) a repara (p. 108).

prescrie (a ~~) a prelucra, a adapta (p. 85).

răboj – *a lua pe răboj* a cumpăra pe datorie; *a trai pe răboj* a trăi din împrumuturi. *Răspunde* (a —) a plăli (p. 35, 92). *Rişca* hrişcă.

roman – cavaler al Sfântului imperiu roman de naţiune germană, întemeiat în 962 de Otto I (p. 38, 67)

romanesc, ească – *„limba /... / romanească"* limba latină medievală (p. 24); *„haine romaneşti"* (p. 37), *„haine de her ca cele vechi romaneşti"* (p. 161), *„haine de her romaneşti"* (p. 163) armuri medievale purtate de cavalerii Sfântului imperiu roman de naţiune germană; *„au biruit ... numai cu numele romanesc"* (p. 90) – a biruit numai cu faima de roman.

rumân ţăran dependent de stăpânul feudal (p. 36).

sameş – (în orânduirea feudală din Ţara Românească) funcţionar administrativ însărcinat cu strângerea „samei*, dare în bani trimestrială care îngloba toate obligaţiile financiare ale birului.

sameşie funcţia sameşului.

samur mamifer carnivor, din familia mustelidelor (nevăstuica, viezurele, vidra etc.), cu blana sură, foarte apreciată. *Săpat* – *„săpatul pietrelor"* sculptura (p. 147). *Scaun* capitală, oraş rezidenţial.

mo *scăpătat* sărăcit. *Scăpătăciune* – sărăcit. *Schelă* târg, piaţă de mărfuri. *Scorbură* – grotă, peşteră.

scoruşă fruct comestibil al scoruşului arbora fructifer din familia rozaceelor *(Sorbus domestica).*

scos – ornament arhitectural în relief pe suprafaţa unei construcţii.

sculă giuvaer, bijuterie.

scutelnic – (în orânduirea feudală din Ţara Românească) ţăran scutit de plata birului domnesc, fiindcă se af. A în serviciu! domnitorului sau al unui mare boier. *Simţitor* –

impresionant. *Sinet* act, document, hrisov. *Siriman* orfan.

sistem – *„sistemă neguţetorească** categoria socială a negustorilor, tagma negustorilor; *„sisteme de oameni”* categorii sociale.

s'irman – vezi *siriman. Slobod* neprotocolar (20, 122). *Slobozenie* permisiune. *Slutit* – rănit, infirm (p. 25, 128). *Sminti* (a ~) a vătăma, a răni (p. 68). *Spătar* (în orânduirea feudală din Ţara Românească) înalt demnitar al curţii domneşti, care în vremurile vechi avea sarcina de a purta spata şi buzduganul voievodului, iar mai târziu, în sec .19, îndeplinea slujba de şef al armatei şi al poliţiei.

spătărie (în orânduirea feudală din Ţara românească) denumirea rangului de spătar şi a instituţiei condusă de acesta.

stacoj homar, crustaceu de mare, comestibil *(Homarus vulgarii).*

stânjen veche unitate de lungime, variind între I,96 în şi 2,23 în.

stânjin – vezi *stânjen.*

strânsoare – *„strânsoare de arme”* muzeu militar (p. 19); *„strânsoane de cadre”* colecţie de tablouri, pinacotecă (p. 18); *„strânsoare de mulţime şi feliurimi monede”* colecţie numismatică (p. 40).

şălar – vezi *şelar şcoală* – *„şcoală a multora meşteşuguri”* şcoală politehnică (p. 41); *„şcoală de învăţătură în parte”* şcoală particulară (p. 148); *„şcoală unde să învaţă cum să să tămăduia'. Iă boalele vitelor”* şcoală de medicină veterinară (p. 49); *„şcoală unde învaţă iubirea de omenire”* (probabil) institut de studii „umanioare” (p. 48).

şedere – *„şăderi ascunsc”* – boschete.

şelar meseriaş care confecţiona şi vindea şei şi alte obiecte

— De harna ament.

ştrengar meseriaş care confecţiona frânghii şi ştreanguri.

tarsana şantier naval.

temei soclu (p. 37).

ticălos sărman, nenorocit (p. 53, 70).

ticăloşie decădere morală (p. 34).

treti (în orânduirea feudală din Ţara Românească) demniiar de rangul al ireilea.

trup trupă teatrală, companie dramatică (p. 111). *Tui* – insignă militară otomană, alcătuită din una, două sau trei cozi de cal, atârnate în vârful unei lănci cu semilună, cu care sultanul dutingea pe înalţii demnitari ai Imperiului şi pe principii străini vasali.

tutunărit (în orânduirea feudală din Ţara Românească) impozit plătit domniei de către cultivatorii de tutun.

ţidulă chitanţă.

uliţi – *„uliţă slobodă de picior”* trotuar (p. 104). *Umilinţă* sfială, bună-cuviinţă (p. 94).

umplut – *„dobitoace frumos umplute”* animale frumos împăiate (p. 24). *Uşurare* – naştere.

varmedie prefectură; judeţ, împărţire administrativă. *Vătaş de plai* – (în orânduirea feudală a Ţării Româneşti) comandant al plăieşilor, paznicii unui plai (diviziune administrativă a unui judeţ de munte).

vinărici (în orânduirea feudală din Ţara Românească) dijmă în vin, reprezentând a zecea parte din recolta anuală, pe care producătorul trebuia să o dea domniei.

vistier (în orânduirea feudală din Ţara Românească) înalt demnitar care administra tezaurul ţării şi încasarea impozitelor.

vornic – (în orânduirea feudală din Ţara Românească) demnitar al curţii domneşti, având funcţia de înalt judecător.

vornicel (în orânduirea feudală din Ţara Românească) slujbaş cu atribuţii judecătoreşti la nivelul isprăvniciei. *Xifii* peşti-spadă *(Xipias gadus).*

zaherea denumire generală a proviziilor (făină, unt, miere etc.)

zapcilâc (în orânduirea feudală din Ţara Româneasca) funcţia zapciului.

zapeiu (în orânduirea feudală din Ţara Românească) slujbaş isprăvnicesc, însărcinat cu strângerea impozitelor dintr-o plasă – subdiviziune administrativă a unui judeţ. *Zugrav* pictor.

G. PIENESCU

INDICE DE NUME GEOGRAFICE[35]

A

35 Numele culese cu caractere drepte indică formele din textul original, caracterele cursive — corectările şi identificările editorului ; numele neidentificate sînt marcate cu semnul *. Pentru această nouă imprimare indicele a fost în întregime revizuit, eliminîndu-se greşelile de tipar şi identificările eronate din prima ediţie (1963).

Abrevieri : (c.) = canton elveţian ; (duc.) = ducat ; (ins.) = insulă; (1.) = lac ; (loc.) = localitate ; (m.) = munte ; (p.) = parc; (princ.) = principat ; (r.) rîu, fluviu ; (reg.) = regiune, ţinut.

B

Ş

CONSTANTIN (DINICU) GOLESCU SAU FIRESCUL CA EXCEPŢIE

Când, către sfârşitul anului 1826, marele logofăt Constantin Golescu revenea în patrie după un exil de aproape şase ani, el ar fi trebuit să apară cunoscuţilor mult schimbat, un „om nou”, altul, oricum, decât cel pe care îl ştiau: un om care, sufleteşte şi spiritual, se transformase

într-un chip spectaculos.

Aceasta e, cel puţin, reprezentarea curentă în istoria noastră literară. „Până către cincizeci de ani Dinicu Golescu arată a fi fost un boier ca toţi boierii, smerit în faţa mărimilor şi luând bani de la cei nevoiaşi, precum mărturiseşte, trăind o viaţă trindavă care până la sfârşit îl face căutător de tihne şi văităreţ la oboseli. ... C.'nd din 1824 începe să treacă graniţa spre a-şi aşeza copiii la şcoli străine, Golescu, mai cu judecată acum şi într-o vreme de repezi prefaceri, rămâne zguduit"; „contactul cu moravurile şi administraţia Apusului avea să-l zguduie cu violenţă şi să-l lămurească asupra întunericului şi racilelor din ţară"[36]. Se vorbeşte, de asemenea, despre „metamorfoza sa completă, rapidă şi definitivă"[37], ca şi despre

o „adâncă metamorfoză psihologică"[38]. Pentru a se întări imaginea unei bruşte schimbări se fac uneori asociaţii cu împrejurări mitologice. Pentru N. Iorga situaţia lui Constantin Golescu e analogă aceleia „când unul din acei păgâni cari se uită la cer numai de vreme bună ori rea se trezeşte, prin voia lui Dumnezeu care l-a pornit pe drumul Damascului şi l-a fulgerat cu mila Sa, *astfel,* când el, cel aspru şi crud, tăgăduitorul şi batjocoritorul, când el ridică mâiniâe lui încă pline de sânge spre înălţimile unde nu ajunge omul şi p4eacă genunchii lui dârji de luptător şi se roagă având în glas nevinovăţia copilului"[39], în vreme ce lui Perpessicius marele logofăt îi apare ca „unul din cei mai patetici convertiţi ai noului Damasc politic şi social,

---

36 Perpessicius : *Menţiuni de istoriografie literară şi folclor (1948—1956),* Bucureşti, Editura de Stat pentru literatură şi artă, 1957, p. 167.

37 Pompiliu Eliade : *Histoire de l'esprit public en Roumanie au dix-neuvieme siecle.* Tome premier, L'occupation turque et

38 Perpessicius, *op. cit.,* p. 191.

39 N. Iorga, *Oameni cari au fost,* I. Editura pentru literatură, col. B.P.T., 1967, p. 266.

ce-şi trimitea luminile din Apus”[40], ori, încă mai limpede, ca „un alt Pavel fulgerat pe drumul Damascului”[41].

Documentul probând această radicală prefacere, de nimeni pusă la îndoială, se consideră a fi cunoscuta *însemnare a călătoriii mele Constandin Radovici din Goleşti făcută în anul 1824, 1825, 1826,* tipărită „la Buda” în toamna anului 1826, scriere despre care s-a spus că aduce „mărturia celei mai puternice crize de conştiinţă pe care o prezintă cultura română în timpurile ei moderne”[42].

Se pare totuşi că în epocă felul de a gândi şi acţiunile autorului *însemnării...* nu erau socotite chiar extraordinare, din moment ce, de pildă, la 7 august 1830 *Curierul românesc* arăta „necontenitele şi obicinuitele osteneli ale D. M. Logofăt C. Golescu asupra întinderii cunoştinţelor între compatrioţii săi...”, anutiţând un nou „product al ostenelelor sale”. Obişnuita neputinţă de apreciere a contemporanilor? De bună seamă; dar şi obişnuita confuzie dintre „comun” şi „normal”, dintre ceea ce este mediu, general, curent, ordinar, standardizat şi ceea ce este firesc. Nu e nimic „anormal” ca un boier din Valahia începutului de secol al XIX-lea, călătorind în Occident, să vadă în ce stare de înapoiere se găsea ţara lui şi să dorească a o schimba: într-adevăr anormal ar fi fost să nu vadă ori, văzând, să rămână indiferent, apatic, orb. Contrastul, aşa de puternic pentru posteritate, dintre ideile, faptele şi sentimentele lui Constantin Golescu şi ideile, faptele şi sentimentele curente în epoca lui este un contrast între „normal” şi „obişnuit”, în virtutea căruia firescul apare ca excepţie. Acceptând afirmaţia, deloc paradoxală, după care „culmea normalităţii e geniul” *, se poate spune despre marele logofăt că a fost un geniu al normalităţii într-o vreme când anormalitatea instituită

40 Perpessicius, *op. cit.,* p. 175.

41 Perpessicius, *idem.,* p. 199.

42 D. Popo''iri. *Studii literare.* T. *Theratur-'. română In epoca „luminilor",* Editura Dacia, Cluj, 1967, p. 349.

devenise împrejurare curentă a vieţii. Venit dintr-o lume aberantă, cum era aceea constituită în Principate după îndelunga dominaţie otomană şi după un secol de fanariotism, Constantin Golescu descoperă, călătorind în Apus, o lume firească în care spiritul său, amorţit poate până atunci dar nu şi deformat, se trezeşte şi se integrează într-un chip cât se poate de normal: cu adevărat „uimit” se arată a fi marele logofăt nu de ceea ce vede în voiajul său, ci de ceea ce-şi aminteşte despre ţara lui. Permanenta comparaţie pe care o face de-a lungul *însemnării...* între „cele bune ce am văzut” şi „cele ce rău să urma în patriia noastră” situează în extraordinar trecutul amintirii, nu prezentul călătoriei: „Fericirea oamenilor celor proşti, aceştea mă silesc să arăt pricinile pentru care *birnicul Ţării Româneşti, care lăcuieşte într-acel bogat şi frumos pământ, este într-o sărăcie şi întru o ticăloşie atât de mare, încât un strein este peste putinţă să creează această proastă stare. ... O! Să cutremură mintea omului când îş va aduce aminte că* (s.n.) făptura dumnezeirii, omenirea, fraţii noştri, au

1 Alexandru Paleologu, *Bunul simţ ca paradox,* Editura Cartea românească, 1972, p. 17.

fost câte 10 aşternuţi pe pământ cu ochii în soare, şi o bârnă mare şi grea pusă pe pântecile lor, ca m'jşcându-i muştele şi ţinţarii, nici să poată a să feri.” în realitate, aşadar, Constantin Golescu este „zguduit” nu *de* contactul cu Occidentul: ci *prin* contactul cu Occidentul. Abia acum, când are un termen de comparaţie, descoperă el anomalia lumii din care venea, caracterul ei straniu şi teribil; călător în Apus, marele logofăt îşi descoperă de fapt ţara lui. Unde se petrec lucruri de neînchipuit: „Aceste nedrepte urmări şi *nepomenite peste tot pământul* (s.n.) i-au adus pe ticăloşii lăcuitori întru aşa stare, încât intrând cinevaş într-acele locuri unde să numesc sate nu va vedea nici biserică, nici casă, nici gard împrejurul casii, nici car, nici bou, nici vacă, nici oaie, nici pasăre, nici pătul cu sămănăturile

omului pentru hrana familiii lui, şi în scurt: nimică, ci numai nişte odăi în pământ, ce le zic bordeie, unde întrând cinevaş nu are a vedea alt decât o gaură numai în pământ, încât poate încăpea cu nevasta şi cu copiii împrejurul vetrii, şi un coş de nuiele scos afară din faţa pământului şi lipit cu balegă. Şi după sobă, încă o altă gaură, prin care trebuie el să scape fugind cum va simţi că au venit cinevaş la uşă-i; căci ştie că nu poate fi alt decât un trimis spre împlinire de bani. Şi el neavând să dea, ori o să-l bată, ori o să-l lege şi o să-l ducă să-l vânză, pentru un an, doi şi mai mulţi, sau la un boerenaş sau la un arendaş, sau la oricine să va găsi, ca el să-i slujească acei ani, şi banii ce să dau pentru slujba acelor ani să să ia pentru birul lui (iarăş zic că, adevărat, milostivul Dumnezeu este foarte răbdător). Ce era dator această făptură dumnezeiască, să şi robească ca să dea şi ce nu are domnului?" Un adăpost mizerabil şi o ieşire secretă, prin care se poate fugi oricând: sărăcie şi mefienţă – problema eternă a vieţii ţăranului român, constrâns „să şi robească ca să dea şi ce nu are domnului", mereu altul şi mereu acelaşi „domn" necruţător, despotic, străin sau înstrăinat de „norod"; iar această problemă transpare cu un memorabil relief în tabloul de o exactitate halucinantă descris de Golescu fără nimic „artistic", fără lamentaţii de prisos, doar cu o uimire vag „filosofică", abstrasă în planul superior al unei presimţite meditaţii despre condiţia umană („Ce era dator această făptură…?").

Nu se poate şti dacă, redactându-şi *însemnarea…* Constantin Golescu a avut intenţia de a face literatură ori conştiinţa faptului artistic; mai degrabă este de presupus că nu. Spre deosebire de fratele său Gheorghe (Iordache), şi el un cunoscut cărturar, spirit înclinat spre sedentarism, se zice, marele logofăt este mai mult un om al faptei decât al condeiului, activ, slujindu-se de scris mai mult decât slujind scrisul, răbdător, insistent, tenace, având o mare vocaţie a devotamentului faţă de tot ce întreprinde. Nu renunţă şi pune în orice acţiune o convingere care

însufleţeşte şi dă încredere; este capabil să se consacre unei idei care ajunge să-i determine şi să-i organizeze întreaga existenţă. Viaţa lui Constantin Golescu, atâta cât se cunoaşte, pare construită cu o mână sigură şi este azi uimitor să vedem că silueta personalităţii lui se detaşează puternic abia în ultimii cinci ani de viaţă: după întoarcerea din emigraţie şi, mai ales, după ce concomitent îşi tipărise memorialul de călătorie. De aceea s-a dat voiajului său în Europa, înfăţişat în*î nsemnare...* importanţa unui eveniment capital. Dar*î nsemnarea...* nu este nici singura şi nici toată *opera* marelui logofăt; este doar o parte componentă a activităţii lui, un element care a fost însă arbitrar extras din context sau căruia, alteori, i s-a arătat o preţuire nu exagerată ci rezultată din subordonarea celorlalte.

S-a spus, despre *însemnare...* că ar conţine întreg programul activităţii de „lumânare” culturală şi de trezire a patriotismului pe care a susţinut-o, din 1826 până la moarte (1830), Constantin Golescu; mai exact este însă a se spune că atât scrierea cât şi tipărirea acestei cărţi se integrează unui program, unui „plan” mai cuprinzător. *Însemnarea...* încă nu apăruse în primăvara anului 1826, când însă ieşea o „înştiinţare pentru şcoala din satul Goleşti, ce să află în judeţul Muşcelului, cătră părinţii cei ce vor voi să înveţe copiii dumnealor limba românească, nemţească, grecească, latinească şi italienească: şi mai vârtos să înveţe cel dintâi temei al omului, – pentru care învăţătură să şi tipăresc cărţile cele trebuincioase* şi în care se anunţa că „fieşcare părinte, de orice treaptă va fi, sau neguţătoriu, sau boiariu, sau birnic, sau măcar şi rob, poate a-şi trimite copiii la această şcoală, spre aceste învăţături, făr de nicio plată, la leat 1826, Mai întâi”[43]. De asemenea, antologia *Adunare de folositoare învăţături,* întocmită şi tradusă de marele logofăt, tipărită în acelaşi

43 Lucreţiu Pătrăşcanu, *Un veac de frământări sociale 1821—1907,* ediţia a Il-a, Editura Cartea rusă, 1947, p. 117.

an 1826 – probabil una dintre „cărţile cele trebuincioase” despre care e vorba în *înştiinţare* – conţine într-o notă despre nedreptul regim fiscal din Valahia şi o referire la apropiata apariţie a *însemnării...*: „Apoi lasă, zic, toate celelalte împliniri ale huzmeturilor, cu care nedrept mijloc să vând, să primesc de la lăcuitori, pentru cari *toate mai pe larg să vor arăta în altă cărticică ce în urma aceştii va veni* (s.n.), unde mă spovedesc chiar eu în ce chip am urmat pe acele vreme, din cari judec că un norod ocârmuit cu acest feliu de mijloace nu poate fi fericit, şi nici cei mari, nici cei de mijloc, nici cei mici nu pot fi fericiţi...'[44]. În sfârşit, la 20 noiembrie 1826, după cum aflăm chiar din cuprinsulî *nsemnării...* Constantin Golescu se afla încă la Viena: aşadar înfiinţarea şcolii din Goleşti şi începerea „tipăriturilor”, cum zice N. Iorga[45], sunt acţiuni anterioare apariţiei memorialului de călătorie, în care s-a văzut totuşi un program de lucru pe care marele logofăt l-ar fi urmat după revenirea în ţară. Mai potrivit este de aceea

1 Apud Nerva Hodoş: Constantin (Dinicu) Golescu, *însemnare...* tipărită din nou şi însoţită de o introducere de... Bucureşti, 1910, Tipografia „Cooperativa”, p. XL—XLIV.

2 Apud Petre V. Haneş: Constantin Golescu, *însemnare...* cu o prefaţă, indice de lucruri şi de cuvinte de... Bucureşti, Minerva, 1915, p. XVIII.

3 N. Iorga, *Istoria literaturii româneşti în veacul al XIX-lea,* de la 1821 înainte, în legătură cu dezvoltarea culturală a neamului, voi. I, Epoca lui Asachi şi Eliad (1821—iSC), Bucureşti, Minerva, 1907, p. 97.

să presupunem că redactarea *însemnării...* (operă de rememorare, cum vom vedea, şi nu relatare directă, imediată, constituită pe măsură ce se desfăşoară călătoria)

---

44 Ioan C. Filitti, *Frământările politice şi sociale în Principatele Române de la 1821 la 1828,* Cartea românească, 1932, p. 16.

45 C. D. Aricescu, *Istoria revoluţiumi române de la 1821,* Craiova, 1874, p. 341.

a făcut parte dintr-un „program” mai larg. Este astfel evident că în latura sa „teoretică” *Însemnarea...* pare a fi mai mult un manifest politic, social şi cultural prin care se preconiza o reformă radicală, după „modelul” Europei occidentale, a „ocârmuirii”, a „pravilelor” şi a „năravurilor” din Valahia deceniului 1820—1830. Este fapt curent, de altminteri, că după 1821 „în Principate primele manifestări culturale devin mijloace de exprimare a curentelor opoziţioniste” I şi că „oamenii luminaţi stabileau o indisolubilă legătură între ideea emancipării politice şi aceea a dezvoltării culturale. Aceasta din urmă trebuia să pregătească pe cea dintâi. În ordinea posibilităţiilor de înfăptuire, opera culturală venea pe primul plan” 2. Chiar lungimea exilului, mai întâi impus de împrejurări dar pe urmă se pare că şi voluntar, arată la Golescu existenţa unei nemulţumiri nu numai faţă de stările anterioare anului 1821, dar şi faţă de situaţia prezentă, cu toate că ţara avea, după 1822, un domn pământean, pe Grigore Ghica. Nu e însă fără interes a reaminti că, deşi instalarea lui, după un veac de fanariotism, stârnise un mare entuziasm patriotic, bine înrădăcinatele rele deprinderi aduse din Fanar nu încetaseră să fie o sumbră realitate. Noul domn era „om fără instrucţiune” 3 şi „se dovedi nepotist”[46], instalându-şi multele rubedenii pretutindeni în administraţia ţării (Pompiliu Eliade face o lungă listă a acestora şi a posturilor pe care le ocu pau[47]); era „încrezător în câţiva favoriţi”[48], dar îşi dizgraţia miniştrii cu uşurinţă, fiind excesiv de bănuitor[49]; nu iubea, se pare, cărţile şi în palatul lui nu avea niciun volum şi nicio hartă geografică[50]; a

46 Ioan C. Filitti, *op. cit.,* p. 128.
47 Pompiliu Eliade, *op. cit.,* p. 116—117.
48 Ioan C. Filitti, *op. cit.,* p. 128.
49 Pompiliu Eliade, *op. cit.* p. 103—112.
50 *Idem.*

interzis să se ţină în cafenele gazete şi să se dea la citit[51]. În vremea lui „lipsa de bani era mare; preţurile urcate peste măsură, foametea bântuia, haiduci cutreierau ţara[52]. „Toată lumea se îmbulzea la slujbe pentru «procopseală» şi era aproape o necesitate ca slujbaşii să se reînnoiască în fiecare an, pentru ca să se poată «pricopsi» cât mai mulţi”[53], deoarece „funcţiunea trebuia să fie pentru titularul ei, schimbat anual, prilej de repede «chiverniseală», termen mărturisit în acte”[54]. Marea instabilitate legislativă din vremea fanarioţilor se menţinuse, şi despre acest adevărat flagel social ne putem face o idee din *Raportul lui Barbu Ştirbei către Kisseleff asupra stării Valachiei în anul 1832:* „Dar arma cea mai grozavă pe care o mânuia guvernul era dreptul ce şi-l păstrase de-a se pronunţa în ultimă instanţă la toate judecăţile şi chiar de-a reveni asupra sentinţelor pronunţate de Hospodarii precedenţi şi prevăzute cu toate formele legale, la modul acesta îşi rezervase dreptul de-a dispune de averea fiecărui particular şi de a-şi mulţumi urile sau cupiditatea: de aceea totul atârna de la bunul plac al unui singur om, întrunind toate puterile: cea legislativă, cea executivă şi cea judiciară. Toate se făceau prin intrigă, şi lucrul cel mai greu pentru un om cinstit şi liniştit, era să fie silit de-a face şi el intrigi şi de-a fi în continuă agitare pentru a se feri de-o mulţime de neajunsuri, cari cad totdeauna asupra unui om cinstit în mijlocul corupţiunii generale*; „pretutindeni puterea înlocuise dreptul, arbitrariul înlocuise legea, şi din nenorocire abuzurile de tot soiul erau singurul mijloc de producţie şi de câştig”. Justiţia devenise un instrument de represiune pus în slujba unui sistem politic viciat; nu era laică şi separată de celelalte puteri, ci „cu totul contopită

51[6] *Ibidem.*
52 Ioan C. Filitti, *op. cit.,* p. 128.
53 *Idem,* p. 172.
54 *Ibidem,* p. 29.

în administraţie; perceptorul impozitelor era în acelaşi timp administrator şi magistrat. ... Legile rămâneau prin urmare fără putere, favoarea sau capriciul hotărau în toate; dreptatea era de obicei sacrificată pasiunilor şi interesului josnic” *I.* Măsura luată de otomani după evenimentele anului 1821, de a renunţa la fanarioţi şi de a numi domni pământeni, nu era de ajuns pentru a se produce o schimbare în starea Principatelor: „Sistemul zis fanariot şi care, în realitate, era mai vechi decât vremea fanarioţilor, n-ar fi fost posibil fără stăpânirea turcească şi de aceea a continuat, vrând nevrând, şi sub primele domnii pământene” 2. Totuşi sistemul acesta intrase în criză: năzuinţele reformatoare nu lipsesc şi este vizibilă intensificarea lor rapidă, deşi iau formele cele mai felurite. Este o epocă a societăţilor secrete şi a comploturilor; a pamfletelor politice, a satirelor şi a manifestelor; viaţa este nesigură, izbucnesc incendii devastatoare, epidemiile de ciumă se ţin lanţ, banditismul înfloreşte. Dezordinile vremii sunt evocate de Ion Ghica: „Tulburările de pe-mprejurul ţării, precum răscularea lui Caragheorghe şi a lui Pasvantoglu, incursiunile cărjaliilor, Eteria grecească şi revoluţia de la 1821 făcuseră să zbârnâie în tinerii români coarda vitejiei. Lor începu să le placă armele, vânătoarea şi călăria; feciorii de boieri luară un fel de aer de *cabadai,* termen adoptat de dânşii şi care avea semnificarea de voinici. În timpul lui Grigorie vodă Ghica, pe la 1823—1824, cuconaşii nu lăsau să

1 *Raportul lui Barbu Ştirbei către Kisseleff asupra stării Valachiei în a. 1832,* I, „Convorbiri literare”, an. XXII, nr. 9, I decembrie 1888.

2 Ioan C. Filitti, *op. Cât.,* p. 171.

le scape niciun prilej de a se îmbrăca cu poturi, cu mintean şi cu cepchen; a se lega la cap cu *tarabolus* şi a-şi încărca *sileahul* de la brâu cu pistoale şi cu iatagan, precum şi aşi atârna pala de gât. Pentru cel mai mic lucru ei se serveau cu armele, încât, din pacinici ce erau mai

înainte, deveniseră arţăgoşi şi tulburători. ... Anarhia domnea în toate, şi lesnirea de a da cu pistolul în oameni devenise la modă, astfel că ucisul fiind totdeauna presupus că s-ar fi împuşcat la vânătoare, ucigaşul rămânea nepedepsit'.[55]

Cu atât mai interesant este de aceea să vedem că în *însemnare...* Constantin Golescu se arată a fi un adversar al agitaţiilor politice, prezentate ca factor de nesiguranţă şi de sterilitate – „Poci zice că cei cu mai multe moşii că ar strânge şi bogăţie *lipsindu-ne acelea fumuri şi politiceşti gândiri cum să urmam sau împotriva stăpânirii, sau spre folosu-i (iar acum, întru o ameţeală de gânduri, cum toţi să domnim)"* – s.n. – câtă vreme nu sunt îndreptate spre scoaterea ţării din starea în care o adusese dominaţia otomană. Desele schimbări, tulburările de tot felul sunt, zice el, „obşteşti stingeri ale ţării', cerând cu insistenţă solidarizarea în interesul patriei – „măcar pasul cel dintâi să se facă, ce aduce toate noroadele spre fericire, carele pas este unul şi numai *unirea, spre folosul obştii*' (s.n.).

Totuşi marele logofăt fusese, dacă nu de-a dreptul un „conspirator", cel puţin bine amestecat în frământările politice din Ţara Românească. Încă de prin 1801—1802, când era foarte tânăr (s-a născut la 7 februarie 1777), plecase într-o misiune secretă la Paris, unde trebuia să sondeze intenţiile lui Napoleon, pe atunci prim-consul, în privinţa Principatelor şi să vadă ce se întâmplase cu un alt trimis, logofătul „nebun" N. Dudescu, ce avusese o însărcinare identică şi căruia i se pierduse urma.

La 1821 când murise, „Domnul ştie cum', zice Ion Ghica, se pare că otrăvit, voievodul Alexandru Şuţu, om în vârstă şi fricos, temător de avântul Eterei, pe care, tot Ion Ghica spune, „căuta să-l împiedice, sau cel puţin să-i amâie izbucnirea prin oarecari măsuri de poliţie", marele logofăt Constantin Golescu era, se crede, iniţiat în mişcarea eteristă1 şi nu pare să fi fost cu totul ostil faţă de revoluţia

55 Ioan C. Filitti, *op. cit.,* p. 26.

lui Tudor Vladimirescu, dimpotrivă chiar. Pleacă totuşi la Braşov, dar nu de frica „zaverei', ci pentru a însoţi familia fostului domnitor Alexandru Şuţu – prin a cărui neglorioasă moarte avea să se încheie lungul şir al celor 40 de domnii fanariote ce ocupaseră timp de un secol tronul Ţării Româneşti –, dovadă de omenie şi de devotament, căci ai săi rămăseseră în ţară, la Goleşti, de unde vor fi aduşi, nu fără peripeţii, de fratele său Gheorghe (Iordache). Mulţi, de altfel, emigraseră atunci, şi din Muntenia şi din Moldova, refugiindu-se în provinciile româneşti care se aflau sub altă stăpânire decât cea turcească: „Prădăciunile şi jafurile oamenilor, cu care veneau şi Tudor şi Ipsilante spre Bucureşti, speriase într-atât pe bieţii locuitori, încât fugeau toţi în toate părţile dinaintea zavergiilor şi a pandurilor, ca dinaintea unor inimici cruzi şi barbari; familiile avute treceau în Transilvania, în Bucovina şi în Basarabia, iar săracii se ascundeau cum puteau la apropierea lor şi aşteptau pe turci ca pe nişte salvatori”[56]. La Braşov şi la Sibiu emigranţii făceau planuri de schimbări politice, sperând înlăturarea stăpânirii otomane; ei căutau de aceea să se folosească de cronicile neînţelegeri ale vremii dintre cele trei mari puteri de atunci, imperiile austriac, rus şi otoman. Nădejdile celor mai mulţi se îndreptau către ruşi, a căror putere era în necontenită creştere: ţarul Alexandru I, zice Ghica, „era eroul timpului, era iubit şi măgulit de toţi suveranii şi de toate guvernele, pentru concursul său în contra lui Napoleon; era temut pentru numeroasele sale oştiri din Europa şi din Asia”[57]. După numirea, în 1822, a domnului pământean Grigore Ghica, numeroşi boieri, între care şi Gheorghe (Iordache), fratele mai mare al lui Constantin Golescu, se întorc în ţară; alţii rămân însă mai departe în exil, nemulţumiţi de continuarea dominaţiei

56 Ion Ghica, *op. cit.,* p. 160.
57 Pompiliu Constantinescu, *Scrieri, 2,* Editura pentru literatură, 1967, p. 313.

turceşti şi lucrând, după puterile lor, pentru a o îndepărta cu totul din Principate. Marele logofăt este unul dintre aceştia; gândea, este de presupus, că un eventual război ruso-turc ar crea probabil bune condiţii pentru obţinerea independenţei naţionale. Face, în 1823, o călătorie în Rusia, la Petersburg, având, este de închipuit, o misiune politică, iar în 1826 se află printre semnatarii unei scrisori de condoleanţe trimisă contelui de Nesselrode cu ocazia morţii ţarului Alexandru I. Tot în anii de emigraţie îl vedem luând obiceiul de a se semna Constantin „Radovici”, adică „fiul lui Radu”, în acelaşi chip scriind, în apelul despre înfiinţarea şcolii din Goleşti, şi numele tatălui său („Radu Nicolaiuvici Golescu”). În sfârşit, marele logofăt revine în patrie după încheierea, la 25 septembrie (7 octombrie) 1826 a Convenţiei ruso-turce de la Akkerman (Cetatea-Albă), prin care se confirma tratatul de pace de la Bucureşti din 1812, hotărându-se, între altele, şi „alcătuirea unui regulament pentru îndreptarea stării Principatelor: e punctul de plecare al viitorului *Regulament organic”*[58]. O posibilă aluzie la aceste împrejurări găsim în *însemnare...* într-un pasaj vibrând de încordarea exprimării figurate: „O! pre (a) puternice părinte al tuturor noroadelor! *Niciodată nu o să se ridice deasupra neamului românesc acest nor întunecos, plin de răutăţi şi de chinuri?* (s.n.) O! preabunule stăpâne! Nu o să fim izbăviţi o dată de toate nevoile? Nu o să ne învrednicim să vedem o rază de lumină care să se îndrepteze spre obşteasca fericire? Dar ce zic? Rază? lata, întreagă lumină s-au arătat, de cătră preaîndurătoriul Dumnezeu trimisă, prin preaputernicul protector şi apărători al patriii noastre, carele aşteaptă de la noi numai o mică şi uşoară urmare – unirea, zic – cea spre fericirea obştii, căci după aceasta vin toate fericirile; iar făr’ de aceasta, niciun bine în lume nu să întemeiază; şi căci în obşteasca fericire va

58 Constantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *Istoria românilor din cele mai vechi timpuri pînă astăzi,* Editura Albatros, 1971., p. 503.

găsi fieşcare şi pe a sa, iar în parte numai străduindu-ne, avem destule pilde; că ne-am perdut slava, starea şi cinstea, ajungând şi în hula lumii." De bună seamă, prin „norul cel întunecos, plin de răutăţi şi de chinuri" marele logofăt înţelegea apăsătoarea stăpânire otomană.

Toate acestea îl arată pe Constantin Golescu altfel decât „un boier ca toţi boierii", „naiv", „trândav" ori „fulgerat" de revelaţii în plină maturitate (avea, la data plecării din ţară, 44 de ani); el este mai degrabă un spirit lucid şi profund echilibrat, înţelegând mult mai bine decât alţii mişcarea politică a vremii şi mersul istoriei, foarte priceput în evaluarea raporturilor dintre marile puteri de atunci, dar nu pentru a trage foloase proprii ci pentru a face bine ţării sale, contribuind, în măsura forţelor lui şi dând un mare exemplu, la scoaterea ei din starea cumplită în care o aduseseră îndelungata dominaţie turcească şi coruptul regim fanariot. Aflat, s-ar putea spune, între două lumi, între apaticul Orient vicios, ritualic, fatalist, „atemporal", unde fastul orbitor, „luxul", stătea alături cu mizeria cea mai cruntă şi cu stricăciunea morală produsă de „scârboasa diplomatică", adică de intrigi şi de corupţie, şi între, de partea cealaltă, Occidentul energic, raţional, activ, „logic", „individualist" şi constructiv, Constantin Golescu aderă la valorile vieţii europene fără rezerve dar şi fără „uimiri", fără „încântări" copilăreşti, de „primitiv" I ce descoperă, buimăcit, „civilizaţia". El nu *devine* european; ci *este,* în *însemnare...* cel puţin, european. Călătorind în Europa, Constantin Golescu *se* descoperă, mai mult decât descoperă; şi *se* descoperă nu ca „oriental" în Europa, dar ca „european" într-o prelungire artificială, determinată de vicisitudini istorice, a Orientului. „Europenizarea" pentru care militează este de aceea o *regenerare,* pe baze istorice determinate; *„voi scrie* – mărturiseşte în *însemnare...* — *fiind încredinţat că în anii cei mai vechi au fost în trupurile moşilor noştri sânge romanesc, au avut fapte virtuoasă* (s.n.); iar de la o vreme s-au aţâţat luxul şi scârboasa

diplomatică, care n-au fost spre vreun temei al nostru sau folos al patriii”. Conştiinţa latinităţii românilor apare la Constantin Golescu în strânsă unire cu o vie conştiinţă morală a istoriei; certitudinea trecutului face posibilă speranţa nezdruncinată în viitor: „Binele l-au învăţat oamenii întâi unii de la alţii, neamurile mai pre urmă unul de la altul, precum vedem în istorii: că elinii prin călătorii la Eghipet au tras de acolo lumânările ştiinţilor, multe din meşteşuguri, şi *romanilor, strămoşilor noştri,* înmulţite le-au comunicat. *Iar aceştia în toată Evropa cea luminată le-au revărsat, şi aceasta, din zi în zi sponndu-le, însutit roditoare le-au făcut*” (s.n.). S-ar spune că pentru marele logofăt „europenizarea” este, în latura esenţială, un proces de re-integrare în comunitatea „cea luminată” a „Evropei”, nu doar o „transformare” determinată de simpla voinţă a progresului; în genere de altfel reformele propuse de Constantin Golescu au caracter „organic”, nu „forţează” prezentul, socotit totuşi ca fiind „ticălos”. Lipseşte de aceea din *însemnare...* „complexul de inferioritate” atribuit adesea lui Golescu. El are, de bună seamă, conştiinţa, uneori dureroasă, a diferenţelor dintre ţara şi statele europene pe care le descrie; nici nu putea să n-o aibă; dar, mai presus de aceasta, are conştiinţa nevoii şi a posibilităţii de a fi înlăturate. Marele logofăt nu-şi pune problema de a fi „*pentru* sau *contra Europei*”; această „polaritate funestă” care a divizat, risipindu-le, multe energii creatoare, îşi face apariţia mai târziu, către sfârşitul veacului al XIX-lea. N-o găsim la Constantin Golescu şi nici în scrierile revoluţionarilor de la 1848; iar o reacţiune puternică împotriva acestei simplificări se va înregistra abia în deceniul al patrulea al secolului nostru şi, din nou, după 1964— 1966, când atât imitaţia servilă cât şi idiosincrasiile sumare vor fi deopotrivă respinse, ca atitudini sterile şi chiar dăunătoare prin extremismul lor, înţelegându-se adevărul „firesc”, „normal”, după care spiritul creator naţional „se manifestă rezistând,

opunându-se, alegând şi respingând[59].

Dar aceasta e, în formele şi la proporţiile vremii sale, chiar atitudinea lui Constantin Golescu. Vădită nu doar în activitatea lui de „lumânare” – înfiinţarea şcolii din Goleşti, tipărirea de cărţi „trebuincioase”, organizarea unei Societăţi literare, scoaterea de publicaţii periodice –, dar şi în caracterul „exemplar” al scrierilor proprii: atât în *însemnare...* cât şi în bogatele note adăugate volumelor traduse şi antologiilor pe care le întocmeşte, marele logofăt face operă de selecţie şi discernământ, reţinând cu precădere ceea ce i se pare pilduitor, „vrednic de scris”, util a fi cunoscut. Scopurile sale sunt „pedagogice”; el doreşte *să informeze, să convingă* şi *să influenţeze.*

După ce, în prealabil, se informase, se convinsese şi fusese influenţat el însuşi. Îl vedem, în *însemnare...* în două situaţii caracteristice pentru alcătuirea lui spirituală. Dând explicaţii în legătură cu vehiculul folosit în călătorie, rapida trăsură „care zioa, noaptea, necontenit umblă”, romanticul „ailvagen”, Golescu mărturiseşte că „mai bucuros” stătea în faţă, alăturea „cu condoctorul”, numindu-se pe sine „băgătorul de samă”; descriind mai apoi şi vaporul („este o corabie care merge pe mare cu un meşteşug de foc...”), notează că nu se permite vizitarea sălii maşinilor („înăuntru, unde este acel meşteşug, nu lasă pe nimeni să bage sama”), interdicţie peste care însă a trecut („dar după oareşce băgare de samă ce am putut face...”), edificându-se asupra „meşteşugului” şi înfăţişându-l în detalii, ba chiar făcând o comparaţie menită să ajute înţelegerea cititorului autohton („întocmai ca la cazanul care scoate rachiul, la care la fund îi arde focul, şi capacul strânge lacrămă de abureală”). Curiozitate stăruitoare, activă, dorinţă neobosită de înţelegere, vie capacitate de percepere şi de asimilare a noului, deschidere a spiritului cu o „mirare” interioară, „filosofică”, în faţa lumii („iar băgătorul de samă, ca un

59 Mircea Eliade, *op. cit.,* p. XL

mai neînvăţat decât toţi, mirându-să”); această dispoziţie „cercetătoare” este pe cât de firească pe atât totuşi de puţin curentă. Există la Constantin Golescu o *aviditate a privirii* – cele două episoade o conţin într-o formă oarecum epică – prin care lumea este luată în posesiune şi „raţionalizată (acesta este de altfel şi sensul numeroaselor indicaţii dimensionale, date în unitatea de măsură a epocii – „stânjenul”) cu o energie ce pare inepuizabilă. În chip obişnuit, la nivelul comun, curiozitatea este limitată şi nu se manifestă continuu, fie întorcându-se, în momentele de scădere a intensităţii, asupra reacţiunilor proprii (realitatea eului este cea mai apropiată), fie distribuindu-se intermitent şi selectiv, după dispoziţie ori după voinţă; dar la Golescu este o stare permanentă şi „naturală”, lipsită de umbra oricărui efort. A băga de samă este pentru el, în ipostaza de călător, un mod de existenţă; singurul mod de existenţă.

În principiu, acesta este de fapt chiar modul de existenţă al călătorului; dar al unui călător abstract, al „ideii” de călător mai precis, rareori sau niciodată existând în stare pură. Constantin Golescu pare însă a fi o întrupare aproape perfectă a acestei „idei” şi este, de aceea, un călător fără chip. S-a observat de altminteri că „în aceste «însemnări» de călătorie, nota personală este ascunsă aproape cu totul, şi chiar când apare, este totdeauna foarte discretă” *. El face figură de raportor obiectiv şi exact, jurnalul său este „funcţional” şi răspunde unui scop determinat. Departe de a înfăţişa o „convertire”, o evoluţie sufletească şi spirituală, *însemnarea...* este o scriere concepută şi redactată în intenţia de a converti, de a influenţa, de a îndemna, chiar, la o schimbare. De necesitatea căreia autorul este convins: „Deci dar, luând toţi sama osândii întru care ne aflăm, trebuie să ne împuternicim şi să judecăm care sunt datoriile unui bun patriot, vrednic de laudă oroşan, iubitor de fi părinte, şi care sunt acele urmări ce înstatorniceazǎ temeiurile

caselor noastre, cum şi care sunt acele ce dezrădăcinează toate fericirile noastre; şi aşa toţi de obşte, depărtând de la noi cele rele fapte şi îmbrăţişând pe cele bune (a cărora cel dintâi pas este unirea spre obştescul folos), să ridicăm mâini rugătoare către milostivul părintele ceresc, să ne îndrepteze spre drumul fericirilor, şi să cerem tot chipul de ajutor de la preaînălţatul nostru domn, ca de la un părinte şi ca de la un mădular neamului rumânesc, ca să putem urma cele mai nainte zisă foloase către naţie, căci, cum am mai zis: în fericirea obştii ne vom găsi fieşcare în parte şi pre a sa”.

S-ar putea spune că, adept al unor adânci reforme, Constantin Golescu propune aici efectuarea unei analize temeinice a stării în care se afla ţara şi întocmirea unui curat „program” de acţiuni vizând îndreptarea ei: „vorbesc – zice el – pentru folosul patriii mele, pentru deşteptarea, pentru lumânarea, pentru înfrumusiţarea, şi în scurt: pentru fericirea ei”. Însă atât „analiza” cât şi „programul” sunt în bună parte conţinute în *însemnare...;* relatarea călătoriei îi dă lui Constantin Golescu prilejul de a le expune oarecum indirect, sub forma, atât de caracteristică pentru el, a unei „pilde”. Voiajul în Europa, descris în *însemnare...* este real; dar capătă înfăţişarea unei fabule ce permite autorului să-şi avanseze şi să-şi insinueze ideile. Suportul acestora îl constituie aspectele vieţii europene zugrăvite în *însemnare.* Puse într-o elocventă antiteză cu amintirea unor situaţii similare din Valahia; iar Constantin Golescu foloseşte o remarcabilă strategie a convingerii, lăsând discursul ideologic într-un plan aparent secundar şi adoptând atitudinea unui observator „neutru”, „obiectiv”, preocupat exclusiv de înregistrarea exactă a celor văzute. Forţa evidenţei slujeşte astfel intenţiile autorului şi, totodată, le „ascunde”, întrucât vederile reformatoare apar nu numai ca nefiind premeditate, dar şi ca involuntare, spontane, „naive”. Consideraţiile lui Constantin Golescu se nasc, s-ar zice, în chip reflex; par consecinţe fireşti ale

priveliştilor şi împrejurărilor descrise, notaţia cea mai sec informativă fiind condusă cu abilitate către adevăratul conţinut, cel „ideologic”. Iată chiar începutul *însemnării...* unde sunt prezentate oraşul „Kronstadt, ce-i zic în româneşte Braşov” şi judeţul Bârsei, într-un stil rece şi abstract, de dicţionar: „Acest oraş este în ţinutul Sibembirgen, în judeţul Bârsii, mic şi cetăţuit, dar îndestul lăcuit, având peste doaăzeci de mii lăcuitori, căci este aproape de hotarăle prinţipatului Valahiii, şi negoţul se află în mare lucrare. Acesta să otcârmuieşte, cu ale sale deosibite pravile şi obiceiuri, supt stăpânirea austriecească. *Şi când jăluitorii nu să odihnesc după hotărârile maghifsjtratului alcătuit de naţia săsească, pornesc jalba lor la Sibii, şi de acolo, nemulţumindu-să, la Cluj, şi de acolo, iarăş de nu să vor odihni, la Viena, de unde să dă cea de săvârşit hotărâre*” (s.n.). Bruscă, alunecarea de la sumarele informaţii privind situarea geografică, demografică, economică, politică şi administrativă a oraşului la enumerarea posibilităţilor (foarte numeroase) de a-şi căuta dreptatea pe care le au locuitorii de aici, ei putând apela, în caz de nemulţumire, la mai multe instanţe, dezvăluie o intenţie deloc „inocentă”: cititorul valah, se presupune, va face automat comparaţie cu sistemul juridic arbitrar existent în ţara lui. Lată, în continuare, şi descrierea judeţului: „Pământul acestui judeţ este cel mai mult cam pietros, de aceia sunt siliţi a-l îngrăşa cu gunoi în toţi anii, şi în cele mai multe părţi a nu semăna locul de estim şi la anu viitor. Dar această pagubă ce le aduce acest pământ o împlinesc cu vredniciia lor; fiindcă această naţie săsească este foarte muncitoare, căci bez munca câmpului, care o fac la vreme şi cu multă sârguinţă şi buna chibzuire, câte lucruri sunt a le săvârşi în curţile lor, cum meliţatul, bătutul snopilor de grâu, orz, ovăz, şi alte asemenea lucruri, să scoală noaptea cu lumină, de le săvârşesc. Şi, în scurt, un strein, cum va intra în satele lor, numai după cele ce vede cunoaşte a lor

vrednicie şi că au pravili drepte, spre fericirea naţiii.” Găsim aici, schiţate doar, alte două „teme” ale *însemnării...* lui Constantin Golescu: elogiul efortului uman, al „vredniciei” în stare să biruie o natură mai puţin darnică, şi sublinierea rolului stimulator al întocmirii sociale („au pravili drepte”). Două decenii mai târziu, un alt călător român va stabili în „jurnalul” său o identică relaţie între interesul pentru o activitate utilă, pentru muncă, şi între sistemul social: „... toţi omoară vremea sau joacă cărţi sau dorm sau mănâncă sau bârfesc. Cum să cunoaşte că sunt pân locuri unde este robie. Dacă aş fi în Franţa sau în Inglitera, aşi fi văzut mulţi citind, scriind ceva* – observă, în autenticul spirit alî *nsemnării...* lui Constantin Golescu, C. A. Rosetti *. Pretutindeni marele logofăt insistă asupra hărniciei oamenilor, „caută să descopere în orice înfăţişare a vieţii europene munca stăruitoare”[60], comparând-o cu delăsarea şi cu dezinteresul din orientalizata, „turcita* Valahie, ai cărei locuitori sunt preocupaţi exclusiv de evitarea, prin toate mijloacele, a distrugătorului regim fiscal fanariot, ce-i adusese într-o jalnică stare subumană: „Şi apoi intrând cinevaş întru acele bordeie ale lor, peste putinţă era de a găsi pe trupurile lor şi în casă lucru de zece lei; căci şi căldarea cu care o să-şi facă mămăliga nu o are fieşcine, ci sunt 5—6 to varăşi pe una. Şi când aceştea din norocire prindea de veste când vinea în satul lor zapciu, po i covnicu căpitanu, mumbaşir isprăvnicesc, mumbaşir domnesc, fugea atât ei cât şi muierile lor, şi copiii care putea fugi, prin păduri şi pe munţi, întocmai ca dobitoacele cele sălbatice când le gonesc cântorii cu câinii. Căci ştiia că prinzându-i nu mai este altă vorbă decât cerere de bani, şi ei neavând bani vor lua gârbaciuri pe spinare.” Orientată spre acele aspecte ale vieţii de dincolo de hotarele Valahiei care puteau deveni elemente de contrast într-o comparaţie directă sau indirectă, *privirea* lui Constantin Golescu este neîndoios

60 N. Iorga, *Istoria literaturii romaneşti în veacul al XIX-lea,* p 89

tendenţioasă; dar sub aparenţa unei depline normalităţi. Descrierea împrejurimilor Braşovului, pentru a reveni la primele pagini ale *însemnării...* este minuţios pedestră dacă o considerăm în sine; aşezată însă în perspectiva întregii scrieri capătă valoarea unui puternic termen antitetic, fiindcă aici, spune marele logofăt, „streinul”, venit desigur din Valahia, „va vedea în toate satele case de zid cu câte trei şi patru odăi, geamuri pe la ferestre, jalogii văpsite, şi într-însele paturi, lăviţi, mese, lăzi, scaune, toate văpsite, oglinzi, chipuri, ceasornice, rânduri de aşternute destule, şi de masă cu prisos, şi oricâte vase spre gătirea bucatelor şi întrebuinţarea mesii, toate le au cu prisos, pă cât socotesc că le-ar trebui peste tot anul. Şi în veci îmbrăcaţi curat; iar sas cu picior gol nu să vă învrednici nimeni să vază.” Evidentă la nivelul întregului memorial şi în comentarii, tendenţiozitatea autorului *însemnării...* se vădeşte nu mai puţin în selecţia evenimentelor şi situaţiilor descrise: Constantin Golescu este interesat până la obsesie de mereu aceleaşi aspecte ale vieţii europene, fiind unul dintre primii scriitori români care utilizează, poate involuntar, marea forţă a repetiţiei. S-a observat de altfel că autorul *însemnării...* este mai puţin atras de omul „individual” şi în primul rând de omul „considerat în societate”: este unul dintre efectele repetiţiei. Cauzalitatea evenimentelor (desfăşurarea călătoriei în spaţiu şi în timp) este înfrântă de ordinea ideologică, de urmărirea unor „teme” impuse de personalitatea naratorului; iar acestea sunt în chip manifest de factură politică, socială şi culturală, obligând astfel la reducţie, la generalizare şi la sistematizare.

Făcând parte dintr-un întreg „program” de acţiuni practice, *însemnarea...* a fost redactată în 1826 şi este în cea mai mare parte o relatare cu caracter retrospectiv; descriind, spre exemplu, muzeul militar din Viena, unde văzuse o stemă a imperiului austriac făcută „numai de arme, cu aşa meşteşug aşăzate, încât până a nu veni

cinevaş tocmai supt el crede că este zugrăvit”, Constantin Golescu precizează că *„din cele ce ţiu minte* (s.n.), penile aripilor sunt alcătuite din săbii, iar fulgii pieptului – din cuţite mai mici”, aşadar imaginea pajurei bicefale, a „zgripsorului cu doao capete”, este înfăţişată din amintire. Hotărârea de a scrie *însemnarea...* şi de a o tipări o luase probabil marele logofăt în vederea întoarcerii în ţară, unde influenţa turcă începuse a fi ameninţată; însuşi domnitorul Grigore Ghica îşi schimbă, de altfel, în cursul anului 1826 şi în special după încheierea Convenţiei ruso-turce de la Akkerman, atitudinea faţă de cele două mari puteri semnatare şi faţă de reprezentanţii lor. Momentul era deci cât se poate de favorabil pentru Constantin Golescu şi el începe să-şi pună în aplicare ideile cu o vigoare ce a părut neobişnuită dar care nu era decât expresia unei îndelungate aşteptări şi a clarificării interioare pe care i-o va fi adus marelui logofăt exilul şi cunoaşterea vieţii din ţările europene avansate. Nu este de aceea întâmplător că în memorialul său nu relatează decât călătoriile în Occident, deşi făcuse şi altele şi nu prea multă vreme în urmă, ci tot în perioada emigraţiei; însă intenţia lui Constantin Golescu fiind să dea compatrioţilor săi o carte „de învăţătură”, informativă şi stimulatoare, el „alege”, pentru a-l descrie în *însemnare...* itinerariul care îi oferea cele mai multe posibilităţi de a scoate în evidenţă foloasele unei bune administraţii, ale stabilităţii politice şi legislative, ale culturii, ale învăţământului, ale respectării normelor de conduită socială indiferent de apartenenţa la o categorie ori clasă sau alta. Determinate de gândul scoaterii ţării de sub dominaţia otomană, simpatiile politice ale marelui logofăt se despart totuşi hotărât ca direcţie de preferinţele sale în planul întocmirii sociale, acestea mergând exclusiv către organizarea de tip occidental. Principala „temă” a *însemnării...* este „cârmuirea” şi îl vedem pe Constantin Golescu firesc interesat de raporturile dintre „ocârmuitor” şi „norod”.

Având prilejul de a asista la „încoronaţia” de la Bratislava („Prezburg-Pojonu”) a „măririi-sale împărătesii a împăratului Austrii Franţişc al doilea”, el descrie mai puţin evenimentul propriu-zis, care capătă din această cauză, aspectul unei „pilde”, făcând în schimb reflecţii în legătură cu natura relaţiilor dintre împărăteasă şi supuşi, de îndată puse într-un elocvent contrast cu situaţia din Valahia: „pe la noi, la acest feli de paradie, unii înjură, alţii scuipă, şi muierile blestemă; căci nu numai nu au pricină pentru care din tot sufletul să ureze bine stăpânitorilor, ci împotrivă”. Urmează, prin acea tipică stilului său generalizare, o observaţie ce depăşeşte cadrul concret al relatării: „Foarte mic lucru este şi făr’ de mulţumire sufletească, făr’ de laudă şi cinste, de a stăpâni un om măcar multe împărăţii cu a sa numai tiranicească putere şi prăpădeniia norodului. Şi iarăşi mare fericire, mulţumire sufletească, laudă şi cinste este când un stăpânitor este încredinţat că acel puţin norod pe care el îl otcârmuieşte, că îl iubeşte, şi de aceia nu are nici pricină a să teme de al său norod, ci în veci este pântre ei, făr’ de nicio pază.” Aceste reflecţii sunt reluate de mai multe ori în cuprinsul *însemnării...* fiind posibil a se scoate de aici un curat „manual al bunului ocârmuitor”, conţinând drepturile şi îndatoririle acestuia, fără a lipsi ideea, cu totul revoluţionară pentru acea vreme, după care un „norod” nemulţumit are puterea, dacă vrea, să-şi înlăture „stăpânitorul”, insinuată în descrierea „lăcaşului împărătesc” din Viena, a cărui curte este „ca o piaţă slobodă”, „căci (împăratul – n.n.) nu are trebuinţă de a să împrejura cu ziduri, nici când să culcă a să închide cu lacăte multe, fiindcă cunoaşte întru adevăr iubirea norodului şi a tutulor celor deobşte pământeni şi streini, căci singur să simpte că-i sunt urmările către norod, întocmai ca ale unui părinte către fi. Şi mai vârtos, că când norodul nu-l va iubi, acele lăcate să pot socoti ca nişte nodături de panglice.” Locuitorii care au „dreaptă şi dulce oblăduire”, cum consideră Golescu a fi fost în

Bavaria vremii lui, „au firească slobozenie şi îndrăsneală fără de obrăsnicie”, ei fiind „politefsiţi”, adică politicoşi, „şi luminaţi prin învăţătură, ştiindu-şi fieşcare datoriia sa, şi de aceia de bunăvoie să poartă bine cu fieşcine”, în vreme ce „la noi, lăcuitorii, din multa juguire ce au avut şi neluminare, nu-şi cunoaşte nici datoria către altul; aducând închinăciune numai aceluia de care se teme”. O nouă sentinţă extrage de aici marele logofăt, exemplificată apoi prin evocarea situaţiei din Valahia; notând că „neînvăţătura şi înjuguirea prosteşte pre om, făcându-l şi rău”, el îşi explică relele moravuri din ţara lui prin *ignoranţă* şi prin *lipsa de libertate:* „Şi de aceia cu dreptate să uită asupra fieşcăruia cu vrăjmăşie, socotind că poate şi acesta va veni vreme să-i facă vreun rău – căci bine n-au văzut de la mine – sau că şi acela îi va cere cevaş, căci lui nime nu-i dă nimic, nici măcar o învăţătură, niciun ajutor, nicio îndreptare în datoriile lui, ci trăieşte ca un dobitoc sălbatic”. Raporturile sociale sunt viciate din aceeaşi pricină: „Cum şi cei ce sunt oareşce de mai înaltă treaptă decât proştii ţerani obicinuiesc către treapta cea mai mare să se arate cu o nespusă şi necuviincioasă linguşire, iar către cel mai mic – răstit şi îngâmfat, vrând numaidecât să-i arate că este mai mare decât acela”. În deprinderile curente din ţara lui Golescu vede, întemeiat, o expresie a oprimării: „O! Cât ne-am folosi toţi de obşte când şi linguşirea cătră cei mai mari măcar oareşce s-ar mai împuţina, de nu va fi mijloc cu totul să lipsească! Şi răsteala cătră cei mai mici, măcar de s-ar înjumătăţi, căci atunci s-ar mai cunoaşte bunul din rău, prie tenul din vrăşmaş şi curatul din prefăcut. Care toate aceste prefaceri să vădesc când vreunul ce este în naltă treaptă scade din putere-i, fiindcă atunci acea mincinoasă plecăciune şi prefăcut prieteşug şi, în scurt, linguşirea ce să arăta către cel mai mare sau bogat, şi numai în vremea ce avea trebuinţă de acela, să preface în răutate, obrăsnicie şi nerecunoştinţă. *Acestea toate nu fac mărturie*

de om slobod, luminat şi cinstit, căci aceia să poartă cu acea firească slobozenie (s.n.), ce mai sus am cuvântat, să arată în toată vremea tot cu un mijloc cătră I toţi, cinstind pe fieşcare pe cât să cuvine." Teama de propriul „norod" e, după Golescu, semnul unei stăpâniri cu „tiranicească putere"; de aceea marele logofăt notează cu discretă satisfacţie că regele Bavariei „umblă prin norodul său, prin oraş, prin; grădini şi la teatru, întocmai ca fieşcare oroşan, şi îmbrăcat cu niciun chip de lux, ci cu foarte obişnuite haine, ca să dea; bună pildă la ceialanţi", mergând „în mijlocul norodului pe jos, iar nu în carâtă cu *6* telegari, împresurat de întrarmaţi".

La fel de aspru cum este cu „înjuguirea" se arată Golescu şi faţă de „neînvăţătură"; el descoperă strânsa relaţie dintre lipsa de libertate şi înapoierea spirituală, având chiar intuiţia că menţinerea poporului său în ignoranţă este deliberată şi nu! se datorează doar factorilor externi, otomanilor mai precis, ci j şi interesului unor „pământeni". În concepţia autorului *Insemnării...* progresul social este irealizabil fără cultură: „... cu neştiinţa vom şi intra în pământ. Şi copiii noştri, neavând de la j cine să înveţă şi a să îndrepta, asemenea ca noi vor şi urma, | de nu şi mai rău; căci învederat lucru este că noi am rămas în urma tutulor neamurilor, în vreme ce în anii cei vechi au ' fost începere de deşteptare prin mulţi care au dus la lumină, alţii tălmăcind cărţi, cum şi grămatica, tipografia, şcoale, spij taluri, care să coprind la întâiiaş cuvântare. Şi în loc să să înmulţească cu cursul anilor, nu numai că nu s-au înmulţit, ci nici acelea nu au stat în fiinţa lor, şi mai vârtos cea spre mai mare pagubă şi ruşine este, căci s-au şi împuţinat, cum şcoalele, care, *sub cuvânt de mai bună prefacere, s-au stricat în anii trecuţi, spre a nu să lumina neamul. Pentru care aş fi pus condei asupra streinilor, de nu aş şti că aceia au avut ajutoare de la pământeni*" (s.n.).

O mare încredere în cuvântul tipărit, în învăţătură şi în

cultură îl susţine de altfel pe Constantin Golescu în însăşi scrierea *însemnării...;* scrisul, pentru el, este o formă de acţiune, idee care înseamnă o ruptură faţă de mentalitatea curentă, anunţând intrarea într-o epocă nouă: *„condeile nu vor mai fi uscate, şi asemenea urmări nu vor mai fi cunoscute numai duhovnicilor şi suferite de pătimaşi, ci condeiul va da în veleagul obştii atât urmările cele spre folosul neamului, cât şi cele spre prăpădenia lui”* (s.n.). La scurtă vreme după întoarcerea în ţară, el organizează o Societate literară ce-şi are sediul în marea casă de pe Podul Mogoşoaiei pe care o cumpărase încă din 1812; aici îşi citeşte fratele său Gheorghe (Iordache) gramatica pe care o întocmise, şi tot aici îşi citeşte şi Heliade Rădulescu gramatica lui şi traducerile din Lamartine; aici se plănuieşte scoaterea unei gazete, dar, „fiindcă guvernul de atunci, deşi naţional, de la 1822, nu îndrăzni să-i dea voie” *, marele logofăt trimite pe I. M. C. Rosetti în străinătate şi acesta tipăreşte efemera publicaţie *Fama Lipscăi;* mai târziu, în vremea ocupaţiei ruseşti din 1828, Constantin Golescu obţine de la Kisseleff încuviinţarea de apariţie a unui periodic şi-l însărcinează pe Heliade să scoată *Curierul românesc.* În aceeaşi casă – situată pe locul unde astăzi se află Palatul Republicii – se va deschide o librărie şi se va înfiinţa, de către neamţul Walbaum, un cabinet de lectură, „un ce cu totul nou până atunci la noi – unde se primeau gazete franţuzeşti şi nemeţeşti, reviste şi diferite cărţi franţuzeşti. Prin instalarea ăstui cabinet de cetire şi librărie, Walbaum şi Winterhalder (asociatul mai tânăr al celui dintâi – n.n.) nu făcuseră decât să răspundă la trebuinţa ce se simţi în societatea bucureşteană... În adevăr, era un ce extraordinar să fi văzut mulţimea per soanelor ce se aduna în acel local şi setea cu care se arunca asupra gazetelor streine în dorinţa ce se deşteptă atunci de a se ţine în corentul politicei din afară. Nu mai puţin se introduse gustul cetirei, şi se văzu o mulţime de persoane de ambele sexe, care alergau să cumpere sau să

se aboneze la diferite cărţi ce aducea Walbaum” (N. Kretzulescu: *Amintiri istorice,* Bucureşti, 1894, p. 35). La 7 august 1830 *Curierul românesc* anunţa apropiata apariţie a unei noi lucrări a marelui logofăt: o «hartă statistică* a Ţării Româneşti însoţită de o „prescurtare a Istoriii patriii, începând cu 200 de ani înaintea Mântuitorului până în zilele noastre*; dar la 5 octombrie, în acelaşi an, gazeta ce-şi datora apariţia «ostenelilor* autorului *însemnării...* vesteşte „moartea păgubitoare” a lui Constantin Golescu, răpus de epidemia de ciumă şi holeră care bântuia atunci, „adusă din Asia de armata rusă” (Constantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *op. Cât.,* p. 504), la numai 53 de ani.

Posteritatea îl va redescoperi târziu; prima retipărire a *însemnării...* s-a făcut abia în 1910, după ce însă Pompiliu Eliade şi N. Iorga îl numiseră „primul român modern”, unul, şi „un mare boier reformator”, celălalt; pentru noi, din perspectiva realizării „programului” său, Constantin Golescu – mai cunoscut sub numele de „Dinu” sau „Dinicu”, diminutive de la „Constantin” – este o figură luminoasă a începuturilor culturii şi literaturii moderne româneşti, în a căror istorie a intrat prin marea putere a personalităţii lui de a fi, de a acţiona, de a gândi şi de a scrie „firesc” într-o lume şi într-o epocă pentru el, ca şi pentru cei de azi, stând sub semnul nefirescului.

MIRCEA IORGULESCU

BIBLIOGRAFIE SELECTIVA

I. *EDIŢII*

ÎNSEMNARE A CALATORIII MELE CONSTANDIN RADO VICI DIN GOLEŞTI FA CUTA ÎN ANUL 1824, 1825, 1826, Buda, 1826.

ÎNSEMNARE A CĂLĂTORIEI MELE... tipărită din nou şi însoţită de o introducere de Nerva Hodoş. Bucureşti, 1910, Tipografia „Cooperativa*.

ÎNSEMNARE A CĂLĂTORIEI MELE... cu o prefaţă, indice de lucruri şi de cuvinte de Petre V. Haneş. Bucureşti, „Minerva”, Institut de arte grafice şi editură,

1915.
ÎNSEMNARE A CĂLĂTORIEI MELE... Ecftţie îngrijită de Panaitescu-Perpessicius. Editura de Stat pentru literatură şi artă (B.P.T.), 1952.
ÎNSEMNARE A CALATORIII MELE, CONSTANDIN RADOVICI DIN GOLEŞTI, FACUTA ÎN ANUL 1824, 1825, 1826. Ediţie îngrijită şi prefaţată de G. Pienescu. Bucureşti, Editura Tineretului (Biblioteca Şcolarului), 1963.
ÎNSEMNARE A CALATORIII MELE... Ediţie îngrijită, prefaţă, tabel cronologic de Gheorghe Popp. Editura pentru literatură (B.P.T.), 1964.

II. *REFERINŢE CRITICE*

Pompiliu Eliade: *Le premier Roumain moderne: le lo*-j *gophete Constantin Golescu en Europe,* în *Histoire de l'esprit public en Roumanie au dix-neuvieme sie de,* tomej premier, *L'occupation turque et Ies premiers princes in*-j *digenes (1821-1828),* Paris, Societe nouvelle de librairie et d'edition, 1905.
N. Iorga: *Un mare boier reformator: Dinicu Golescu* şi I *Ideile şi planurile lui Dinu Golescu,* în *Istoria literaturii* j *româneşti în veacul al XIX-lea,* de la 1821 înainte, înl legătură cu dezvoltarea culturală a neamului, voi. I, Epoca lui Asachi şt Eliad (1821-1840). Bucureşti, „Mi-l nerva", Institut de arte grafice şi editură, 1907, p. 79— I 86, 87—100.
Perpessicius: *La centenarul călătoriei lui Dinicu Golescu,* i în *Menţiuni critice,* seria I, 1928; reprodus în *Opere,* I voi. Îl, Editura pentru literatură, Bucureşti, 1967; *Aŭ*-l *vagen şi vapor la Dinicu Golescu,* în *Menţiuni critice,* a seria a III-a, 1936; reprodus în *Opere,* voi. IV, Edi1 tura Minerva, Bucureşti, 1971; *Însemnarea călătoriei* I *lui Dinicu Golescu* (proiect de prefaţă), în *Menţiuni de* I *istoriografie literară şi folclor (1948-1956),* Editura de Stat pentru literatură şi artă, 1957.
G. Călinescu: *Dinicu Golescu,* în *Istoria literaturii ro*J

mâne de la origini până în prezent, Fundaţia pentru literatură şi artă, 1941; *Dinicu Golescu* în *„Studii şi* „ce*rcetări de istorie literară şi folclor”, I*X, 1960, nr. 4.

Pompiliu Consta ntinescu: *Dinicu Golescu.* Confej rinţă radiodifuzată în 1942. Tipărită postum, în *Scrieri,* I voi. 3. Ediţie îngrijită de Constanţa Constantinescu. Bucuj reşti, Editura pentru literatură, 1969, p. 89—94.

D. Popovici: *Dinicu Golescu. Societatea literară de la* j *Braşov şi Bucureşti. Înştiinţarea lui Golescu la înfiinţarea şcolii de la Goleşti. Opera literară. O criză puternică de conştiinţă şi o izbucnire a sentimentelor demofile: „Însemnare a călătoriei”,* în *La litterature roumaine a l’epoque des lumihes.* Sibiu, 1945. Reprodus în *Studii literare,* I, Editura Dacia, Cluj, 1972.

G h. P o p p: *Dinicu Golescu,* Editura Tineretului, 1968.

I. Negoiţescu: *Dinicu Golescu,* în *Analize şi sinteze,* Bucureşti, Editura Albatros, 1976.

M. N. R u s u: *Revelaţiile unor documente inedite la 200 de ani de la naştere – Dinicu Golescu,* în „România literară”, an. X, nr. 6, 10 februarie 1977.

M. I.

CUPRINS

I O zidire în trei e «! ţuri.

Ies premiers princes indigenes (1821—1828). Paris, Societe nouvelle de librairie et d'edition, 1905, p. 176.

I Ion Ghica, *Opere,* I, Editura de Stat pentru literatură şi artă, 1956, p. 139.

I Ion Ghica, *op. Cât.,* p. 155.

I Mircea Eliade, *Introducere* la Bogdan Petriceicu-Hasdeu, *Scrieri literare, morale şi politice,* ediţie critică cu note şi variante de... Bucureşti, Fundaţia pentru literatură şi artă, 1937, p. XXXIX.

I C. A. Rosetti, *Jurnalul meu,* Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1974, p. 204.